

UNIVERSITA KARLOVA
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD
INSTITUT POLITOLOGICKÝCH STUDIÍ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Postavení ruskojazyčných menšin
v Pobaltí se zvláštním zřetelem na situaci
v Litevské republice

Autor: Tomáš Vaško

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Bořek Hnízdo

Praha 2006

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracoval samostatně a vyznačil v ní veškeré použité zdroje informací.

V Praze, 21. května 2006

Václav Tomáš
.....

student, v. r.

Děkuji svému vedoucímu práce panu Doc. PhDr. Bořku Hnízdovi za cenné rady a připomínky při tvorbě diplomové práce. Zároveň bych rád poděkoval ředitelce Institutu pro sociální výzkum, Centra etnických studií ve Vilniusu, Assoc. Prof. Dr. Nataliji Kasatkině, sociologu Tadasi Leončikasovi, historikovi z Vilniuské Univerzity Doc. Dr. Sauliu Kaubrysovi, pracovníku litevského Ministerstva školství panu Salysovi a korespondentovi RIA Novosti a časopisu Kommersant v Litvě panu Vladimiru Vodeau, kteří mi během mého studijního pobytu na Litvě nesmírně pomohli při získávání zdrojů k mé diplomové práci. Rovněž chci vyjádřit dík poslankyni Evropského parlamentu a předsedkyni Federace ruských stran EU, paní Tatjaně Ždanok za čas, který si vyhradila pro zodpovězení mých dotazů.

OBSAH:

I.	Úvod.....	str.1
II.	Stat'.....	str.4

1. TEORETICKÉ VYMEZENÍ PROBLEMATIKY NÁRODNOSTNÍCH MENŠIN A MINIMUM Z TEORIE ETNICITY

1.1	Odlišnosti pojmů národnostní menšina a etnická menšina	str.4
1.2	Etnická identita.....	str.6
1.3	Idea národního státu a právo na sebeurčení.....	str.9
1.4	Multietnická společnost.....	str.11
1.5	Nacionalismus, separace a etnický konflikt.....	str.11
1.6	Dvě cesty: integrace nebo asimilace?.....	str.14
1.7	Konsociační demokracie jako možný model řešení národnostní otázky v Pobaltí.....	str.15
1.8	Ruská diaspora na území bývalého Sovětského svazu.....	str.17
1.9	Rozdílný význam pojmů ruská a ruskojazyčná menšina.....	str.19

2. PŘEHLED HISTORIE RUSKOJAZYČNÉ MENŠINY NA LITVĚ A VE ZBYLÝCH POBALTSKÝCH REPUBLIKÁCH

2.1	Historické kořeny ruskojazyčné menšiny v Pobaltí	str.20
2.2	Období carského Ruska	str.22
2.3	Meziválečné Pobaltí	str.24
2.4	Pakt Molotov-Ribbentrop, období druhé světové války	str.30
2.5	Období Sovětského svazu.....	str. 31

3. ZNOVUOBNOVENÍ NEZÁVISLOSTI POBALTSKÝCH REPUBLIK A DOPAD NA RUSKOJAZYČNOU MENŠINU

3.1	Postavení ruskojazyčné menšiny na Litvě (1991-2005).....	str.43
3.1.1	Zastoupení ruskojazyčné menšiny v politice a ve veřejné správě.....	str.49
3.1.2	Ruskojazyčná menšina a média.....	str.62
3.1.3	Kultura a školství ruskojazyčné menšiny.....	str.64
3.2	Rozdílné postavení ruskojazyčné menšiny v Estonsku a Lotyšsku.....	str.68
3.3	Dopad vstupu států Pobaltí do euroatlantických struktur na ruskojazyčnou menšinu	str.82
3.4	Ruskojazyčná menšina jako významný faktor v tvorbě zahraničních politik států Pobaltí a Ruské Federace.....	str.85

III.	Závěr.....	str.88
-------------	-------------------	---------------

IV. Resumé

V. Summary

VI. Přílohy

VII. Seznam zkratk

VIII. Literatura

Úvod

Rozpad Sovětského svazu byl příčinou velkých politických, ekonomických, společenských a kulturních změn nejen v regionu středovýchodní Evropy. V Německu došlo k opětovnému sjednocení, bývalé satelitní státy Sovětského svazu získali svobodu v rozhodování o své domácí i zahraniční politice. Třem pobaltským státům – Litvě, Lotyšsku a Estonsku se podařilo po půl století získat opět nezávislost, zbylé svazové republiky se rovněž proměnily v plně suverénních státy.

Důsledkem rozpadu Sovětského svazu je rovněž vznik nové ruské /ruskojazyčné diaspory, čítající přes 25 miliónů osob, žijících v bývalých republikách Sovětského svazu. Kdo jsou tito lidé? Jakou mají pozici v zemi jejich usídlení? Stanou se integrální součástí společností nových nezávislých států? Jak hájí své politické zájmy? Budou postupně asimilováni, odejdou nebo se odcizí většinové společnosti a stanou se „pátou kolonou“, reprezentující zájmy ruských nacionalistů?

Odpovědět na tyto otázky není jednoduché, vzhledem k mému semestrálnímu studijnímu pobytu na Vilniuské univerzitě, jsem svoji pozornost zaměřil na ruskojazyčnou menšinu na Litvě.

Cíle diplomové práce

Cílem této diplomové práce je popsat současné problémy ruskojazyčné menšiny na Litvě, zasadit je do kontextu současné litevské společnosti a srovnat se situací ve zbylých pobaltských republikách. V souvislosti s tímto hlavním cílem se zaměřím na následující otázky, jejichž zodpovězení je možno považovat za dílčí cíle:

Jaké jsou nejvýznamnější problémy ruskojazyčné menšiny na Litvě a jaké jsou jejich příčiny? Jak je problematika etnických menšin institucionálně a právně pokryta?

Díky již výše zmíněnému studijnímu pobytu na Litvě jsem velkou část informačních zdrojů získal přímo v zemi původu. Při výběru odborné literatury se snažím o vyváženost mezi autory z Pobaltí, Ruské federace a západních států, píšícími o problematice ruskojazyčné menšiny.

Diplomová práce je strukturovaná do tří bloků – částí. V první části se snažím uvést čtenáře do problematiky národnostních menšin a seznámit je se základy teorie etnicity. Druhá část se týká historie osídlení ruskojazyčné menšiny v pobaltských zemích od středověkých dob až do roku 1991. Větší důraz je kladen na specifickou situaci v Litevské republice a historický vývoj ruskojazyčné menšiny v ostatních zemích je zmíněn jen okrajově. Třetí, stěžejní část diplomové práce se plně věnuje situaci a problémům litevské ruskojazyčné menšiny po rozpadu Sovětského svazu, tedy v letech 1991-2005 ve srovnání s odlišnou situací v sousedním Lotyšsku a Estonsku, jenž je dána odlišnými demografickými faktory a jinou státní politikou vůči národnostním menšinám. Poslední kapitola se věnuje ruskojazyčným menšině jako významnému faktoru v tvorbě zahraničních politik států Pobaltí a Ruské Federace.

Metody diplomové práce

Při psaní diplomové práce jsem použil historicko-analytickou metodu, metodu komparace a dále následující metody:

1. Analýza primárních zdrojů (konceptních dokumentů a právních předpisů)
2. Studium sekundárních zdrojů

Mezi sekundární zdroje patří zejména zprávy vládních i nevládních mezinárodních organizací (OSN, OBSE a dalších), zabývajících se etnickými menšinami v Pobaltí. Dále sem patří odborná literatura k historii Pobaltí a k ruskojazyčné menšině.

3. Rozhovory a konzultace

Během svého pobytu v Litvě jsem měl možnost konzultovat téma s ředitelkou Institutu pro sociální výzkum, Centra etnických studií ve Vilniusu, Assoc. Prof. Dr. Natalijí Kasatkinou, sociologem Tadasem Leončikasem, historikem z Vilniuské Univerzity Doc. Dr. Sauliem Kaubrysem, pracovníkem litevského Ministerstva školství panem Salysem a korespondentem RIA Novosti a časopisu Kommersant v Litvě panem Vladimírem Vodeau. Realizoval jsem rovněž rozhovor prostřednictvím elektronické pošty s poslankyní Evropského parlamentu a předsedkyní Federace ruských stran EU, paní Tatjanou Ždanok.

O problémech ruskojazyčné menšiny na Litvě jsem měl možnost neformálně mluvit také s několika příslušníky ruskojazyčné menšiny i litevské většiny.

V České republice jsem téma konzultoval především s vedoucím mé diplomové práce panem Doc. PhDr. Bořkem Hnízdem.

Předkládaná diplomová práce si nečiní nárok na vyčerpávající analýzu postavení ruskojazyčné menšiny v Pobaltí. Práce je omezená svým rozsahem a také tím, že se mi podařilo detailně a bezprostředně poznat pouze prostředí ruskojazyčné menšiny na Litvě. Nejvíce informací jsem čerpal z těchto knih - Paul Kolstoe: Russians in the Former Soviet Republics, Saulius Kaubrys: National minorities in Lithuania, R.Ch. Simonjan: Rossija i strany Baltii, Tatjana Michneva: Russkye Litvy cegodnia, Monika Frejute : Političeskie partii etničeskich menšinstv v kontexte sovremennoj politiki Litvy a Tadas Leončikas: Ocenka etničeskimi menšinstvami integracii Litvy v ES.

Při studiu odborné literatury bylo třeba obezřetně nakládat s informacemi jak od ruských autorů (častá snaha o zveličování problémů ruskojazyčných menšin v Pobaltí), tak od autorů z řad titulárních národů pobaltských republik, kteří problémy spíše marginalizovali. S odstupem je možné konstatovat, že z mého pohledu byli nejvíce objektivní právě ti autoři, kteří nebyli příslušníky ani titulárních národů, ani ruskojazyčné menšiny. O podobný přístup jsem se pokusil v předkládané diplomové práci.

1. TEORETICKÉ VYMEZENÍ PROBLEMATIKY NÁRODNOSTNÍCH MENŠIN A MINIMUM Z TEORIE ETNICITY

Téma této diplomové práce si vyžaduje krátký exkurz do základní etnologické terminologie. V následující kapitole se budu věnovat následujícím otázkám: Na čem se zakládá etnická identita? Jak definovat národnostní/etnickou menšinu? Jaký je rozdíl mezi integrací a asimilací? Dotknu se také konceptu nacionalismu, národního státu, iredentismu a „etnické čistoty“. Dále se pokusím obecně vymezit termíny, které jsou v mé diplomové práci dosti frekventované - a to národnostní menšina, termín diaspora a ruskojazyčná menšina. Většina definic a konceptů této kapitoly se z velké části opírá o kurs „*National minorities in Lithuania and Central and Eastern Europe*“ (přednášející: Prof. Saulius Kaubrys), kterého jsem se účastnil v zimním semestru 2005 v rámci svého pobytu na Vilniuské univerzitě na Litvě a o seminář o etnicitě pořádaný dne 21.1. 2006 na Institutu pro sociální výzkum, v Centru etnických studií ve Vilniusu, za účasti jeho ředitelky Assoc. Prof. Dr. Natalije Kasatkiny a sociologa Tadase Leončikase.

1.1 Odlišnosti pojmů národnostní menšina a etnická menšina

Je zajímavé, že neexistuje všeobecně akceptovaná definice *národnostní menšiny*, jež by rigorózně vymezovala tento pojem. Prof. Capotorti, se pokusil charakterizovat národnostní menšinu jako „méně početnou skupinu než zbytek populace státu, která nemá dominantní postavení a jejíž příslušníci – jako národnost ve státě – jsou nositeli etnických, náboženských nebo jazykových charakteristik odlišných od zbytku populace a projevují, i když jen implicitně, pocit solidarity při ochraně své kultury, tradic, náboženství anebo jazyka“¹. Jak podotýká Jozef Braun, za národnostní menšinu je zpravidla považována pouze ta z minorit, která žije původně (příp. dlouhodobě) v daném státě. Postavení dalších minoritních skupin, např. skupin pracovních imigrantů, je složitější. Mezinárodněprávní normy upravující postavení národnostních menšin prosazují zejména zásadu nediskriminace příslušníků menšin ze strany titulárních národů. Vzhledem k početně nevýhodné

---

¹ Braun, Jozef, cit. d , str. 15.

situaci menšiny jsou k dosažení rovnosti s většinovými národy vyžadována zvláštní zákonodárná a správní opatření k ochraně jazyka, náboženství, způsobu života atd. Jedním z nejdůležitějších opatření je garance používání menšinového jazyka ve školství, v orgánech státní správy a soudnictví. Některé země národnostním menšinám garantují i určitý počet míst v ústředních orgánech.

Jozef Braun připouští, že výklad některých mezinárodních pravidel zacházení s národnostními menšinami se v různých zemích různí, ale závazné dokumenty KBSE ukazují shodu v tom, že

- menšiny musí být uznány a jejich identita respektována,
- musí být zajištěna ochrana a dodržování specifických práv menšin a jejich individuálních členů, názorová pluralita a kulturní diverzita,
- nesmí být tolerována necitlivá asimilace menšin,
- osoby patřící k minoritě jsou občany státu a musí být k němu loajální,
- musí být respektována územní integrita a politická nezávislost státu.²

Hovoříme-li o národnostních menšinách, je třeba si uvědomit, že tento mnohovýznamový a nepřesný pojem bývá užíván jako pomůcka k tomu, aby bylo možno zařadit pod jeden stručný termín všechny typy a kategorie etnických společenství s výjimkou státních národů na „vlastním“ teritoriu, tedy jak „malá“ etnika, nedisponujícím vlastním národním státem, tak i části „velkých“ státních národů, sídlící na území jiného státního celku. V odborné literatuře, zejména zahraniční, tak dnes často bývá termín národnostní menšina spíše suplován jinými výrazy, z nichž nejfrekventovanější je zřejmě obecnější a neutrálnější pojem etnikum či etnická skupina³.

Definičním znakem příslušníka etnické menšiny je jeho aktivní vůle být za jejího příslušníka považován. Příslušníkem etnické skupiny se na rozdíl od toho stává každý člověk, kterého majorita k této skupině přiřadí. V tomto druhém případě jde o přiřazení jedince ke skupině nezávisle na jeho aktivní vůli.

S výstižnou definicí etnické/národnostní menšiny v litevském kontextu přichází Prof. Kasatkina. Podle ní je národnostní menšina definována jako:

---

² Braun, Jozef, cit. d., str. 16.

³ Šatava, Leoš: Národnostní menšiny v Evropě, Ivo Železný, Praha 1994, str. 16-17.

„Společenství občanů Litvy žijící na litevském území, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury, a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo.“

Z této definice vyplývá, že přihlášení se k národnosti při sčítání lidu samo o sobě nezakládá vznik národnostní menšiny. Podstatné je, aby byly naplněny objektivní znaky příslušnosti k dané menšině, tzn., aby se příslušná národnost odlišovala kulturními tradicemi, etnickými, náboženskými či jazykovými rysy, a současně aby její příslušníci projevíli zájem o uchování vlastní identity a kultury.

Podle Brubakera se etnická menšina vyznačuje souborem dynamických politických postojů, pro něž jsou charakteristické následující prvky:

- veřejné přihlášení se k etnokulturní národnosti, která je odlišná od početně nebo politicky dominantní etnokulturní národnosti,
- požadavek uznání této odlišné etnokulturní národnosti ze strany státu,
- požadavek určitých kolektivních kulturních a politických práv.⁴

Citlivost tématu a postavení menšin vyplývá právě z potenciálních konfliktů mezi požadavky menšin a neochotou státu jim vyhovět. Problematika etnických menšin je vždy záležitostí nejen samotných menšin, ale i většinové populace.

1.2 Etnická identita

Všechny možné definice etnické identity můžeme v zásadě rozdělit do dvou kategorií podle toho, z jakého pojetí vycházejí. Jedním z těchto pojetí je primordialismus, druhým instrumentalismus.

Podle primordiálního pojetí je etnická identita jednotlivci daná „od přírody“. Tím, že je daná, není třeba o ni nijak usilovat. Je kontinuální, stálá, neměnná. Je nezávislá na vůli člověka a na jeho pocitu. Zakládá se na prvcích, které jsou

---

⁴ Brubaker, R.: Nationalism Reframed. Nationhood and the National Question in the New Europe, Cambridge University Press, Cambridge 1999, str. 60.

společné určité skupině lidí, tedy na společném jazyku, historii, kultuře, tradicích, hodnotách, náboženství, biologických znacích, obývaném území, atd. Mezi jednotlivými identitami existují jasné hranice. Významným prvkem je zde také přesvědčení o společném (ať už reálném či mytickém) předkovi, o společném původu. Primordiální pojetí etnické identity je sentimentální a kulturně-deterministické.

Instrumentalismus pojímá etnickou identitu jako účelový konstrukt. Identita je vytvářena za účelem dosažení určitých cílů, je flexibilní. Podle toho, jak se mění zájmy a potřeby významných aktérů, např. politických elit, může se v čase měnit i etnická identita. Toto pojetí identity v sobě zahrnuje racionální volbu. Zakládá se na komunikaci, na sociální interakci uvnitř dané skupiny.

Podle primordiálního pojetí by spolu členové uvnitř skupiny teoreticky vůbec nemuseli komunikovat, protože mají etnickou identitu „vrozenou“. Instrumentální pojetí naopak zdůrazňuje právě komunikaci a iniciativu. Hranice jednotlivými identitami jsou podle instrumentálního pojetí pohyblivé, proměnlivé a propustné.

V kontextu každodenních sociálních a politických interakcí má etnicita často instrumentalistickou podobu a projevuje se jako nástroj pro získání materiálních výhod. V konečném důsledku jsou všechny identity sociálními konstrukty a kolektivními produkty lidské představivosti, i když vzhledem k tomu, jak dlouho přetrvávají, může se zdát, že jsou primordiální.

Pokud zkombinujeme primordiální a instrumentalistickou definici etnické identity, můžeme konstatovat, že se etnicita zakládá na pozoruhodně mocných symbolech a citových vazbách, ale v politickém prostředí a v sociální praxi se vyvíjí a mění.

V duchu primordialismu či instrumentalismu lze definovat také etnickou skupinu. Za různé definice zde uvedu dvě: jednu v primordiálním duchu od Maxe Webera a jednu instrumentalistickou od Fredericka Barthe. Podle Webera můžeme etnickou skupinu definovat jako skupinu lidí, která věří ve společného předka. Sdílejí spolu fyzické znaky či zvyky nebo obojí. Mají společnou historickou paměť. Barth definuje etnickou skupinu jako skupinu biologicky spřízněných lidí, kteří spolu sdílejí společné hodnoty a vzájemně komunikují. Ke vzájemné interakci dochází prostřednictvím naplňování společných zájmů a cílů.

V reálu má v sobě každá etnická identita svou danou a vykonstruovanou složku, vždy je v ní tedy něco primordiálního a něco instrumentálního. Podle encyklopedie Národy celého světa je etnická skupina definována jako skupina lidí společného původu a jazyka se společnými kulturními rysy. Tato definice zdůrazňuje vědomí příslušnosti k etnické skupině a odlišnosti od jiných skupin⁵.

Etnická identita se dá pojímat také z hlediska individuálního či sociálního. Individuální definice vychází z toho, jak člověk subjektivně vnímá sám sebe. Sociální pojetí vychází z přiřazení etnické identity zvenčí. Toto pojetí nebere zřetel na to, čím se označované individuum či skupina cítí být a za co se považuje.

Další pohled na identitu spočívá ve zdůraznění její etnické či občanské složky. Etnická identita hraje v dnešní Evropě stále důležitou roli, často je ale zastíněna identitou občanskou, zakládající se na právech a povinnostech vyplývajících z občanské příslušnosti k určitému státnímu celku. Primordiální etnické cítění a identita založená na občanství si občas vzájemně konkurují. Jedná se o loajality stejného řádu.

Běžným jevem jsou tzv. mnohonásobné identity (*multiple identity*) vycházející z kombinací etnických, občanských, profesních a dalších identit.

Etnická identita v jakémkoli pojetí je koncept velmi citlivý, a to především z toho důvodu, že je lehce zneužitelný a zmanipulovatelný. Manipulace má často podobu kříšení historických mýtů či vytváření nových překroucených a mystifikujících interpretací historie a historického údělu etnické skupiny či národa.

Podle toho, nakolik je rozvinutá, může etnická identita vést ke vzniku etnické skupiny či národa. Rozdíl mezi etnickou skupinou a národem je podle tradiční definice v tom, že etnická skupina nedisponuje svým vlastním státem, kdežto národ má svůj vlastní stát. Takové pojetí ale neodpovídá na otázky vyvstávající z reality současného světa. Těžko se dá např. tvrdit, že Kurdové či Palestinci, kteří nemají vlastní stát, nejsou národem.

---

⁵ Hubinger, V., Honzák, F., Polišínský, J.: Národy celého světa. Mladá Fronta, Praha 1985, str. 348.

1.3 Idea národního státu a právo na sebeurčení

Z konceptu národa vychází také idea národního státu, která spočívá v ideálu splynutí národa a státu, tedy v etnické homogenitě.

Vzhledem k tomu, že více než 90% států světa je etnicky diverzifikovaných, představuje idea národního státu potenciální záminku či příčinu vzniku nekonečného počtu etnických konfliktů. Idea, že by každý národ měl mít svůj „etnicky čistý“ stát je proto nejen nereálná a nesmyslná, ale především nebezpečná.

Z ideje národního státu někteří politikové a intelektuálové vyvodili přesvědčení, že každý národ by měl mít právo na sebeurčení.

Koncept práva na sebeurčení však nebyl nikdy zamýšlen tak, aby byl uplatněn vůči národnostním menšinám. Jeho užití se předpokládalo ve vztahu k malým nezávislým národům. Ve vývoji mezinárodních vztahů prošel tento koncept třemi obdobími.⁶

První fází byla idea sebeurčení pro různé země po první světové válce prosazovaná americkým prezidentem Wilsonem. Jednalo se o obecný politický koncept, ne o princip mezinárodního práva. Účelem konceptu sebeurčení nemělo být ohrožení samotného systému států, ale spíše ospravedlnit změny v množství a složení evropských států⁷.

Druhou fází bylo poskytnutí práva na sebeurčení koloniím evropského koloniálního systému po druhé světové válce. Doktrína sebeurčení zde posloužila jako ideologický prostředek k dosažení přijatelného transferu moci. Kolonie, jejichž hranice nebyly často ničím jiným než čarami na mapách bez ohledu na kulturní, jazykové či etnické poměry, získaly nezávislost. Princip sebeurčení je proměnil v národy, i když podmínky pro vznik těchto národů nevycházely z poměrů uvnitř této společnosti. Koncept sebeurčení byl v této fázi politickým konceptem států, který se nevztahoval k menšinám⁸.

Třetí fází je současná situace vyvolaná hlubokou mezinárodněpolitickou změnou v 90. letech 20. století, rozpadem Sovětského svazu a Jugoslávie a rozdělením Československa. Sebeurčení je dnes politickým nárokem řady různých

---

⁶ Gabal, I. a kol.: Etnické menšiny ve střední Evropě: konflikt nebo integrace. G plus G, Praha 1999, str.27.

⁷ Gabal, I. a kol., cit. d., str.27.

⁸ Gabal, I. a kol., cit. d., str.27.

národů. Světové společenství dnes není schopno nalézt dostatečné důvody k odmítnutí práva na sebeurčení pro nástupníky rozpadlých socialistických států, a to ani v případech, kdy nejsou nároky na nové státní formace založeny na ničem jiném než na ambicích současných mocenských elit⁹.

Princip sebeurčení je dvojsečná zbraň. Na jedné straně vyvolává očekávání, že vlády a mezinárodní společenství vyvinou úsilí ve prospěch práv národnostních menšin. Na druhé straně ale nebyl koncept sebeurčení vytvořen z tohoto důvodu. Naopak, hlavním důvodem pro zavedení tohoto konceptu do mezinárodní politiky byla snaha o vytvoření stabilního systému národních států. Tak vzniká konflikt mezi úsilím o silné a stabilní národní státy a úsilím o spravedlnost uvnitř těchto států. Jde o politické a morální dilema. Na celosvětové úrovni nicméně směřuje obecný vývoj k uznání morálního práva menšin na sebeurčení¹⁰.

Vzhledem k tomu, že OSN z důvodu své vlastní legitimacy spoléhá na koncept sebeurčení, a že není k dispozici žádná další srovnatelná mezinárodní autorita, lze říci, že existuje mezinárodní konsenzus v tom, že sebeurčení a národní autonomie jsou správné a racionální politické principy. Existence tohoto konsenzu na mezinárodní úrovni poskytuje odpovídající stupeň politické legitimacy různým menšinovým hnutím, i separatistickým¹¹.

Pokud by však měl být běžně uplatňován na úrovni etnických skupin a etnických menšin, představoval by koncept práva na sebeurčení velké nebezpečí. Na světě existuje mnohem více etnik než států a kdyby mělo každé etnikum uplatňovat své právo na sebeurčení vytvořením vlastního státního celku, bezpečnostní situace ve světě by se pravděpodobně výrazně zhoršila. Otázkou by také bylo, jaké nejmenší státní celky jsou ještě přípustné.

Uplatňování konceptu práva na sebeurčení zatím funguje tak, že je přiznáno pouze některým etnikům. Rozhodování se řídí podle současného uspořádání mocenských vztahů ve světě.

Koncept práva národů na sebeurčení se často střetává s konceptem suverenity a územní integrity státu. Problém (a dilema pro mezinárodní společenství) tedy nastává v případech, kdy etnická skupina v určitém státě požaduje naplnění

---

⁹ Gabal, I. a kol., cit. d., str.28.

¹⁰ Gabal, I. a kol., cit. d., str.28.

¹¹ Gabal, I. a kol., cit. d., str.28.

svého práva na sebeurčení prostřednictvím dosažení nezávislosti na státním celku, jehož je součástí. Za jakých okolností má etnická skupina či národnost žijící uvnitř státu právo tento stát rozbít? Suverénní státy si zasahování do své územní integrity zpravidla nenechávají líbit. Určitý kompromis v tomto případě může představovat autonomní statut v rámci existujícího státního celku za současného poskytnutí plných práv etnickým menšinám a za fungování zdravé multietnické společnosti.

1.4 Multietnická společnost

Multietnická společnost je společnost, v níž jsou všechny etnické skupiny a národy vítány a respektovány, a jejíž etnické menšiny mohou naplňovat svá kulturní, sociální, politická, ekonomická a další práva.

Základní myšlenkou multietnicity je všeobecný respekt vůči etnické a kulturní identitě každého jednotlivce a respektování kulturní diverzity.

Multietnická společnost může fungovat pouze na základě demokratických principů: právního státu, respektu vůči lidským právům a právům menšin.

Multietnická společnost funguje na principech pluralismu. „Pluralismus je přesvědčení, že rozmanitost představuje hodnotu. Pluralismus znamená společný život v odlišnostech a s odlišnostmi, ale pouze tehdy, pokud je opětován. Vstup do pluralitní společnosti s sebou proto zároveň nese zisk i ústupek. Přistěhovalci, kteří nejsou ochotni nic postoupit výměnou za to, co dostávají, kteří si natolik kladou za cíl udržet si vůči komunitě, do níž vstupují, postavení „cizince“, že začnou alespoň částečně napadat její základní principy, to jsou přistěhovalci, kteří nevyhnutelně vyvolávají odmítavé reakce, strach a nevraživost.”¹²

1.5 Nacionalismus, separace a etnický konflikt

Opakem multietnické společnosti a pluralismu je etnický nacionalismus, podle nějž jsou občanství a politická práva založena na etnické identitě. Jeho hlavními znaky jsou exkluzivita, netolerance vůči ostatním etnikům, nerovný přístup

---

¹² Sartori, Giovanni: Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci, esej o multietnické společnosti, Dokořád, Praha 2005, str. 36.

k etnickým komunitám a přeceňování důležitosti etnické příslušnosti.

Nacionalismus vychází z ideje národního státu, která se pro něj stává vzorem a cílem. Pokud ještě nebylo dosaženo toho, že by se národ identifikoval se státem, může se nacionalismus projevit v podobě propagandy ze strany elit. Pokud už má ve společnosti myšlenka identifikace národa se státem širokou podporu a pokud vyvolá impuls ke změně současného státního uspořádání, stává se nacionalismus sociální silou. Nacionalismus se vždy pojí s určitými politickými požadavky, se snahou o rozšíření vlastní moci (autonomie, nezávislost, odtržení) nebo se snahou o kontrolu nad jinou skupinou lidí (etnické čistky, dominance, expanze).¹³

Jedním z možných důsledků nacionalismu může být separatismus, který se může projevit ve dvou základních podobách: secese nebo iredentismu (v pozadí obou stojí myšlenka práva na sebeurčení).

Secese znamená, že se určitá skupina obyvatelstva chce odtrhnout od státního celku, jehož je součástí. Původcem secese jsou často etnické menšiny. Podle některých je cílem odtržení právě naplnění ideje národního státu. K secesionistickému hnutí dochází, pokud je sub-národní identita silnější než identita národní. Jeho vznik závisí do jisté míry na politickém systému, na tom, jak daleko od hlavního města se etnická skupina nachází a na tom, jak je koncentrovaná (nebo roztroušená). Významným faktorem jsou také ekonomické zdroje separatistů a ekonomická úroveň státu. Secesionistická hnutí se stávají mezinárodní záležitostí v momentě, kdy jeho činitelé začnou usilovat o mezinárodní uznání suverenity nového státního útvaru.

Podle některých autorů by odtržení nemělo být v žádném případě uznáváno, pokud je jeho motorem etnicita. Podle jiných by měly mít etnické skupiny právo na svůj vlastní stát, pokud je utlačovaná jejich kultura, pokud jsou potlačována jejich politická či občanská práva nebo pokud tak činí v sebeobraně (např. proti genocidě) a pokud tím neohrozí jiné státy.

Iredentismus požaduje vedle odtržení od státního celku, jehož je součástí, také připojení odtrženého teritoria k jinému státnímu celku. Často se jedná o případy, kdy etnická menšina jednoho státu usiluje o vytvoření společného celku se stejnou

---

¹³ Hagendoorn, Csepeli, Dekker, Farnen (ed.): *European Nations and Nationalism. Theoretical and Historical Perspectives*. Ashgate Publishing, London 2000, str. 5.

etnickou skupinou žijící v jiném státě.

Iredentistické hnutí znamená pokus o změnu státních hranic, čímž se automaticky stává mezinárodní záležitostí. Původcem iredentistického hnutí mohou být jak etnické menšiny, tak vlády států, které se např. snaží získat část teritoria jiného státu (často za účelem či spíše pod záminkou ochrany své etnické menšiny v zahraničí). V kontextu Pobaltí byly iredentistické záměry obsaženy jak ve snahách ruskojazyčných obyvatel estonské Narvy vyhlásit referendum o odtržení tohoto území a připojení k Ruské federaci či pokus polské menšiny v Litvě z počátku 90. let vyhlásit Polskou sovětskou republiku na Litvě.

Secesionistická a iredentistická hnutí jsou problematická zejména proto, že často stojí na pochybné ideji národního státu, a že ze své podstaty podkopávají princip teritoriální integrity států. Nežádoucí jsou z bezpečnostního hlediska také proto, že vnitrostátní konflikty mají tendenci se rozšiřovat na konflikty mezinárodní. Navíc zde existuje nebezpečí tzv. efektu sněhové koule (snowball effect), kdy jeden konflikt funguje jako katalyzátor pro vznik řetězce dalších konfliktů.

Přeceňování významu a manipulace etnické identity může vést k etnickému konfliktu. Hlavními příčinami etnických konfliktů bývají mocensko-politické (dosažení větší participace na politickém procesu, dosažení autonomie, nezávislosti nebo vytvoření určitých politických programů) či ekonomické cíle (přístup ke zdrojům). Často vycházejí z psychologického pocitu nepřátelství nebo z chudoby a pocitu nerovnoprávnosti. Etnické konflikty jsou z velké části o boji o moc, bohatství, zdroje či území.

Etnické konflikty existují v mnoha zemích světa. V zemích, v nichž funguje právní stát a demokracie (Velká Británie, Španělsko), jsou jejich důsledky zpravidla méně destruktivní než v zemích nedemokratických.

Za možné alternativy k secesi či iredentismu jsou považovány kombinace následujících řešení: autonomie či federalismus, demokratizace společnosti a podpora občanských principů oproti nacionálním, propagace ne-etnických identit či vytvoření nové „supra-identity“, respektování kulturních práv menšin a jejich integrace do společnosti či mediace prostřednictvím třetí strany. Všechny tyto alternativy vycházejí z jednoho společného předpokladu: dodržování práv menšin.

1.6 Dvě cesty: integrace nebo asimilace?

K řešení problematiky postavení etnických menšin ve společnosti lze obecně přistupovat dvěma odlišnými způsoby. Jedním z nich je cesta integrace, druhým je asimilace¹⁴.

Integrací je třeba rozumět postupné funkční soužití většiny a menšiny, vzájemné kulturní ovlivňování většiny a menšin, rozvoj menšinové kultury vedoucí k multikulturalitě společnosti, která obohacuje všechny její části. Integrace je dvoustranný proces, jehož základní podmínkou je dobrovolná snaha těch, kteří se chtějí do společnosti začlenit, a ochota celku, do kterého se chtějí začlenit, je přijmout a celý proces jim co nejvíce usnadnit.

Mezi základní podmínky úspěšné integrační politiky patří aktivní participace menšin na řešení vlastních problémů a tvorbě relevantních politik, respektování identity menšin a osvěta mezi příslušníky majoritní společnosti, potlačování projevů rasismu a intolerance, pevná opora integrační politiky ve státní správě a soudnictví, zapojení neziskových organizací a aktivní účast územních samospráv.

Postoj asimilace oproti tomu redukuje problematiku postavení menšin ve společnosti na sociálně-ekonomickou dimenzi a zanedbává etnický rozměr problému. Zatímco při integraci jde o dobrovolné a ze strany menšiny požadované začlenění jedinců do společnosti při zachování jejich vlastní identity, při procesu asimilace se jedinec při začleňování do společnosti své etnické identity vzdává. Dobrovolná asimilace je jednostranný proces iniciovaný ze svobodné vůle jedince, který se chce asimilovat.

V praxi s sebou každý proces integrace přináší i prvky asimilace a naopak. Menšina se např. musí vzdát těch hodnot, které jsou neslučitelné s právním řádem státu v němž žije.

Problematika etnických menšin je vždy problémem minimálně dvoustranným. Má-li se začít řešit, je třeba začít u samotných menšin, avšak stát a občanský sektor (v nichž převládá zastoupení většinové populace) jim v tom musejí s maximálním pochopením a nasazením sil pomáhat. Integrace je úkol natolik složitý, že sama

---

¹⁴ Tato podkapitola vznikla na základě podkladů z kursu Doc. Dr. Saulia Kaubryse „*National minorities in Lithuania and Central and Eastern Europe*“.

menšina nemá dostatek prostředků ani sil se s tímto úkolem sama vypořádat. Základním principem integrace nicméně zůstává, že i když podpora menšin ze strany většinové společnosti a státu je nutná, nemůže stát řešit problémy menšin za ně.

Politolog Braun vystihl tři základní přístupy států k menšinám:

- *eliminaci* – prostřednictvím všestranných tlaků v ekonomice, politice, sociální oblasti atd.,
- *marginalizaci* – odsouváním problémů na okraj společenského života, např. tam, kde je kritérium příslušnosti k menšině náboženství,
- *institucionalizaci plurality* – uznáním práv menšin a jejich institucionálním vyjádřením.¹⁵

Je zřejmé, že tyto tři formy přístupu států k menšinám neexistují v čisté formě, ale že se často v reálném světě prolínají a doplňují.

1.7 Konsociační demokracie jako možný model řešení národnostní otázky v Pobaltí

Demokracie je forma politického zřízení. V obecném smyslu jde o uznání zásady, že menšina se podřizuje většině, za pomoci fungování soustavy organizačních principů umožňujících uplatnění vůle většiny. Současně však k demokracii patří ochrana určitých nezadatelných práv menšin.

Isakovič definuje demokracii jako vládu většiny a jako proces nenásilného řešení politických, etnických a ekonomických konfliktů a jiných protichůdných zájmů. Podle Isakoviče lze rozlišit formální a substantivní aspekty demokracie. Dle formálního pojetí může být demokracie chápána jako soubor postupů, pravidel a institucí, jako jsou například právní pořádek, občanská společnost, dělba moci, svobodné volby, svoboda vyjadřování a civilní kontrola nad bezpečnostními silami. Hlavními aspekty demokracie v substantivním pojetí jsou mimojiné:

- charakter ústavy a vnímání lidských práv,
- role politických stran a prostor pro politickou participaci,

---

¹⁵ Braun, Jozef, cit. d., str. 16.

- role médií a široká politická debata,
- schopnost administrativy být důvěryhodnou pro občany,
- schopnost místní samosprávy reagovat na místní zájmy,
- aktivita občanské společnosti¹⁶.

Specifickou koncepcí demokracie je konsociační demokracie, kterou popsal A. Lijphart.

Konsociační demokracie je typem demokracie, v níž se politické elity, jejichž společným zájmem je vyhnout se etnickému konfliktu, dobrovolně a na základě koncenzu rozhodnou pro vytvoření systému rozdělení moci, který je pokud možno všemi stranami považován za spravedlivý.

Mezi typické znaky konsociační demokracie patří velká koalice politických stran zastupujících všechny etnické skupiny, proporcční zastoupení (v zákonodárné, exekutivní i soudní složce a v byrokratickém aparátu) podle etnicko-demografického klíče, kulturní autonomie na lokální úrovni (např. školství ve vlastním jazyce) a ústavní právo veta pro etnické menšiny.¹⁷

Jedním z problémů konsociační demokracie je to, že elitami, které se domlouvají na rozdělení moci v rámci konsociačního systému, jsou většinou stejní lidé, kteří předtím stáli proti sobě etnicky rozdělení. Dalším problémem principu konsociační demokracie je, že mylně předpokládá, že uvnitř etnických skupin neexistuje politická konkurence.

Podle některých autorů není konsociační demokracie vlastně vůbec demokratická proto, že upevňuje a institucionalizuje etnickou segregaci, namísto toho, aby ji zmírňovala. Nutí voliče volit podle etnického klíče, místo podle politického programu, a tím omezuje jejich možnosti volby. Práva etnických menšin jsou v konsociační demokracii vyvýšena nad práva jednotlivce.

Přes výše zmíněné kritiky a nedostatky konsociační demokracie je možné tento typ státního uspořádání navrhnout jako možné vodítko k řešení etnických rozepří právě v pobaltských republikách, zejména v Lotyšsku a Estonsku, kde žije početná ruskojazyčná menšina.

¹⁶ Isakovič, Z.: Democracy, Human Rights and Ethnic Conflicts in the Process of Globalisation, Working Papers 3/2002. Copenhagen Peace Research Institute, Kingston/Canada 2001, str. 6.

¹⁷ Lijphart, A.: Democracy in Plural Societies: A comparative Exploration, Yale University, New Heaven 1977, str. 15.

Politický a sociální status různých etnických skupin a úroveň jejich zapojení do procesu demokratizace může být v jednotlivých zemích hodnocena podle:

- toho zda, a jak rychle je uznána existence témat související s etnicitou,
- početnosti a politické síly jednotlivých etnických skupin,
- míry mezietnického napětí na počátku demokratizačního procesu,
- politického postavení představitelů hlavních etnických skupin,
- etnického složení předchozího a současného režimu,
- přítomnosti či absence vnějších etnických spojenců,
- etnického složení armády, policejních sil, apod.¹⁸

1.8 Ruská diaspora na území bývalého Sovětského svazu

Často používaný pojem *diaspora* pochází z řeckého slova *diasporas* = rozptýlený. Tradičními jsou židovská, čínská, indická nebo německá diaspora. Námi sledovaná ruská diaspora na území bývalého Sovětského svazu patří mezi nově vzniklé. Rozdíl mezi starým a novým typem diaspory vidí M. Mandelbaum v tom, že v případě tradičních diaspor se stěhovali lidé do zahraničí, kdežto u nových diaspor, např. ruské se „stěhovali“, měnily hranice státních celků a lidé se tak bez vlastního přičinění stali ze dne na den součástí své diaspory.¹⁹

Rozpad Sovětského svazu je jistě jednou z klíčových událostí 20. století, která neměla za následek pouze vznik 15 nových nezávislých států na mapě světa, ale rovněž vytvoření nejpočetnější diaspory na světě, a to diaspory ruské za hranicemi Ruské federace. Zhruba 25 miliónů etnických Rusů tak zůstalo na území čtrnácti bývalých svazových republik.²⁰

Následující tabulka názorně ukazuje rozložení ruské diaspory v zemích bývalého Sovětského svazu a rovněž změny v jejím počtu, které se odehrály v průběhu 90. let.

---

¹⁸ Isakovič, cit. d, str.7.

¹⁹ Mandelbaum, Michael: The new European diaspora, National Minorities and Conflict in Eastern Europe, New York : Council on Foreign Relations, 2000 str. 2.

²⁰ Mandelbaum, Michael, cit. d, str. 80.

Tabulka č. 1

Etničtí Rusové v zemích bývalého Sovětského svazu v roce 1996²¹

BÝVALÁ SVAZOVÁ REPUBLIKA	POČET OBYVATEL	PODÍL TITULÁRNÍHO OBYVATELSTVA (%)	PODÍL RUSKÉ MENŠINY (%) V ROCE 1996	PODÍL RUSKÉ MENŠINY (%) ²²
ARMÉNIE	3,816,000	93	2	0.5
ÁZERBAJDŽÁN	7,507,000	83	5	1.8
BĚLORUSKO	10,320,000	79	12	11.4
ESTONSKO	1,572,000	64	29	25.6
GRUZIE	5,478,000	70	6	1.5
KAZACHSTÁN	14,950,000	53	31	30
KYRGYZSTÁN	4,754,000	57	19	12.5
LOTYŠSKO	2,643,000	54	33	29.6
LITVA	3,782,000	81	9	6.3
MOLDÁVIE	4,350,000	65	13	5.8
TÁDŽIKISTÁN	6,155,000	62	8	1.1
TURKMENISTÁN	4,260,000	72	10	4
UKRAJINA	52,498,000	73	22	17.3
UZBEKISTÁN	23,308,000	71	8	8

Paul Kolstoe rozlišuje ruskou diasporu na starou (usazenou v západní Evropě, Spojených státech a rozvojových zemích) a novou ruskou diasporu, která vznikla právě rozpadem Sovětského svazu²³.

Detailnější představu o územním rozmístění ruskojazyčných menšin v pobaltských republikách získáme pohledem na následující mapku.

Z mapky umístěné níže je patrné, že největší územní koncentrace ruskojazyčné menšiny je z pobaltských států ve východním Lotyšsku, dále ve všech metropolích Pobaltí a v jejich bezprostředním okolí a v případě Litvy rovněž v blízkém okolí jaderné elektrárny Ignalina na severovýchodě země. Vzhledem k územní roztržitosti jsou tak možné nároky na územní autonomii ruskojazyčné menšiny v Pobaltí nepravděpodobné.

²¹ Mandelbaum, Michael, cit. d, str. 82.

²² <http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/tu.html> CIA World Factbook, údaje z posledního oficiálního sčítání lidu.

²³ Kolstoe, Paul: Russians in the Former Soviet Republics, London, Hurst, 1995, str. 4.

Obrázek č. 1

1.9 Rozdílný význam pojmů ruská a ruskojazyčná menšina

Na závěr tohoto teoretického bloku bych rád upřesnil terminologii pojmu, který je ústředním prvkem diplomové práce a tím je pojem *ruskojazyčná menšina*. Na rozdíl od užšího termínu *ruská menšina* či *Pobaltští Rusové*, zahrnuje termín *ruskojazyčná menšina* i příslušníky jiných národů a etnik bývalého Sovětského svazu (především Bělorusi, Ukrajince, Gruzínce, Moldavany, Židy, Poláky), kteří přestože nejsou etnickými Rusi, používají v každodenním životě ruštinu (někdy je tato skupina obyvatel označována v důsledku asimilačního procesu *Homo sovieticus* – sovětských lidí). Pro zjednodušení se ve své práci budu držet převážně širšího termínu *ruskojazyčná menšina*. V případech, ve kterých explicitně budu hovořit pouze etnických Rusech, tento termín nahradím spojením *ruská menšina*.

2.PŘEHLED HISTORIE RUSKOJAZYČNÉ MENŠINY NA LITVĚ A VE ZBYLÝCH POBALTSKÝCH REPUBLIKÁCH

2.1 Historické kořeny ruskojazyčné menšiny v Pobaltí

I přestože ruská menšina představuje dnes, ku příkladu na Litvě, méně než desetinu všeho obyvatelstva, nelze ji podle Polockovové²⁴ marginalizovat a považovat ji v pobaltských zemích za cizorodý prvek. Naopak, historie Litvy je důkazem toho, že slovanské národy, jmenovitě ruský národ, sehrály v průběhu staletí aktivní roli ve formování novodobého litevského národa, jazyka i kultury. V 13. století se zrodil Velkoknížectví Litevské bylo multietnickým společenstvím, sjednocující národy od západoukrajinské Volyně k Černému moři na jihu a až dnešnímu ruskému Smolensku na východě. V 11. století právě ruští mniši přinesli vůbec poprvé na pohanskou Litvu křesťanskou víru. Ve staroslovanském (staroruském) jazyku byly běžně psány zákony a letopisy Litevského velkoknížectví, např. dodnes zachovaný první zákoník na litevském území – „Litevská statuta“. Do dnešních dob se zachovalo na Litvě i mnoho prastarých topografických pojmenování, svědčící o ruském původu slova.

Počátky dlouhodobého ruského osídlení na Litvě se datují až do 14.-15. století a vztahovaly se zejména na východní části dnešní Litvy a především na hlavní město Vilnius, kde se již na konci 14. století nacházela specifická čtvrť zvaná „ruské město“.²⁵

V polovině 16. století, tvořilo litevské obyvatelstvo pouze něco kolem 1/3 veškeré populace (tj. asi 3 miliony osob) Velkoknížectví litevského. Více než 50% obyvatel litevského státu bylo slovanského původu. Početní převaha Slovanů nezaručovala jejich mocenský vliv, neboť se jednalo v drtivé většině o usedlé rolníky. V roce 1563 litevský stát udělil rovná práva ruské pravoslavné šlechtě v tzv. „Třetích litevských statutech“. Období mezi léty 1569-1795 je dobou Lublinské unie, kdy

---

²⁴ Polockovová, T.V.: Russkye v Litve, IN: Diplomaticeskij vestnik, Moskva 1996, str. 39.

²⁵ Blaszczyk, Gregorz: Litwa współczesna, Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 1992, str. 72.

Polské království a Velkoknížectví litevské byla integrována do Rzeczypospolitej – republiky dvou národů.²⁶

Od druhé poloviny 17. století se datuje migrace ruských starověrců na Litvu. Starověrci jsou skupina pravoslavných věřících, kteří odmítli reformy Ruské pravoslavné církve vedené patriarchou Nikonem a z tohoto důvodu byli vypuzeni z Ruska. V 18. století bylo na Litvě 12 míst, kde starověrci získali útočiště. Podle polského historika T.Korzona mohlo v roce 1791 v Polsko-litevském státě žít zhruba 100 000 příslušníků ruských starověrců, tedy asi 1,1% veškeré populace.²⁷

Tatjana Michneva²⁸ zastává názor, že historický vývoj ruské menšiny na Litvě je možné rozčlenit celkem do šesti imigračních vln:

1) Rusové, žijící na teritoriu dnešní Litvy, ještě v dobách Velkoknížectví litevského;

2) Ruští starověrci, kteří od 17. století prchali z Ruské říše před náboženským útlakem;

3) Rusové, kteří osidlovali Litvu v době Ruského impéria (1795-1917), tzv. kolonisté;

4) Rusové, kteří emigrovali do Litvy v době občanské války a v prvních letech Sovětského svazu;

5) Rusové, kteří byli v 50. letech repatriováni na Litvu ze zemí západní Evropy;

6) Rusové, kteří v poválečné době přišli na Litvu jako státní zaměstnanci, specialisté a dělníci na výstavbu velkých závodů.

Ze všech těchto výše jmenovaných imigračních vln si nejvíce svoji ruskou identitu a tradice zachovali právě starověrci a to zejména díky své silné pravoslavné víře.

Abychom lépe pochopili problematiku současného postavení ruskojazyčné menšiny nejen na Litvě, ale i v sousedních pobaltských zemích, je nutný, dle mého

---

²⁶ Kaubrys, Saulius: National minorities in Lithuania, Vaga, Vilnius 2002, str. 12.

²⁷ Kaubrys, Saulius ., cit.d., str. 12.

²⁸ Michneva, Tatjana: Russkye Litvy cegodnia, str.191, IN: Kol.: Nacionalnye menšinstva v period stanovlenia graždanskogo obščestva, Dom Nacionalnych obščin, Vilnius 2003.

soudu, následující krátký historický exkurs, který osvětlí pozici ruskojazyčné menšiny v letech 1795-1991.

2.2 Období carského Ruska

Ruské impérium se počátkem 18. století začalo postupně teritoriálně rozšiřovat na západ do pobaltských zemí. Převaha ruské armády po vítězství u Poltavy roku 1709 umožnila již v příštím roce obsadit dvě hlavní centra Pobaltí – Rigu a Tallinn. Zisk baltského pobřeží na švédské koruně stvrdil nystadský mír 10. září 1721. Na obsazeném území vznikly dvě nové gubernie – estonská a livonská. Zástupcem cara byl gubernátor, ale během první poloviny 18. století obě gubernie fakticky spravovaly místní zemské rady. K další teritoriální expanzi ruského státu došlo v souvislosti s trojím dělením Polska v letech 1772, 1793 a 1795, kdy se pod přímou carskou nadvládou ocitla též Litva.²⁹

Tabulka č.2

Zastoupení ruské menšiny na území západních gubernií Ruského impéria (1678-1917)³⁰

	1678	1719	1782	1795	1834	1858	1897	1917
Severní Pobaltí	-	3,000 (0,3%)	13,000 (1,2%)	13,000 (1,1%)	49,000 (3,2%)	63,000 (3,6%)	114,000 (4,8%)	180,000 (6,3%)
Bělorusko a Litva	83,000 (4%)	165,000 (4,5%)	433,000 (9,4%)	493,000 (9,5%)	607,000 (9,9%)	645,000 (9,9%)	1,961,000 (16,9%)	3,510,000 (23,6%)

Větší příliv ruskojazyčného obyvatelstva na Litvu nastal až v 19. století a byl důsledkem třetího dělení Polska v roce 1795. Na Litvu přicházeli především carští úředníci, učitelé a vojáci. V roce 1857 čítali Rusové pouze 1,4% z celkové místní populace.³¹

Přístup centrální vlády k novým guberniím byl nejprve vstřícný, carský režim

²⁹ Švec, Luboš a kol. :Dějiny pobaltských zemí, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1996, str. 377.

³⁰ Kolstoe, Paul: Russians in the Former Soviet Republics, London, Hurst, 1995, str. 16.

³¹ Blaszczyk, Gregorz, cit.d.,str. 72.

respektoval stará privilegia z polsko-litevské Rzeczypospolitej, nicméně po neúspěšných proticarských povstáních v letech 1830 a 1863 Petrohrad posílil již probíhající proces rusifikace a unifikace regionu. Po porážce povstání roku 1831 byla zavedena ruština jako jazyk úřední korespondence místo polštiny, po roce 1852 vytlačila ruština polštinu i ze soudů. Roku 1832 byla zrušena Vilenská univerzita. Nový car Alexandr II. (1855-1881) v rusifikaci školství pokračoval a po likvidaci druhého polského povstání roku 1863 carská administrativa svá rusifikační a protikatolická opatření ještě přitvrdila. Po popravách a deportacích na Sibiř původního obyvatelstva dochází k usazování ruských kolonistů na zabraných litevských a polských hospodářstvích. Rusifikace školství se prohlubuje, v roce 1864/1865 dochází k zákazu tisku litevských knih latinskou abecedou a roku 1872 švabachem. Všechny knihy museli být tištěny azbukou, tzv. graždankou.³²

Důsledkem ruského tlaku bylo zrození litevského národního emancipačního hnutí na konci 19. století, ale rovněž mohutná emigrační vlna litevského obyvatelstva do západní Evropy a především Spojených států, které rovněž opouštělo svoji zemi z ekonomických důvodů³³.

Dle výsledků sčítání lidu v Ruském impériu v roce 1897³⁴ žilo tehdy na Litvě celkem 2,7 milionu obyvatel, z toho 87,3% na venkově a pouhých 12,7% ve městech. Jazykové rozložení bylo následující: 58,3% osob deklarovalo jako svůj mateřský jazyk litevský, 13,3% židovský, 10,3% polský, 14,6% jeden z „východoslovanských jazyků“, tj. ruský, běloruský či ukrajinský. Výrazně odlišně odpovídali respondenti z velkých měst: 42,1% označilo za svou mateřtinu jazyk židovský, 24% polský, 21,5% jeden z „východoslovanských jazyků“ a pouhých 7,8% jazyk litevský. Důvodem, proč se za carských dob ruskojazyčné obyvatelstvo vyskytovalo především v urbánních oblastech, byla přítomnost nemalého počtu kasáren s ruskými vojáky v řadě litevských měst.

Sčítání lidu v roce 1897 dále ukázalo, že ve Vilniusu dominovali židé (40%), Poláci (31%) a na třetím místě Rusové spolu s Bělorusy (24,2%). Litevský prvek byl

---

³² Švec, Luboš a kol, cit.d., str. 136-137.

³³ V letech 1814-1914 emigrovalo zhruba 700 000 Litevců převážně do Spojených států a dalších zámožských zemí. Zdroj: Hogan-Brun, Gabrielle; Ramoniene, Meilute: Emerging Language and Education Policies in Lithuania, IN: Language Policy, vol. 2, 2003, str.29.

³⁴ Aleksandravičius, Egidius, Kulakauskas, Antanas: Pod władza carów – Litwa w XIX wieku, Universitas, Kraków 2003, str. 253.

ve městě nevýznamný (2,1%). Z výsledků šetření provedených roku 1909 vyplývá, že ruskojazyčné etnikum Vilniusu se mírně redukovalo na 18,3% z celkového počtu občanů města.³⁵

Z výše uvedených statistických dat vyplývá, že dnešní litevská metropole Vilnius byla na začátku 20. století živým multietnickým a multikonfesijním městem. Podle sčítání lidu v roce 1907 žilo ve Vilniusu 63986 židů, 56688 katolíků (v drtivé většině Poláci), 28638 pravoslavných (především Rusové) a více než 4000 příslušníků dalších konfesí. V roce 1908 vycházelo ve Vilniusu celkem 27 ruskojazyčných periodik, 8 polských, 7 v litevském a 11 v hebrejském jazyce.³⁶

Nejen ruskojazyčnou menšinu na Litvě a v ostatních pobaltských zemích silně zasáhla první světová válka. Demografická situace v regionu se výrazně proměnila. Již v roce 1915 byla Litva obsazena německou armádou, čímž centrální carská vláda ztratila vliv na dění v zemi. Spolu s ruskou armádou odešel z Litvy i nezanedbatelný počet ruských úředníků, učitelů a dělníků. Při sčítání, provedeném pro potřeby německé okupační administrativy v roce 1916 žilo např. ve Vilniusu již jen 2030 Rusů (1,46%).³⁷

2.3 Meziválečné Pobaltí

Na základě výsledků první světové války vznikly v roce 1918 na mapě Evropy další tři nové nezávislé státy – Litva, Lotyšsko a Estonsko. Nicméně o jejich budoucí hranice se ještě muselo tvrdě bojovat. Litva podepsala mírovou smlouvu se Sovětským svazem až v roce 1920, díky výboji polského generála Želigowského ztratili Litevci své historické hlavní město Vilnius. Polsko-litevské příměří bylo podepsáno rovněž až v roce 1920.

Žádná z nově vzniklých republik nebyla národnostně čistě homogenní a tak bylo nutné od samého počátku najít vhodnou politiku pro integraci národnostních menšin. V Lotyšsku tvořily národnostní menšiny čtvrtinu obyvatelstva, na Litvě 15% a v Estonsku 8%. Všechny nové ústavy pobaltských států obsahovaly rámcová práva kulturní autonomie menšin. V litevské vládě zasedali na začátku dvacátých

---

³⁵ Švec, Luboš a kol. , cit.d., str. 141.

³⁶ Polockovová, T.V., cit.d.,str. 39.

³⁷ Švec, Luboš a kol. , cit.d., str. 169.

let ministři pro běloruské a židovské záležitosti. Tvrdý kurs byl naopak uplatňován vůči polské menšině. V květnu 1922 Litevský stát schválil liberální Deklaraci o ochraně práv národnostních menšin. Sousední Lotyšsko bylo rovněž charakteristické umírněnou národnostní politikou, projevující se širokou školní autonomií menšin. Za dobový vzor, co se týče řešení národnostní otázky bylo považováno Estonsko díky Zákonu o kulturní autonomii z roku 1925. Příslušníci menšin si měli volit kulturní radu, z jejíhož středu vzešla kulturní správa zodpovědná za rozvoj školství a kultury. Takto organizovaná menšina se stala jako veřejně právní subjekt partnerem vlády.³⁸

Tabulka č. 3

Zastoupení vybraných národností v meziválečném Pobaltí (v %)³⁹

	LITVA ⁴⁰	LOTYŠSKO	ESTONSKO
TITULÁRNÍ OBYVATELSTVO	84,2	75,5	88,1
RUSOVÉ	2,5	10,6	8,2
BĚLORUSOVÉ	0,2	1,4	-
ŽIDÉ	7,6	4,8	0,4

Zástupci národnostních menšin v pobaltských zemích mohli své politické zájmy reprezentovat i na půdě zákonodárných sborů. Detailní údaje o zastoupení ruské menšiny přináší následující tabulky. Pozdější nastolení autoritativních režimů ve všech pobaltských republikách (Litva v roce 1926, Estonsko a Lotyšsko v roce 1934), prosazující nacionalistickou politiku přineslo s omezením občanských práv i některé omezení veřejných aktivit národnostních menšin v Pobaltí. Zastoupení národnostních menšin v parlamentech sledovaných zemí reálně ztratilo význam, neboť veškerou moc ve státě řídila exekutiva.

³⁸ Švec, Luboš a kol. , cit.d., str. 177-178.

³⁹ Švec, Luboš a kol. , cit.d., str. 369. Na Litvě proběhlo sčítání lidu v roce 1923, v Lotyšsku a Estonsku v roce 1935.

⁴⁰ Součástí tehdejší Litvy nebyl Vilnius s jeho okolím patřící Polsku, rovněž přístav Klaipeda nebyl zahrnut do sčítání lidu.

Tabulka č.4

Zastoupení ruské menšiny v předválečném litevském parlamentu

(Seimas)

(počet mandátů)

VOLBY	1920	1922	1923	1925
poslanci ruského původu	-	-	1	-

Tabulka č.5

Zastoupení ruské menšiny v předválečném lotyšském parlamentu

(Saeima)

(počet mandátů)

VOLBY	1922	1925	1928	1931
ruské strany ⁴¹	3	5	6	6

Tabulka č. 6

Zastoupení ruské menšiny v předválečném estonském parlamentu

(Riigikogu)

(počet mandátů)

VOLBY	1920	1923	1926	1929	1932
Ruská strana	1	4	3	2	5

Nyní bych se zaměřil více konkrétněji na ruskojazyčnou menšinu v meziválečné Litvě. Podle sčítání lidu v roce 1923 žilo na Litvě celkem 50 460 obyvatel ruské národnosti (2,5%). Oproti předchozímu sčítání z roku 1897 (92 000 Rusů), kdy byla Litva stále součástí carského impéria, došlo k výraznému poklesu počtu ruskojazyčných obyvatel, především z řad vojáků a státního úřednictva.⁴²

Čím byla ruskojazyčná předválečná menšina na Litvě diametrálně odlišná od současné, ale i předchozí za carských dob, byla skutečnost, že přes 82% příslušníků

⁴¹ Ruská strana starověrců, Ruská strana pravoslavná, Ruská nepolitická strana.

⁴² Kasatkina, Natalija: Osobnosti nacionalnoj identifikacii ruskoj inteligencii Litvy v mezvojennyj period, Vilnius 1999, str. 54.

ruskojazyčné menšiny žilo ve venkovských oblastech Litvy a 52% z nich se živilo zemědělskou výrobou. V litevských městech přesto Rusové tvořili výraznou skupinu občanů nikoliv snad svým počtem (Kaunas 3%, Penevežys 3%, Šiauliai 1,5% a Ukmerge 5%), ale spíše svým významem pro litevskou společnost, vzhledem k tomu, že právě z jejich řad pocházela velká část univerzitně vzdělaných občanů v zemi (lékaři, inženýři, architekti, umělci)⁴³

Na druhou stranu, sčítání lidu v roce 1923 prozradilo rovněž jeden nelichotivý fakt, a to že ruská menšina na Litvě vedla v počtu negramotných osob – celkem 62% ruské populace a 3/4 ruských žen na Litvě bylo označeno za analfabety.⁴⁴

Vzdělávací systém meziválečné Litvy zahrnoval i speciální školy národnostních menšin. V roce 1930 na Litvě fungovalo celkem 15 ruskojazyčných základních škol, nicméně většina z nich byla jen přidruženou součástí škol litevských. Samostatných základních škol s ruským vyučovacím jazykem bylo v celé zemi pouze pět. V říjnu 1920 bylo v hlavním městě Kaunasu založeno Společností učitelů soukromé Ruské gymnázium, které se brzy po svém vzniku stalo hlavním vzdělávacím, ale i kulturním centrem ruské menšiny na Litvě. Gymnázium organizovalo i přípravné kurzy a speciální kurzy pro dospělé. Součástí instituce byla i mateřská školka. Ředitelem Ruského gymnázia byl A.I. Tyminskij, významná osobnost ruského kulturního života v předválečné Litvě. Co je zajímavé, velkou část studentů Ruského gymnázia tvořili děti kaunaských židů, neboť tato instituce byla pověstná svoji kvalitní výukou.⁴⁵

Poté, co byl na Litvě v roce 1926 nastolen autoritativní režim prezidenta Smetony, výrazně se ztížilo přijímání studentů do škol národnostních menšin. 6. srpna 1927 Ministerstvo národní osvěty vydalo nařízení, které zakazovalo přijímat do škol národnostních menšin studenty litevské národnosti. Studenti, u nichž byl alespoň jeden rodič litevské národnosti museli navštěvovat výlučně školy s litevským vyučovacím jazykem. Příslušníci národnostních menšin měli nadále právo posílat své děti do národnostních škol. Nicméně pokud by rodiče chtěli poslat dítě do školy jiné

---

⁴³ Kaubrys, Saulius, cit.d., str. 47.

⁴⁴ Kasatkina, Natalija, cit.d., str. 55.

⁴⁵ Kasatkina, Natalija, cit.d., str. 56.

národnostní menšiny než ke které příslušeli, nebylo to již více možné.⁴⁶ Tato restrikce ze strany litevského států se nejvíce dotkla početné židovské menšiny, která tradičně již od carských dob posílala své děti právě do ruskojazyčných škol.

Na Kaunaské univerzitě se v roce 1922 vzdělávalo 56,6% studentů litevské, 41,8% židovské a jen 1,7% ruské národnosti (zhruba 25 ruských studentů). V roce 1934 počet vysokoškolských studentů ruské národnosti vzrostl na 66 lidí. V roce 1939 studovalo na litevských vysokých školách pouhé 1,2% ruských studentů.⁴⁷

Podle údajů Litevského ministerstva vnitra existovalo v roce 1939 na Litvě celkem 16 ruských kulturně-společenských organizací, z nichž 6 obecně prospěšných spolků, 4 kulturní spolky, 2 církevní organizace, 2 svépomocné spolky, 1 kulturně-ideologická a 1 hospodářská organizace. Za zmínku stojí kaunaská organizace ruských středoškolských a vysokoškolských studentů „Rutenia“, která vyvíjela svou činnost v těsném spojení s ruskými studentskými spolky v Lotyšsku i Estonsku. Jak podotýká etnosocioložka N. Kasatkina, ve skutečnosti bylo z těchto 16 ruských organizací plně funkčních jen několik. Většina z nich existoval jen na papíře. Situace v ruských společenských organizacích byla velmi podobná té dnešní. Nicméně nehledě na to, jak intenzivně ta která organizace vyvíjela svou činnost, byla po vpádu Rudé armády do Pobaltí v roce 1939 většina činníků ruských organizací tvrdě pronásledována.⁴⁸

Ruskou menšinu zastupovaly i dvě politická uskupení – Demokratický svaz litevských občanů ruské národnosti a Ruské emigrantské sjednocení, která pravidelně stavěla své kandidátky v komunálních volbách i do voleb do Sejmu. Rusové na Litvě byli převážně antibolševického smýšlení, komunistická strana byla navíc v zemi zakázána.⁴⁹

Zástupci ruské menšiny na Litvě vydávali během meziválečného období několik ruskojazyčných periodik. Jejich počet kolísal mezi 4-6 tituly v závislosti na finančních podmínkách vydavatelů. Jedním z nejvlivnějších a nejstabilnějších ruskojazyčných titulů byl deník Echo, vydávaný A. Buchovem již od roku 1920. Deník Echo měl silnou konkurenci v rižském ruskojazyčném deníku Segodňa, se

---

⁴⁶ Kovtun, Asia: *Ruskij mir Kaunasa, kulturnoe obščestvo v 1918-1940 gg.*, Dairbai ir Dienos, Vilnius 2003, str. 162.

⁴⁷ Kovtun, Asia, cit.d., str. 169.

⁴⁸ Kasatkina, Natalija, cit.d., str. 56.

⁴⁹ Kovtun, Asia, cit.d., str. 150.

kterým se v 30. letech sloučil.⁵⁰

Přestože předválečná ruská menšina na Litvě čítala pouhých 50 000 osob a navíc většina z nich byla negramotnými rolníky, je možné najít v jejím středu řadu zástupců ruské vědecké i kulturní elity, kteří svojí prací přispěli k rozvoji nezávislé Litvy. Jmenujme alespoň historika Lva Platonoviče Karsavina, jenž působil na Kaunaské univerzitě, F.V. Pavlovského, hlavního režiséra Litevské státní opery či baletní mistry Věru Nemčinovou, Anatolije Obuchova a Nikolaje Zvereva.

Důsledkem ruské říjnové revoluce v roce 1917 a následné občanské války byl příliv ruských imigrantů (antibolševická tzv. „*bílá emigrace*“) do Litvy a sousedních zemí. Tato skupina však neusilovala o hlubší integraci s litevskou společností, ani se příliš neorganizovala v různých spolcích, neboť na svůj pobyt na Litvě pohlížela jako na dočasný.

Co se týče územního rozložení ruskojazyčné menšiny, tak byla v předválečné Litvě koncentrována především ve východních a severovýchodních částech země, kde dominovali starověrci. Např. v oblasti Zarasai žilo 6557 ruských starověrců a tvořilo 15,7% místní populace. V severovýchodní oblasti Rokiškis bylo usídleno 5478 ruských starověrců.⁵¹

Sčítání lidu v roce 1923 rovněž zachytilo následující profesní parametry ruské menšiny. Je nutné podotknout, že uvedené proporce profesního zastoupení jsou velice podobné i datům pro litevské titulární obyvatelstvo s výjimkou zaměstnanců ve státních institucích.

Tabulka č.7

Profesní parametry ruské menšiny na Litvě v roce 1923⁵²

zemědělství	78
průmysl	8
doprava	1
obchod a služby	1
státní instituce	3
ostatní	1
celkem	100

⁵⁰ Kasatkina, Natalija, cit.d., str. 58.

⁵¹ Kaubrys, Saulius: National minorities in Lithuania, Vaga, Vilnius 2002, str. 47.

⁵² Kaubrys, Saulius, cit.d., str. 50.

Pokud se zaměříme na náboženské vyznání ruské minority na Litvě, data ze sčítání lidu 1923 ukazují následující rozdělení: 63% starověrci, 36% ruská pravoslavná církev, 1% katolická církev. Věřícími Ruské pravoslavné církve však nebyli pouze etničtí Rusové (83,74%), ale rovněž Litevci (8,12%), Bělorusové (7,6%) a Ukrajinci (0,17%).⁵³

Vyznavači ruské pravoslavné církve se vyskytovali převážně v regionech Utena, Trakai, Šiauliai a Panevežys. Největší koncentrace ruských pravoslavných byla v dočasném hlavním městě Litvy – Kaunase a to 4000 osob.⁵⁴

2.4 Pakt Molotov-Ribbentrop, období druhé světové války

Pakt Molotov - Ribbentrop z 23. srpna 1939 byl obyvateli Pobaltí vnímán stejně tak bolestně jako Čechoslováky Mnichovská konference. Jeho podstatou byla skutečnost, že si dvě totalitní velmoci – nacistické Německo a Sovětský svaz rozdělily východní Evropu na sféry vlivu. V tajném dodatku srpnové smlouvy připadla Litva do německé, Lotyšsko a Estonsko do sovětské zóny. Později byla Litva na základě jednání přiřčena rovněž do sovětské sféry vlivu. Sovětský svaz si nejprve na pobaltských státech na podzim 1939 vynutil svou vojenskou přítomnost v dotyčných zemích (do Litvy tak přišlo na 20 000 sovětských vojáků), aby posléze v červnu 1940 dokončil plnou okupaci Pobaltí a jeho transformaci na sovětské republiky. Jeden rok sovětské správy Pobaltí znamenal několik tisíc obětí z řad titulárních národů i místních národnostních menšin (Celkový počet obětí sovětských represálií v letech 1940/1941 se odhaduje na 34000 v Lotyšsku, 60000 v Estonsku a 75000 v Litvě).⁵⁵

Násilný proces sovětizace pobaltských republik náhle přerušil 22. června 1941 útok německého wehrmahtu, který bez větších problémů obsadil na tři léta země Pobaltí. Titulární obyvatelstvo bylo příchodem Němců ušetřeno dalších sovětských represí, německá moc se naopak soustředila na likvidaci příslušníků židovské a ruské národnosti a komunistů. Jen na Litvě během německé okupace zahynulo až 200 000 místních židů a 5-10 tisíc příslušníků ruské či běloruské

---

⁵³ Kaubrys, Saulius, cit.d., str. 50.

⁵⁴ Kaubrys, Saulius, cit.d., str. 51.

⁵⁵ Švec, Luboš a kol. , cit.d., str. 212-227.

národnosti.⁵⁶

Během léta a podzimu 1944 Rudá armáda znovu obsadila území pobaltských republik, aby je opětovně připojila k Sovětskému svazu. Poslední zbytky německé armády se vzdaly na lotyšském území až 8.května 1945.

Zástupce předválečné ruské menšiny na Litvě A.A. Sokolskij vystihl období 1940-1945 následovně: „Pro ruskou, stejně tak jako pro představitele jiných národností Litvy nastaly tvrdé časy. Především byly uzavřeny veškeré ruské kulturně-společenské organizace, začala vlna zavírání a ještě před druhou světovou válkou se odehrála masová deportace organizovaná sovětskou mocí, při které zahynul i velký počet litevských Rusů. Když se v roce 1944 Rudá armáda opět přiblížila k Litvě, velká část tehdejší ruské menšiny zde zanechala veškerý svůj majetek a bez jakéhokoliv ohlednutí utíkala na západ do Německa a Rakouska, aby se po skončení války odtud rozutekla do celého světa.”⁵⁷

2.5 Období Sovětského svazu

Více než čtyřicetileté období sovětské nadvlády můžeme rozdělit do tří časových úseků. První v letech 1944-1953/1955 je charakterizován násilnou integrací pobaltských republik do sovětského impéria. V politické sféře začal proces sovětizace a v oblasti jazykové a kulturní opětovná rusifikace. „Neoddělitelnou součástí sovětizace se staly rozsáhlé represálie proti místnímu obyvatelstvu, boj proti partyzánským skupinám, popravy a masové deportace, které zasáhly 9% obyvatelstva.”⁵⁸ Druhá etapa vývoje sovětského systému – chruščovovská éra – přinesla určité uvolnění, kdy po smrti Stalina se uplatnily větší zřetele k místním specifikům. V ekonomice byla pozornost více věnována rozvoji spotřebního průmyslu, Litva však prošla industrializačním procesem později – až v druhé polovině padesátých let a v letech šedesátých, což je jeden z důvodů, proč imigrační vlna ruskojazyčného obyvatelstva byla daleko menší než do zbylých států Pobaltí. Třetí etapa, spojená s nástupem Leonida Brežněva do funkce generálního tajemníka přinesla utužení centrálních zásahů a během 70. let zesílení rusifikačních procesů.

---

⁵⁶ Kaubrys, Saulius, cit.d., str. 211.

⁵⁷ Sokolskij, A.A.: Russkie v Litve/ Rodnye i čužie berega, Florida 1984, str. 122-125.

⁵⁸ Švec, Luboš a kol. , cit.d., str. 237.

Konec druhé světové války znamenal pro země Pobaltí začátek velkých demografických změn související s násilným začleněním do Sovětského svazu. Např. jen z Litvy bylo v letech 1945-1954 deportováno přes 300 000 obyvatel litevské národnosti na Sibiř⁵⁹. Desítky tisíc litevských bojovníků za svobodu (tzv. "Lesní bratři") se ukrývaly v lesích a vedlo partyzánský boj. S přílivem ruskojazyčného obyvatelstva, nejprve vojenských a politických kádřů, posléze kvalifikovaných pracovníků v rámci mohutné vlny industrializace, se postupně titulární národy Pobaltí začaly oprávněně cítit ve svých vlastních zemích jako příslušníci národnostní menšiny.

Ukázkových příkladem, jak rozsáhlé byly demografické proměny litevské společnosti v důsledku Holocaustu, připojení Vilenska k Litvě a začlenění země do Sovětského svazu je tabulka národnostního složení hlavního města Vilnius mezi léty 1919 – 1954. Polský charakter města byl díky poválečnému násilnému vystěhování marginalizován, naopak Vilnius krátce po válce získal jako správní centrum země ruský ráz, litevské obyvatelstvo v hlavní městě začalo převažovat až v roce 1959! Tento jev nebyl pro Litvu výjimečný, ale zapadal do tehdejšího trendu rusifikace významných sovětských měst.

---

⁵⁹ Juozaitis, Arvydas: The Lithuanian Independence Movement and National minorities, Peace Research Institute, Frankfurt am Main, 1992, str. 5.

Tabulka č.8

Změny počtu a národnostní struktury občanů města Vilnius
v letech 1919 – 1959⁶⁰

Rok	Celkem	Rusové	Litevci	Poláci	Židé	Ostatní
1919	128,476	4,049	2,900	72,067	46,506	2,954
1923	167,454	4,669	1,445	100,830	56,168	4,342
1931	195,071	7,372	1,579	128,628	54,596	2,896
1942	143,498	6,012	29,480	103,203	-	4,793
1951	179,300	59,700	55,300	37,700	5,500	21,000
1959	236,078	69,416	79,363	47,226	16,354	23,719

Migrace ruskojazyčné menšiny do pobaltských republik se lišila v závislosti na konkrétní svazové republice a rovněž na časovém období. Nejvíce sovětských přistěhovalců dorazilo do Lotyšska. Přes 400 000 Rusů a 100 000 příslušníků jiných národností se usídlilo na území Lotyšska v letech 1945-1959. Dobou největšího přílivu imigrantů do Pobaltí byla léta 1947-1949, kdy se např. do Estonska přistěhovalo přes 180 000 lidí.

Pokud srovnáme předválečné statistiky – podíl Rusů v Estonsku činil 3,5%, v Lotyšsku 8% - s výsledky sčítání lidu v letech 1959 (Estonsko: 20,1%, Lotyšsko: 26,6% Rusů) a 1979 (Estonsko: 27,9%, Lotyšsko: 32,8% Rusů), zjistíme, že s tak rozsáhlou demografickou změnou po druhé světové válce se potýkal jen málokterý stát v Evropě.⁶¹ Vždyť počet ruské menšiny v poválečném období vzrostl v Estonsku o 500% a v Lotyšsku o 300% během prvních tří desetiletí po roce 1945.

Podíl ruské menšiny na Litvě ve srovnání s ostatními pobaltskými zeměmi byl relativně nízký a stabilní (8,5% v roce 1959, 8,9% v roce 1979)⁶². Dvě hlavní příčiny tohoto jevu dle mého soudu spočívají ve skutečnosti, že Litva jako nejvíce agrární

⁶⁰ Ciesielski, Stanislaw: Przemiany narodowosciowe na kresach wschodnich II Rzeczypospolitej 1931 – 1948, Wydawnictwo Adam Marszalek, Toruń 2004, str. 349.

⁶¹ Kolstoe, Paul: Russians in the Former Soviet Republics, London, Hurst, 1995, str. 47.

⁶² Kolstoe, Paul, cit.d., str. 47.

země Pobaltí byla zasažena nejméně vlnou těžké industrializace, rozvíjela naopak spíše lehký – potravinářský a textilní průmysl, tudíž nebylo třeba tolik nových pracovních sil z jiných sovětských republik. Druhá příčina tkví v etnickém složení Litevské komunistické strany⁶³, která oproti situaci v Lotyšsku a Estonsku měla ve svém nejvyšším vedení více členů litevského původu, kteří se snažili do určité míry regulovat příliv pracovních imigrantů do země. Navíc nejsilnější pozici mezi pobaltskými vůdci komunistických stran si dokázal vybudovat právě litevský Antanas Sniečkus, jenž stál v čele Komunistické strany Litvy od roku 1936 až do své smrti v roce 1974. Sniečkus zprvu aplikoval určitý typ neostalinského nacionálního komunismu, čímž hájil linii respektující republikové zájmy vůči centralizačním a imigračním snahám ruskojazyčného obyvatelstva ze strany Kremlu. V závěru Sniečkusovy vlády však jeho pozice v Kremlu zeslábla a jeho nástupce Petras Griškevičius politickou linii svého předchůdce neudržel. I z tohoto důvodu se setkáváme s nejmohutnější imigrační vlnou ruskojazyčného obyvatelstva na Litvu až na sklonku Sovětského svazu – v letech osmdesátých.

Postupem času, kdy se nová ruskojazyčná menšina začala etablovat v zemích Pobaltí, se vyskytly dva nové demografické trendy – nárůst počtu příslušníků ruskojazyčné menšiny, kteří se již na území Pobaltí narodily a vzrůstající rusifikace velkých měst. Oba jevy názorně dokládají následující tabulky.

Tabulka č.9

Struktura ruské menšiny v Pobaltských zemích⁶⁴

ROK	1979		1989	
ZEMĚ	Rusové narození na území Pobaltí (%)	Přistěhovalí Rusové (%)	Rusové narození na území Pobaltí (%)	Přistěhovalí Rusové (%)
Estonsko	33.3	66.9	65.1	34.9
Lotyšsko	36.6	63.4	41.6	58.4
Litva	36.5	63.5	38.4	61.6

⁶³ V roce 1959 Litevci v Komunistické straně Litvy tvořili 55,7% jejích členů, zatímco Estonců v Komunistické straně Estonska bylo 47,5% a Lotyšů v Komunistické straně Lotyšska dokonce jen 35% členů. Valnou část členstva komunistických stran tvořili Rusové a zčásti komunisté sice pobaltského původu, ale dlouhodobě aklimatizovaní v Rusku. Zdroj: Luboš Švec a kol., cit.d., str. 244.

⁶⁴ Kolstoe, Paul, cit.d., str. 50.

Největší podíl Rusů již narozených na území svazové republiky byl v roce 1989 v Estonsku (šlo navíc o nejvyšší procentní číslo v rámci celého Sovětského svazu).

Tabulka č.10

Zastoupení ruské menšiny na celkovém počtu obyvatel regionálně ekonomického celku "Západ - Pobaltí" a v jeho urbánních oblastech v %⁶⁵

ROK	1897		1926		1959		1970	
	CELKEM	URBÁNNÍ OBLASTI	CELKEM	URBÁNNÍ OBLASTI	CELKEM	URBÁNNÍ OBLASTI	CELKEM	URBÁNNÍ OBLASTI
"ZÁPAD - POBALTÍ"	5.9	20.8	6.3	6.6	17.1	27.3	19.1	27.7

Paul Kolstoe nabízí ve své knize ⁶⁶ tři možné interpretace rozsáhlé migrační vlny ruskojazyčného obyvatelstva do pobaltských zemí po připojení se Sovětským svazem. Prvním vysvětlením je tzv. *socioekonomický přístup*, který prosazují ve svých dílech američtí demografové Lewis, Rowland a Clem. Ti tvrdí, že migrace ruskojazyčného obyvatelstva je důsledkem zvýšené modernizace a vlny industrializace Pobaltí, která trpěla nedostatkem kvalifikovaných pracovníků z vlastních zdrojů, a že nebyla přímo řízena vládními složkami.

Druhá interpretace spočívá v *etnopolitickém přístupu* (Mikk Titma a Nancy B. Tuma), který za přílivem ruskojazyčných obyvatel do Pobaltí vidí snahy sovětské vlády o rozsáhlou sovětizaci nových svazových republik. Prvním krokem této strategie mělo být sovětské „slijanie“, tj. ekvivalent amerického melting-potu a posléze nastolení ruštiny jako státního jazyka, vytvoření „nového sovětského člověka“ a marginalizace původních, titulárních národů Pobaltí.

Třetí interpretace – *bezpečnostní argument* - doplňuje druhé vysvětlení, kdy velkou roli na přílivů ruskojazyčných přistěhovalců přičítá vojensko-strategickému významu Pobaltí a z toho plynoucí velkou koncentrací vojenských zařízení a vojenskoprůmyslových závodů.

Myslím si, že nelze upřednostnit jedno z výše zmiňovaných vysvětlení příčin masové imigrace ruskojazyčného obyvatelstva do Pobaltí. Žádná z interpretací není

⁶⁵ Kolstoe, Paul, cit.d.,str. 50.

⁶⁶ Kolstoe, Paul, cit.d., str. 52-60.

vše vysvětlující a dle mého soudu je nejbližší pravdě celková syntéza těchto různých přístupů.

Imigrační vlna ruskojazyčného obyvatelstva na Litvě nebyla tak silná jako v Lotyšsku a Estonsku a kulminovala později – až v 80. letech. V období 1980-1990 se přistěhovalo na Litvu celkem 54800 příslušníků rusky mluvícího obyvatelstva, což tvořilo 1/5 na celkovém růstu litevské populace.⁶⁷ Desítky tisíc nově příchozích cizinců s odlišného kulturního prostředí a bez znalosti litevského jazyka se stali uzavřenou, odcizenou složkou litevské společnosti.

Ruská menšina v 80. letech byla výrazně urbánní (87% ruské populace žilo ve městech). S výjimkou přístavního města Klaipeda (30% obyvatel bylo ruského původu), se ruskojazyčná menšina na Litvě koncentrovala především ve východní části země při hranicích s Běloruskem a Lotyšskem – Zarasaická oblast 21% populace, Ignalinská oblast 39%, Jonavská oblast 17% a Švenčioniská oblast 16% ruskojazyčné populace regionu.⁶⁸

Sovětská jazyková politika směřovala k tzv. asymetrickému bilingualismu (Rusové setrvali monolingvální, kdežto příslušníci dalších národů SSSR museli být bilingvální, pokud se ucházeli o určitou pozici v sovětském systému)⁶⁹. Ruský jazyk sloužil jako *lingua franca* Sovětského svazu. „Bylo prakticky nemožné jít nakupovat, získat zdravotní ošetření nebo komunikovat se státními úřady bez znalosti ruštiny.“⁷⁰

Ruská slova začala rychle pronikat i do národních jazyků Pobaltí. Jazyky titulárních národů se přestávalo běžně hovořit na veřejnosti a jejich role se omezovala na soukromou sféru a prostředí škol. Naopak výuka ruštiny byla zavedena již v mateřských školkách. Ačkoli svazový zákon z roku 1958 dával možnost si školám vybrat v jakém jazyce bude vedena výuka, ruština zůstala vždy povinná.⁷¹

---

⁶⁷ Juozaitis, Arvydas, cit.d., str. 15.

⁶⁸ Blaszczyk, Gregorz, cit.d., str. 72.

⁶⁹ Ozolins, Uldis: The impact of European accession upon language policy in the Baltic states, IN: IN: Language Policy, vol. 2, 2003, str. 218.

⁷⁰ Hogan-Brun, Gabrielle; Ramoniene, Meilute: Emerging Language and Education Policies in Lithuania, IN: Language Policy, vol. 2, 2003, str.30.

⁷¹ Hogan-Brun, Gabrielle; Ramoniene, Meilute: Emerging Language and Education Policies in Lithuania, IN: Language Policy, vol. 2, 2003, str.30-31.

Nástrojem rusifikace a sovětizace Pobaltí se stal systém ruskojazyčného školství. Základní a střední školy na Litvě nenavštěvovali pouze ruští studenti, ale též zástupci jiných národností Sovětského svazu, čímž se prostřednictvím tohoto vzdělávacího systému dařilo prosazovat politiku sovětizace a smazávání kulturních a jazykových rozdílů. Např. v roce 1989 oficiálně žilo na Litvě 9,4% obyvatel ruské národnosti, přičemž ovšem ruskojazyčné školy navštěvovalo 11,7% studentů v zemi.⁷² Vysvětlení je prosté. Pro to, aby člověk mohl udělat kariéru, potřeboval znalost ruštiny, která plnila roli komunikačního prostředku mezi různými národnostmi. To vedlo k rozsáhlé rusifikaci. Ku příkladu v 80. letech navštěvovala polské školy na Litvě jen 1/3 polských dětí, dvě třetiny chodily do ruských škol. Navíc litevští Poláci měli po desetiletí jen minimální kontakt s Polskem. Výsledkem byly nejenom početné případy přihlašování se k ruské národnosti, ale i úpadek používání polštiny v rámci celé polské komunity. Jak připomíná Břetislav Dančák, v roce 1989 jen 85% obyvatel, kteří se označili za Poláky, uvádělo polštinu jako svůj mateřský jazyk. Litevci byli rusifikací postiženi mnohem méně než Litevští Poláci. Méně jak půl procenta z nich neoznačilo při sčítání lidu v roce 1989 litevštinu za svůj mateřský jazyk.⁷³

Ve školním roce 1990/1991 fungovalo na Litvě celkem 78 škol dvěma vyučovacími jazyky a 25 škol s třemi vyučovacími jazyky. Na rozdíl od současné situace, v roce 1989 bylo na litevských vysokých školách a univerzitách možné studovat různé obory v ruském jazyce (na 14 vysokoškolských zařízeních bylo otevřeno 42 ruskojazyčných specializací).⁷⁴

Jak se vyvíjel počet studentů na litevských ruskojazyčných školách dokumentuje následující tabulka. Počet studentů mezi léty 1953 až 1988 se zdvojnásobil, poté nastal pozvolný pokles ovlivněný vyhlášením litevské nezávislosti a následnou emigrační vlnou zpět do Ruské federace.

---

⁷² Juozaitis, Arvydas, cit.d., str. 15.

⁷³ Dančák, Břetislav, Fiala, Petr: Národnostní politika v postkomunistických zemích, Mezinárodní politický ústav, Brno 2000, Litva, její národnostní menšiny a jejich politická reprezentace, str. 206.

⁷⁴ Juozaitis, Arvydas, cit.d., str. 22.

Tabulka č.11

Počet žáků v ruskojazyčných školách na Litvě v letech 1953-1991⁷⁵

(Zdroj: Litevské ministerstvo školství a kultury)

ŠKOLNÍ ROK	POČET ŽÁKŮ
1953/1954	42 000
1955/1956	45 000
1965/1966	59 000
1969/1970	65 000
1975/1976	66 000
1980/1981	67 000
1985/1986	73 000
1988/1989	80 000
1989/1990	79 600

V druhé polovině 80. let začalo být na Litvě čím dál více aktivní hnutí směřující k znovuzískání nezávislosti. 3. června 1988 byl založeno Litevské reformní hnutí Sajudis, které se postavilo do čela snah v boji o nezávislost. Příslušníci národnostních menšin se nijak výrazně v Sajudisu neangažovali, pouze několik jednotlivců z řad Poláků a Rusů vyjádřilo tomuto litevskému sdružení svou podporu.

Nicméně zástupci Sajudisu si byli vědomi, že i v případě získání nezávislosti, zůstane na Litvě početná skupina národnostních menšin, které je nutné nějakým způsobem integrovat s litevskou většinovou společností. Ve svém věstníku Sajudžio zinio tak Hnutí Sajudis zveřejnilo pětibodový politický program, týkající se problematiky národnostních menšin⁷⁶:

- prohlásit litevštinu za oficiální státní jazyk Litevské sovětské socialistické republiky;
- posílit výuku litevského jazyka na středních školách a vrátit tento jazyk

⁷⁵ Juozaitis, Arvydas, cit.d., str. 15.

⁷⁶ Juozaitis, Arvydas, cit.d., str. 6.

na všechny vysoké školy v zemi;

- zkvalitnit výuku litevštiny na ruskojazyčných školách;
- založit specializované střední školy, případně třídy pro národnostní menšiny;
- podporovat vytváření společenských organizací národnostních menšin a zakládání kulturních center.

Na podzim, 22.-23. října 1988 se ve Vilniusu sešel Ustavující kongres hnutí Sajudis. Z celkového počtu 1021 účastníků bylo 980 Litevců, 9 Poláků a 8 Rusů.⁷⁷ Zástupci Sajudisu na Ustavujícím kongresu přijali několik důležitých resolucí, týkající se přílivu imigrantů z jiných svazových republik a národnostních menšin obecně. Klíčovou se stala Resoluce č. 1 „O jednotě litevské společnosti“ a Resoluce č. 7 „O imigraci do Litevské SSR“, která navrhovala rychlé zavedení litevského občanství, které by bylo účinnou ochranou před pokračujícím přílivem tzv. sovětských lidí do země. Vzrůstající počet imigrantů způsobovalo v Litvě napětí v bytovém hospodářství, kdy ruskojazyčné obyvatelstvo získávalo přednostně nové byty a všeobecně zvyšoval napětí v sociální oblasti vůbec.

Jako opoziční hnutí vůči independentistickým snahám Sajudisu vzniklo koncem 80. let prosovětské hnutí „Jedinstvo“ (Jednota). Hlavními přívrženci hnutí bylo ruskojazyčné sovětské obyvatelstvo, často tovární dělníci, kteří si nepřáli rozpad Sovětského svazu a stále podporovali politiku Moskvy. Hnutí „Jedinstvo“ mělo největší podporu ve velkých městech – Vilniusu, Klaipedě a Sniečkusu (dnešní Visaginas). Nejhalasněji se „Jedinstvo“ ozvalo v době, kdy začátkem roku 1989 Nejvyšší rada Litevské SSR vydala „Deklaraci o státní suverenitě Litevské SSR“, kterou doprovázel zákon o Litevském státním jazyku, který stvrzoval litevštinu jako jediný oficiální státní jazyk země, s pětiletou výjimkou na používání ruštiny a polštiny ve všech sférách veřejného života.⁷⁸

Je nutné však zdůraznit, že zástupci inteligence ruskojazyčné menšiny se stavěli proti aktivitám „Jedinstva“ a v jejich očích se jednalo o organizaci řízenou přímo složkami KGB z Moskvy. Alternativou vůči aktivitám hnutí „Jedinstvo“ se stalo

---

⁷⁷ Juozaitis, Arvydas, cit.d., str. 8.

⁷⁸ Juozaitis, Arvydas, cit.d., str. 10-11.

Ruské kulturní centrum(RKC), založené v roce 1988 a doposud jedno z nevlivnějších uskupení ruské menšiny na Litvě. Brzy po svém vzniku se RKC přidalo na stranu Sajudisu, litevského hnutí za nezávislost, a tímto svým krokem deklarovalo ochotu značné části ruské menšiny akceptovat politické změny plynoucí z rozpadu Sovětského svazu a aktivně se zapojit do procesu budování nezávislého litevského státu. Dnešní Ruské kulturní centrum svými příspěvky v litevském tisku, televizi a rádiích přispívá k popularizaci ruské kultury, navíc organizuje pravidelné hudební a literární večery, různé výstavy, vědecké konference a semináře. V posledních letech RKC založilo nezávislé rádio Ruského kulturního centra, které vysílá nejen v ruštině, ale rovněž v jazyce ukrajinském a běloruském. Tento projekt je mimo jiné financován z prostředků Rady Evropy. Z dalších aktivit RKC jmenujme otevření Ruské galerie či specializovaného knihkupectví „Ruská kniha”.

Podle posledního sovětského sčítání lidu v roce 1989, okolo 40% ruskojazyčného obyvatelstva Litevské SSR se na Litvě již narodilo, zbytek ruskojazyčných se na Litvě přestěhovalo s rodinných či pracovních důvodů. Jak poukazuje Polockovova, ke konci 80. let procento smíšených manželství na Litvě bylo jedno z nejvyšších v celém Sovětském svazu⁷⁹.

V předvečer znovuobnovení litevské nezávislosti sídlila v Litevské SSR početná ruskojazyčná menšina, na kterou však nelze pohlížet jako na kompaktní skupinu, naopak byla vysoce stratifikovaná (stejně tak jako ruskojazyčné menšiny v Lotyšsku a Estonsku), jak dokládá následující analýza ruského sociologa Simonjana.

Z dnešního pohledu se ruskojazyčná menšina v Pobaltí začala výrazněji formovat až v období po druhé světové válce. Jak píše Simonjan⁸⁰, na začátku 90. let je možné v sociální struktuře ruskojazyčné menšiny v Pobaltí rozlišit celkem 8 specifických skupin, které se liší navzájem dobou vzniku, početností a v přístupu k titulárnímu obyvatelstvu pobaltských republik.

První skupinu reprezentuje ta část ruskojazyčného obyvatelstva, která žila v

---

⁷⁹ Polockovová, T.V. ., cit.d.,str. 40.

⁸⁰ Simonjan, R.Ch., Rossijskaja akademija nauk, Institut sociologii, Moskva, 2003, str. 95.

Pobaltí již před anexí Litvy, Lotyšska a Estonska Sovětským svazem v roce 1940. V této skupině najdeme tzv. Starověrce, kteří museli kvůli náboženské perzekuci opustit carské Rusko již v 17. století a usídlit se právě v Pobaltí, též zbytky Severozápadní armády Nikolaje Judeniče, který bojoval proti bolševikům v roce 1917 a rovněž emigranty tentokrát již z nově vzniklého Sovětského svazu. Specifikum této první skupiny spočívá v tom, že je nejvíce integrovanou částí ruské diaspory se všemi charakterními znaky – znalostí místního jazyka, vysokou tolerantností, zájmem o kulturu a historii pobaltských národů.

Je nutné zdůraznit jednu historickou skutečnost, a to, že výrazná většina příslušníků ruskojazyčné menšiny v meziválečném Pobaltí byla po anexi SSSR vystavena ve stejné míře stalinským represím jako titulární obyvatelstvo. Sociolog Simonjan tak upozorňuje na milnou představu většiny Litevců, Lotyšů a Estonců o tom, že vlna stalinských represí a deportací ze 40. a 50. let byla řízena striktně na základě etnického principu. Simonjan je toho názoru, že stalinské pronásledování nemělo nacionální, nýbrž politický a ideologický charakter.⁸¹

Podle odhadů, množství zástupců první skupiny v současné ruskojazyčné menšině v Pobaltí nepřesahuje více než 8-9%.

Ke druhé skupině patří zástupci ruskojazyčné tvůrčí inteligence, kteří přišli do Pobaltí po druhé světové válce. Jedná se o početně nejslabší skupinu, ovšem s největší autoritou, jelikož se jednalo fakticky o zástupce sovětské vědecké a kulturní elity. Představitelé této skupiny přispěli ke kulturnímu a vědeckému rozvoji Pobaltí, proto se těšili uznání i u titulárního obyvatelstva. Tato skupina tvořila maximálně 1,5 – 2% z celkového počtu příslušníků ruskojazyčné menšiny v Pobaltí.

Třetí skupinu (5-6% z ruskojazyčné menšiny) tvořili vysoce kvalifikovaní pracovníci, kteří přišli do Pobaltí po absolvování vysokých škol. Jednalo se zejména o inženýry, lékaře, učitele, pracovníky vědecko-výzkumných ústavů, divadelní pracovníky, žurnalisty apod. Ve formování této skupiny hrálo výraznou roli pozvání konkrétní specialistů do Pobaltí.

Zástupci výše zmiňovaných dvou skupin představovali ruskou, resp. mnohonárodnostní sovětskou inteligenci, která se příliš neintegrovala s místním

---

⁸¹ R.Ch. Simonjan, cit.d., str. 96.

obyvatelstvem, zato se vyznačovala vysokou mírou tolerance a ochoty spolupráce s pobaltskými národy.

Ve čtvrté skupině (7-8%) byl vysoce kvalifikovaný personál nově vybudovaných průmyslových závodů.

Pátá specifická skupina ruskojazyčné menšiny v Pobaltí se skládala z aktivních vojáků Sovětské armády, kteří na území pobaltských republik byli vysláni z rozhodnutí sovětského státu a jejich rodinných příslušníků (14-16% celkové ruskojazyčné populace).

Šestá skupina, která tvořila více než patnáctiprocentní podíl mezi ruskojazyčným obyvatelstvem, byla tvořena bývalými vojáky-vysokými důstojníky, kteří po splnění svých vojenských povinností setrvali nadále v Pobaltí.

Zbylé dvě skupiny s nejnižším sociálním statusem zastupují bývalí řadoví příslušníci základní vojenské služby, kteří po jejím uplynutí v Pobaltí natrvalo zůstali (10-12%) a nízko kvalifikovaní zaměstnanci průmyslových závodů (30-40%), pocházející především z chudých oblastí Ruska⁸². Posledně zmiňované skupiny ruskojazyčné diaspory se setkávali u titulárního obyvatelstva Pobaltí s největším odporem, neboť zastupovali vojenskou okupační moc a představovali konkurenci na pracovním trhu i v oblasti bytové.

---

⁸² Simonjan, R.CH., cit.d., str. 96-101.

3. ZNOVUOBNOVENÍ NEZÁVISLOSTI POBALTSKÝCH REPUBLIK A DOPAD NA RUSKOJAZYČNOU MENŠINU

3.1 Postavení ruskojazyčné menšiny na Litvě (1991-2005)

Prvním oficiálním krokem na cestě k opětovné nezávislosti Litvy bylo schválení deklarace republikové suverenity Nejvyšším sovětem Litevské SSR dne 18. května 1989. Konec roku 1989 probíhal ve znamení pádu komunistických režimů v celé střední a východní Evropě, nicméně Sovětský svaz stále setrval ve svých původních hranicích. Již na jaře 1990 sice proběhly na Litvě první svobodné volby do místního parlamentu, který následně 11. března 1990 obnovil litevskou samostatnost, nicméně Sovětský svaz nadále odmítal uznat boj pobaltských národů za nezávislost, přestože postupně ztrácel kontrolu nad děním v Pobaltí, čemuž se v lednu 1991 pokusil silou zamezit. Násilné střety sovětské armády s civilisty ve Vilniusu a lotyšské Rize, které si vyžádaly i oběti na životech, jen přilily olej do ohně. Na podzim, 6. září 1991 byl stav již tak neudržitelný, že Nejvyšší sovět SSSR musel uznat faktickou nezávislost Litvy, Lotyšska a Estonska.

Znovu nabitá nezávislost znamenala přelomové změny nejen pro titulární obyvatelstvo pobaltských republik, ale výrazně zasáhla i příslušníky všech národnostních menšin, které se v momentu rozpadu Sovětského svazu nacházely na teritoriu bývalých svazových republik. Zvláště ruskojazyčná populace Pobaltí se musela vnitřně vypořádat se skutečností, že se ze dne na den stala z privilegované skupiny národnostní menšinou s nejistou budoucností.

Část ruskojazyčné populace, především zástupci sovětského establishmentu a vojáci sovětské armády po uznání nezávislosti Pobaltí odešli zpět do Ruska⁸³, nicméně většina příslušníků ruskojazyčné menšiny již v pobaltských zemích zakořenila, neměla a nechtěla se nikam vracet. Tuto skutečnost braly v úvahu zákonodárné sbory Litvy, Lotyšska a Estonska, když v prvních letech nezávislosti začaly budovat své legislativní rámce národnostních politik.

---

⁸³ Stahování ruských vojsk z Litvy bylo dokončeno v srpnu 1993, z Lotyšska a Estonska v srpnu 1994.

Postavení ruskojazyčné menšiny na Litvě je ovlivněné řadou faktorů. Především však relativně malým podílem ruskojazyčného obyvatelstva ve srovnání s dalšími pobaltskými republikami. Na počátku 90. let ruskojazyčná menšina představovala pouze 9% obyvatelstva. Tato národnostní menšina se soustřeďuje zejména ve velkých městech, kam přišli díky poválečné vlně sovětské industrializace Litvy.

Tabulka č.12

Seznam litevských měst a regionů, kde žije nejvíce zástupců národnostních menšin

(Podle údajů Litevského statistického úřadu, sčítání lidu 2001)

MĚSTO/REGION	LITEVCI	RUSOVÉ	POLÁCI	OSTATNÍ
KLAIPĚDA	71%	21%	0,4%	7,6%
VILNIUS	57%	14%	19%	10%
VISAGINAS	15%	52%	8%	25%
ŠALČININKAISKÁ OBLAST	10%	5%	79%	6%
SIRVINTOSKÁ OBLAST	87%	2%	10%	1%
ŠVENČIONISKÁ OBLAST	51%	13%	27%	9%
TRAKAISKÁ OBLAST	53%	8%	33%	6%
VILNIUSKÁ OBLAST	22%	8%	61%	9%

Zdroj: Oddělení statistiky Vlády Litevské republiky

Skutečnost, že ruskojazyčné obyvatelstvo není příliš početné, byla hlavní příčinou toho, že Litva po získání nezávislosti přistoupila při udělení občanství k tzv. nulové variantě, kdy litevské občanství získali všichni zájemci, kteří o ně projevíli zájem a měli trvalý pobyt na území Litevské SSR. Toto politické rozhodnutí značně omezilo možnou eskalaci národnostního(etnického) konfliktu. Zároveň však nízké procento ruskojazyčné populace objektivně přispívá k rychlejší asimilaci s titulární – litevskou společností.⁸⁴

V roce 1989 přijala Litva Zákon o státním občanství, který zajišťoval tzv. nulovou variantu, kdy každý, kdo žil na území Litvy mohl zažádat o udělení státního

⁸⁴ Polockovová, T.V. ., cit.d., str. 39.

občanství. Díky tomuto zákonu se tak drtivá většina litevského obyvatelstva (včetně 90% všech obyvatel nelitevské národnosti) stalo litevskými občany.

V roce 1991 byl Zákon o státním občanství omezen, což v praktickém důsledku znamenalo, že žadatelé o státní občanství museli trvale žít na Litvě nejméně 10 let, mít stálé zaměstnání nebo jiný zdroj příjmů a rovněž museli složit test z litevského jazyka a znalosti Ústavy.

Podle sčítání lidu v roce 2001 je 99% obyvatel žijících na Litvě litevskými občany, 0,4% je občany Ruské federace, 0,2% jsou občany jiné země, 0,3% osob je bez občanství a 0,1% osob se ke svému občanství nevyjádřilo.⁸⁵ Tyto data se výrazně odlišují od statistik o státním občanství z Lotyšska a Estonska, které zvolili odlišnou národnostní politiku⁸⁶.

Do roku 2002 každý litevský občan, který získal občanství jiné země, automaticky ztratil státní občanství Litevské republiky. Tento krok byl učiněn z důvodu velké emigrace ruskojazyčné menšiny z Pobaltí v 90. letech, kterou názorně dokresluje níže tabulka a z obav z možného návratu těchto vystěhovalců zpět.

Po Změně zákona o státním občanství si tak občané mohou ponechat litevské občanství, i když se stanou občany jiného státu.

Tabulka č.13

Emigrace z Litvy, Lotyšska a Estonska v letech 1991-1995⁸⁷

(počet osob)

ROK	LITVA	LOTYŠSKO	ESTONSKO
1991	-8,875	-10,796	-8,034
1992	-22,215	-46,931	-33,827
1993	-13,140	-27,884	-13,779
1994	-2,582	-18,810	-7,631
1995	-1,753	-10,547	-8,170
CELKEM	- 48,565	- 114,968	- 71,441

⁸⁶ V Estonsku a Lotyšsku bylo státní občanství automaticky uděleno těm, kdo byli v roce 1940 státními občany těchto pobaltských republik a jejich potomkům. Tímto krokem tak přes 30% obyvatel Lotyšska a 25% obyvatelstva Estonska zůstalo bez státního občanství. Následně byl zaveden pro tyto ne-občany systém naturalizace zahrnující náročný jazykový test z titulárních jazyků a zkoušky ze znalostí místní historie a ústavy nového státu.

Zdroj: Ozolins, Uldis: The impact of European accession upon language policy in the Baltic states, IN: IN: Language Policy, vol. 2, 2003, str. 219.

⁸⁷ Pabriks, Artis: Ethno-political dilemmas of the Balts, IN: Revue Baltique, 15/1999, str. 26.

Sociologický výzkum z 90. let prokázal, že 80% litevské společnosti pokládá litevský jazyk za svůj mateřský. Druhým nejpočetnějším mateřským jazykem na Litvě je ruština. Průměrně 96% etnických Rusů, okolo 50% Ukrajinců, Bělorusů a Němců, téměř třetina Židů a Poláků a malé množství dalších národností na Litvě v průzkumu uvedlo jako svůj mateřský jazyk ruštinu.⁸⁸ Z tohoto důvodu je vhodné na Litvě hovořit v kontextu 90. let 20. století spíše o ruskojazyčné než o čistě etnický ruské národnostní menšině.

Podle čl. 14 Ústavy Litevské republiky (*Lietuvos Respublikos Konstitucija*) (1988, ratifikována v roce 1992) je litevský jazyk definován jako jediný oficiální jazyk státu.

Kromě toho je postavení litevštiny ošetřeno speciálním Zákonem o státním jazyce (1995).

Jak je možné odvodit z čl. 37 Ústavy Litevské republiky a čl. 1 Zákona o národnostních menšinách (1989) národnostní menšiny na Litvě mají právo rozvíjet svůj jazyk a toto právo na svůj mateřský jazyk je státem respektováno.

Navíc čl. 45 litevské Ústavy tvrdí, že národnostní společenství občanů by měla svobodně rozvíjet svoji kulturu, vzdělávání, charitativní činnost, vzájemnou podporu a že by litevský stát měl zajistit podporu těchto národnostních společenství. Litevská legislativa nicméně dosud nezná přesnou definici konceptu národnostního společenství, národnostní menšiny nebo skupiny osob, jež by byly uznány za národnostní menšinu.

Zákon o státním jazyce (1995) definuje status litevského jazyka ve veřejném životě (státní instituce, soudnictví, školství, kultura apod.) a zároveň garantuje menšinovým jazykům právo na jejich užívání ve školství, kultuře, v rádiu a televizi (článek 13).

Tento zákon nejenže kritizují zástupci národnostních menšin, ale rovněž neodpovídá dříve schválenému Zákonu o národnostních menšinách, navíc je podle Tatjany Michnevy⁸⁹, předsedkyně Koordinační rady ruských společenských organizací Litvy, v rozporu s Mezinárodní konvencí ochrany národnostních menšin,

---

⁸⁸ http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/languages/langmin/euromosaic/lith2_en.html

⁸⁹ Michneva, Tatjana: *Russkye Litvy cegodnia*, str. 191, IN: Kol.: *Nacionalnye menšinstva v period stanovlenija graždanskogo obščestva*, Dom Nacionalnych obščin, Vilnius 2003.

kteřou Litva ratifikovala v roce 2000. Sporný odstavec zmiňovaného zákona se týká možnosti národnostních menšin používat v úředním styku svůj jazyk v místech svého kompaktního osídlení, která nakonec nebyla ve skutečnosti realizována. Důsledky Zákona o státním jazyce se neblaze podepisují zejména u starších ruskojazyčných obyvatel velkých měst Vilnius, Klaipéda a Visaginas, kteří dostatečně neovládají litevštinu. Pro mladou generaci ruskojazyčné minority výše zmiňovaný jazykový zákon již nepředstavuje vážný problém, nicméně zůstává sporným v principiální rovině.

Detailněji se pravidly užívání menšinových jazyků zabývá Zákon o národnostních menšinách (1989), který v článku 4 připouští užívání menšinového jazyka v místních samosprávách, příspěvkových organizacích spolu s úředním jazykem v místech kompaktního osídlení danou národností menšinou. Článek 5 daného zákona navíc povoluje označovat informační cedule a názvy obcí vedle litevštiny též v jazyce národnostní menšiny, jež dané teritorium kompaktně osidluje. Parlament ovládaný konzervativci však schválil v lednu 1998 změnu zákona o národnostních menšinách, v němž fakticky omezil užívání ruštiny. Podle této novelizace můžou, ale nemusí úředníci ve státních úřadech odpovídat žadateli v nelitevském jazyku. Stejně tak parlament schválil změnu, která nařizuje odstranění nelitevských nápisů z budov škol a úřadů v regionech s národnostními menšinami. Cizojazyčné nápisy tak dále smějí být používány jen pro označení budov organizací národnostních menšin⁹⁰.

Kontrolu dodržování statusu úředního jazyka má na starosti Státní komise pro litevský jazyk (*Valstybine lietuviu kalbos komisija*) a Státní jazykový inspektorát (*Valstybine kalbos inspekcija*). Národnostní menšiny získávají pravidelně finanční podporu od řady státních institucí. Ve stejném roce, kdy byl vydán Zákon o národnostních menšinách (1989) byl založen litevskou vládou Odbor pro národnostní menšiny a Litevce žijící v zahraničí.

Zmiňovaný Odbor formuluje a vykonává vládní politiku vůči národnostním menšinám, provádí odborné výzkumy a informuje veřejnost. Součástí Odboru pro

---

⁹⁰ Břetislav Dančák, Petr Fiala, cit.d., str. 206.

národnostní menšiny a Litevce žijící v zahraničí je Dům národnostních společenství ve Vilniusu, kde národnostní menšiny mohou organizovat své kulturní, společenské a výchovné aktivity. Podobná národnostní centra byla založena v Kaunasu, Klaipedě, Alytusu, ve Visaginasu a Kirtimai.

V roce 1995 byla založena Rada národnostních společenství, podřízená Odboru národnostních menšin a Litevců žijících v zahraničí. Cílem je zlepšit interetnickou komunikaci a komunikaci s litevskou vládou. V dnešní době je v Radě zastoupeno 20 národnostních společenství. Místa v Radě jsou rozložena podle početnosti národnostní menšiny následovně: 100 000 a více příslušníků národnostní menšiny – 3 místa (Poláci, Rusové), 10 000 – 100 000 příslušníků – 2 místa (Bělorusové a Ukrajinci) a minority s méně než 10 000 příslušníky – 1 místo v Radě.⁹¹

V roce 2003 vznikl z iniciativy prezidenta Litvy koordinační orgán zastřešující práci Odboru pro národnostní menšiny a Litevce žijící v zahraničí a Rady národnostních společenství, který se vyjadřuje k novým legislativním opatřením týkající se národnostní problematiky.⁹²

Legislativní proces⁹³ ochrany národnostních menšin na Litvě vyvrcholil přijetím Zákona o vzdělání (1991), který do litevského národního vzdělávacího systému integroval též školství národnostních menšin. Nový zákon tak napomohl k udržení ruskojazyčného vzdělávání a rozvoji ruské kultury na Litvě.

Současní absolventi ruských škol mají dostatečnou znalost státního jazyka – litevštiny, aby mohli úspěšně konkurovat svým litevským kolegům v přijímacím řízení na vysoké školy.

Jak uvádí Tatjana Michneva, příslušníci ruské menšiny se postavili různě k obnovenému litevskému státu. Velká část z nich automaticky zažádala o státní občanství, vzhledem k tomu, že jejich předci pocházejí z Litvy a oni se zde sami

---

⁹¹ http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/languages/langmin/euromosaic/lith2_en.html

⁹² http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/languages/langmin/euromosaic/lith2_en.html

⁹³ Práva národnostních menšin na Litvě jsou zmíněna ve čl. 14, 29, 37, 45 a 117 Ústavy Litevské republiky a v její preambuli, dále v Zákoně o státním jazyce, Zákoně o národnostních menšinách, Zákoně o státním občanství, Zákoně o vzdělání, Zákoně o nevládních organizacích, Zákoně o právu na veřejné informace, Zákoně o náboženských společenstvích a v Zákoně o politických stranách a politických organizacích.

narodili, část ruské menšiny se přiklonila k litevskému občanství pro nezáměr Ruské federace o své krajany na počátku 90. let, určitá menší část ruskojazyčné menšiny využila z kraje 90. let toho, že se otevřely hranice a emigrovali do západní Evropy či Spojených států, jistá část ruské menšiny (kolem 20000 příslušníků) má státní občanství Ruské federace, přesto však dlouhodobě setrvává a žije na Litvě.

Během devadesátých let došlo ke znatelným změnám v demografické struktuře litevské společnosti. Sčítání lidu v roce 2001 dokazuje, že ruská menšina zaznamenala úbytek v porovnání s daty z roku 1989 a ztratila své prvenství v početnosti mezi národnostními menšinami Litvy.

Tabulka č.14

Výsledky sčítání lidu na Litvě v roce 2001 – národnostní složení⁹⁴

	Počet obyvatel	Počet obyvatel (v %)
Celkem	3483972	100
Litevci	2907293	83,45
Poláci	234989	6,74
Rusové	219789	6,31
Bělorusové	42866	1,23
Ukrajinci	22488	0,65

3.1.1 Zastoupení ruskojazyčné menšiny v politice a ve veřejné správě

Na začátku devadesátých let se volby do zastupitelského orgánu – Sejmu konaly na základě většinového volebního systému (princip dvoutřetinové absolutní většiny). Tento volební systém byl výhodný pro kompaktně žijící národnostní menšiny. Území Litvy bylo rozděleno do 141 jednomandátových volebních obvodů (průměrný počet voličů v jednom obvodě byl 17 500).

Do prvního Sejmu v roce 1990 tak bylo zvoleno relativně dostatečné

⁹⁴ Zdroj: Litevský statistický úřad <http://www.std.lt>.

množství zástupců národnostních menšin – 14% poslanců nelitevské národnosti.⁹⁵

V roce 1992 Zákon o volbách do Sejmu změnil většinový systém na smíšený, navíc právo účastnit se voleb se rozšířilo kromě politických stran, též o společenské organizace. Následně v roce 1997 byla přijata novela, jež právo účasti ve volbách společenským organizacím odnímá. Reorganizace samotných volebních obvodů měla vliv na snížení počtu zástupců etnických menšin v druhém (7%) a třetím (5%) Sejmu. Volební zákon z roku 1992 stanovil v rámci pozitivní diskriminace 2% volební klauzuli pro politické strany a uskupení národnostních menšin, zatímco ostatní museli překonat 4% volební bariéru.

Tabulka č.15

Politické strany ruské národnostní menšiny v Litvě (1989-2002)⁹⁶

STRANA	DATUM ZALOŽENÍ	DATUM REGISTRACE	ZAREGISTROVÁNA JAKO ORGANIZACE	POČET ČLENŮ	PŘEDSEDA	S	S	S	S
						E	E	E	E
						J	J	J	J
						M	M	M	M
						1	1	1	2
						9	9	9	0
						9	9	9	0
						0	2	6	0
SWAZ RUSŮ NA LITVĚ	28.10. 1995	28.12.1995		500	SERGEJ DMITRIJEV	-	0	0	3
ALIANCE OBČANŮ LITVY	22.12. 1996	2.6.1997	ALIANCE NÁRODNOSTNÍCH MENŠIN 29.7.1996	800	VJAČESLAV ŠKILJ	-	-	0	-
POLITICKÁ STRANA RUSKÁ ALIANCE	16.10. 2002	16.10.2002		-	TAMARA LOCHANKINA	-	-	-	-

Dodatek k volebnímu zákonu z roku 1996 však pozitivní diskriminaci národnostních minorit zrušil a stanovil pro všechny politické strany bez rozdílu pětiprocentní volební klauzuli, pro koalice 6%. Tato opatření měla za následek, že se v politické aréně udržely jen ta nejvitálnější politická uskupení a byl zbržděn proces přílišné fragmentace litevského politického systému, především v segmentu národnostních menšin. Příkladem úspěšné konsolidace politických subjektů národnostních menšin je případ Volební akce Poláků na Litvě, která v roce 1996 a 2000 získala v Sejmu dva mandáty a Svazu Rusů na Litvě, který v roce 2000 vytvořil úspěšnou koalici levicovými stranami a získal tři mandáty (Sergej Dmitrijevič, Vladimir Orechov, Viktor Utovka).

⁹⁵ Frejute, Monika : Političeskije partii etničeskich menšinstv v kontexte sovremennoj politiki Litvy, str. 100, IN: Kol.: Nacionalnye menšinstva v period stanovlenija graždanskogo obščestva, Dom Nacionalnych obščin, Vilnius 2003.

Složení Sejmu Litevské republiky podle národnostní příslušnosti⁹⁷

NÁRODNOST	Sejm 1990	Sejm 1992	Sejm 1996*	Sejm 2000*
LITEVCI	138	131	127	127
RUSOVÉ	10	3	2	8
POLÁCI	8	6	3	6
ŽIDÉ	1	1	1	-
CELKEM	19	10	6	14
POSLANCI S NELITEVSKO U NÁRODNOSTÍ (%)	14%	7%	5%	11%

* V roce 1996 a 2000 v některých jednomandátových většinových volebních obvodech jihovýchodní Litvy (oblast s největší koncentrací národnostních menšin) nebyly zvoleni žádní poslanci.

Zdroj: Odbor národnostních menšin a Litevců žijících v zahraničí při vládě Litevské republiky , <http://www.is.lt/tmid>

Odišná situace je ve volbách do obecních samospráv, kde platí proporční volební systém s čtyřprocentní volební klauzulí v případě politické strany nebo společenské organizace a šestiprocentní pro případ koalicí (Zákon o volbách do obecních zastupitelstev, 1994). Na územích s kompaktním osídlením národnostní menšiny, tak není velký problém pro etnické minority mít své zástupce v obecním zastupitelstvu. To platí především pro polskou národnostní menšinu, v menší míře i pro námi sledovanou ruskojazyčnou.

V roce 1995 Svaz Rusů na Litvě společně s Aliancí občanů Litvy získal pouze 2% všech mandátů v komunálních volbách. Svaz Rusů na Litvě společně s Aliancí občanů Litvy se v posledních letech propadl na pouhé půl procento celkových mandátů. Dané cifry jasně ukazují, že plný potenciál participace ruskojazyčné národnostní menšiny v litevské lokální i centrální politice ještě není zdaleka využit.

⁹⁶ Frejute, Monika, cit.d., str. 100.

⁹⁷ Aktualizace: Do 5. Sejmu (funkční období 2004-2008) byly zvoleni celkem 3 poslanci ruské národnosti – Vladimir Orechov, Viačeslav Škil a Viktor Uspaskich (všichni za Stranu práce) a 2 poslanci běloruské národnosti – Vladimir Prudnikov (Strana práce) a Vaclav Stankevič (Nová Unie).

Tabulka č.17

**Mandáty získané stranami ruské národnostní menšiny
v komunálních volbách (1995-2002)**

POLITICKÁ STRANA	1995	1997	2000	2002
SWAZ RUSŮ NA LITVĚ	-	7 (0,47%)	7 (0,44%)	11 (0,71%)
ALIANCE OBČANŮ LITVY	-	20 (1,34%)	3 (0,19%)	-
POLITICKÁ STRANA RUSKÁ ALIANCE	-	-	-	3 (0,19%)

Zdroj: A. Lukošaitis: Interesu grupės Lietuvoje: raidos dinamika ir institucionalizacijos bruožai, IN: Politologija, 2002, 2 (18) str. 28-29.

Tabulka č.18

**Výsledky voleb do městských zastupitelstev v roce 2002 – strany ruskojazyčné
menšiny**

MĚSTO	POLITICKÁ STRANA	POČET MANDÁTŮ	PROCENTO ZÍSKANÝCH MANDÁTŮ	VOLEBNÍ ÚČAST
KLAIPEDA	SWAZ RUSŮ NA LITVĚ	3	10%	49%
	POLITICKÁ STRANA RUSKÁ ALIANCE	3	10%	
VILNIUS	SWAZ RUSŮ NA LITVĚ	6	12%	52%
VISAGINAS	SWAZ RUSŮ NA LITVĚ	2	8%	41%

Zdroj: Centrální volební komise Litevské republiky (<http://www.vrk.lt>)

Jak již bylo zmíněno výše, podle posledního sčítání lidu v roce 2001 jsou Poláci nejpočetnější národnostní menšinou na Litvě. Druhou v pořadí je ruská minorita, která však na rozdíl od polské není tolik územně určená a má disperzní charakter.

Celkově v komunálních volbách 2002 získali ruské strany na Litvě 14 mandátů (pro srovnání: strany polské menšiny získaly celkem 51 mandátů). Z nich 11 mandátů získal Svaz Rusů na Litvě ve Vilniusu, Klaipedě a Visaginasu a zbylé 3 mandáty připadly klaipedské Politické straně ruské aliance.

Příčin slabých výsledků politických stran ruské menšiny v komunálních volbách 2002 je několik. Předseda nejsilnějšího Svazu Rusů na Litvě Sergej

Dmitrijev nepatří mezi charismatické lídry jako třeba hlava Volební akce Poláků na Litvě V. Tomaševski. V roce 2003 navíc S. Dmitrijev způsobil skandál, když jako součást litevské delegace, poslanec Sejmu, na zasedání Parlamentního shromáždění Rady Evropy, hájil zájmy ne státu, za který byl vyslán, ale Ruské federace. Projevila se zde podle Moniky Frejute dlouhodobá tendence politiky Svazu Rusů na Litvě, který spíše než zájmy místní ruskojazyčné minority, hájí zahraničněpolitické zájmy Ruské federace.⁹⁸

Další příčinou volebního neúspěchu je přílišná fragmentace na politické scéně ruské menšiny. Chybí zde, podobně jako v případně ruských organizací, jeden zastřešující politický subjekt, který by efektivně hájil zájmy ruské minority. Nově vzniklé politické strany ruské i polské menšiny jsou podezírány staršími stranami z toho, že vznikly uměle jako satelity litevských politických konkurentů ve snaze oslabit vliv etnických stran. Celkově nepřehledná situace na politické scéně ruských politických stran vede nemalé množství ruskojazyčného elektorátu k rozhodnutí volit ne podle etnického, ale ideologického klíče, kdy svůj hlas raději vhodí některé z litevských politických stran.⁹⁹

Po volebním neúspěchu v komunálních volbách 2002 nastaly ve Svazů Rusů na Litvě personální změny. Novou předsedkyní politické strany zastupující zájmy ruskojazyčné menšiny se stala Tatjana Strokun z Visaginasu, ředitelka Mezinárodního humanitárního centra. Sergej Dimitrijev se začal více angažovat na mezinárodním poli ve snaze sjednotit ruskojazyčné minority v Evropě (viz níže).

Svaz Rusů na Litvě (SRL) se aktivně připravuje na následující parlamentní volby do Sejmu. Během posledních dvou let se podařilo výrazně „omladit“ členstvo Svazu, když zhruba 60% členů Svazů Rusů na Litvě jsou mladí do 30 let. Tato skutečnost je dána tím, že přidruženými organizacemi Svazu Rusů na Litvě je i několik sportovních a kulturních sekcí pro mladé lidi.

Nová předsedkyně SRL Tatjana Strokun vidí za největší priority Svazu zaktivizovat většinu ruskojazyčné menšiny na Litvě (zhruba 10%) a překonat tak 5% volební bariéru ve volbách do Sejmu. Hlavním úkolem Svazu Rusů na Litvě je hájení pozice ruskojazyčných škol, které v dnešní době čelí snahám především místních

---

⁹⁸ Frejute, Monika, cit.d., str. 106.

⁹⁹ Frejute, Monika, cit.d., str. 107.

samospráv o jejich uzavření. Vzhledem ke vstupu Litvy do Evropské unie, která dostatečně hájí práva národnostních menšin, nevidí Tatjana Strokun hlavní problémy ve vztahu ruské menšiny a centrálních orgánů Litvy, ale spíše v situaci na komunální úrovni, kde často nejsou dostatečně naplňovány zákonné normy týkající se národnostních menšin.

V současné době je předsedkyně SRL Strokun hlavní iniciátorkou projektu na výstavbu internátu pro studenty ruskojazyčné základní a střední školy ve Visaginasu, kteří pocházejí ze sídel, kde není možnost se vzdělávat v ruském jazyce. Projekt navíc získal podporu Státního odboru pro národnostní menšiny a pro Litevce žijící v zahraničí.¹⁰⁰

Typologie etnicko-regionálních stran na příkladu Litvy

Podle politoložky Moniky Frejute je možné v dnešní Litvě vydělit dva typy politického chování národnostních menšin¹⁰¹:

- 1) regionální model kompaktně osídlených národnostních menšin;
- 2) disperzní model.

První model je charakteristický pro polskou menšinu, zatímco disperzní model pro ruskojazyčnou.

Obecně lze podle politologa Pavla Barši etnicko-regionální strany nejlépe vymezit jako „politické strany, jejichž volební a legitimační potenciál je založen především na identitární mobilizaci periferního etnicko-teritoriálního společenství substátního charakteru.“¹⁰² Donald Horowitz zase etnickou stranu charakterizoval jako „politickou formaci oscilující mezi klasickou politickou stranou a zájmovou skupinou, jež získává podporu od určité skupiny a slouží jejím zájmům.“¹⁰³

Podle ideologického profilu a strategické orientace je možné načrtnout jednoduchou typologii etnicko - regionálních stran¹⁰⁴. Základní dělení etnicko-

---

¹⁰⁰Evrosojuz ne budet pomogat ruskojazyčnomu dviženiu v Litve, rozhovor s Tatjanou Strokun, IN: http://kreml.org/interview/105511083?user_session=dedce22d07a7cfe0f51ca45c626.

¹⁰¹ Frejute, Monika, cit.d., str. 100.

¹⁰² Barša, Pavel, Maxmilián Strmiska, cit.d., str 207.

¹⁰³ Barša, Pavel; Strmiska, Maxmilián, cit.d., str 207.

¹⁰⁴ Barša, Pavel; Strmiska, Maxmilián, cit.d., str 208-209.

regionálních stran spočívá na systémovosti/antisystémovosti dané strany.

Podle míry radikálnosti můžeme dále etnicko-regionální strany členit na :

- a) *protekcionistické*; usilují o ochranu a valorizaci „jedinečností“ jimi reprezentovaného etnicko-teritoriálního segmentu a požadují po ústředním mocenském establishmentu institucionální opatření (např. pozitivní diskriminace)
- b) *autonomistické*;
- c) *národně-federalistické*;
- d) *separatistické*.

Poslední typ je dále možné rozdělit na *separatistické-independentistické* a *separatistické-iredentistické*, jež usilují o odtržení od příslušného státního útvaru a zároveň připojení regionu k jinému státu s příbuznou etnicko-kulturní identitou.

Při analýze volebního programu nejvýraznější strany ruské menšiny – Svaz Rusů na Litvě (SRL) je možné vyvodit, že SRL se orientuje na abstraktní, teritoriálně nevymezené „ruskojazyčné společenství“, jeho existenciální problémy a rovněž na otázky ruské identity všeobecně. Základní organizační jednotkou Svazu Rusů na Litvě je sekce, do které může vstoupit jakýkoliv člen mající zájem a doporučení 2 dalších členů Svazu.

Podle výše zmíněné typologie etnicko-regionálních stran můžeme Svaz Rusů na Litvě zařadit do kategorie systémové, protekcionistické strany, zastupující zájmy ruské minority.

Určitou výjimkou je Politická strana ruská aliance, úspěšně kandidující v komunálních volbách 2002 v Klaipedě. Tato strana má výrazně lokální charakter a cílem jejího programu je zastupovat zájmy ruské menšiny v největším litevském přístavu.

Nyní se zaměřím na otázku, proč ruskojazyčná menšina na Litvě není tak politicky aktivní jako v sousedních pobaltských zemích.

Etnosociologové N. Kasatkina a T.Leončikas charakterizují ruskojazyčnou menšinu na Litvě jako „skupinu indiferentní ve vztahu k aktivní politické účasti s projevy marginalnosti“¹⁰⁵. To ostatně dokládají následující výsledky průzkumu

---

¹⁰⁵ Frejute, Monika, cit.d.,str. 100.

občanské angažovanosti mezi příslušníky různých národnostních menšin Litvy, z kterých vyplývá, že ruskojazyčná menšina je nejméně politicky aktivní mezi sledovanými etnickými skupinami.

Tabulka č. 19

Výzkum občanské angažovanosti¹⁰⁶

Otázka: Účastnil / účastnila jste se někdy osobně práce ve společenských / politických sdruženích v regionálním/celostátním měřítku a jakým způsobem? (%)

(Výsledky projektu „Adaptace národnostních skupin v Litvě“ 2001-2002)

Národnost	Podepsal jsem politickou petici, výzvu apod.	Přispěl jsem peněžním darem organizaci, sdružení	Osobně sbíral podpisy pro petici, výzvu	Účastnil jsem se demonstrací, meetingů	Účastnil jsem se stávk	Publikoval jsem své názory v médiích
Litevci	35%	29%	15%	33%	2%	15%
Rusové	18%	11%	7%	8%	1%	10%
Poláci	23%	24%	11%	24%	6%	13%

Perspektivy politických stran národnostních menšin na Litvě

Rozdíl v charakteru ruskojazyčných a polských stran národnostních menšin na Litvě je značně výrazný. Polákům se díky příznivé geografické situaci podařilo vytvořit etablovanou regionální politickou stranu se stálým elektorátem, která se snaží prosazovat praktické cíle a zájmy polské menšiny žijící v jihovýchodní Litvě. Naopak ruskojazyčné politické strany nejsou schopny plně zmobilizovat svůj elektorát, jasně artikulovat své politické cíle, které by korespondovaly s praktickými potřebami ruské menšiny na Litvě.

Podle litevské politoložky M.Frejute¹⁰⁷ zde existuje několik faktorů, které objasňují rozdíl v charakterech politické účasti mezi Rusy a Poláky:

1) *Charakter organizací národnostních menšin*

¹⁰⁶ Leončikas, Tadas: Ocenka etničeskimi menšinstvami integracij Litvy v ES, str.121, IN: Kol.: Nacionalnye menšinstva v period stanovlenija graždanskogo obščestva, Dom Nacionalnych obščin, Vilnius 2003.

¹⁰⁷ Frejute, Monika, cit.d., str. 107-109.

Pokud analyzujeme počet zájmových organizací, dojdeme k závěru, že polská menšina má mnohem rozvinutější síť svých společenských a zájmových organizací než menšina ruská. Tyto organizace beze sporu mají vliv na vytváření politického programu stran národnostních menšin.

2) *Veřejné mínění většinové společnosti*

Pohled litevské společnosti na problematiku národnostních menšin, který se odráží v médiích, dokládá skutečnost, že větší pozornosti se přikládá polské a židovské menšině než ruské. Ruská národnostní menšina je vnímána jako nejvíce vnitřně integrovaná, svázaná těsnými kulturními svazky, která navenek nemá řadu specifických problémů, typických pro národnostní menšiny.

3) *Demografický faktor a identita*

Podle statistických dat z roku 1989 se většina polské menšiny narodila na Litvě (87,2%), zatímco u ruské menšiny to byla slabá polovina (49,7%), zbytek ruských obyvatel byli imigranti z republik SSSR. Proto se dříve Rusové, na rozdíl od Poláků, jako představitelé „imperátorského národa“ nezabývali problémy své identity ani statusem sebe jako národnostní menšiny. Z tohoto hlediska je možné vysvětlit, proč ruská menšina není na litevské politické scéně tolik aktivní jako polská.

Lingvistky Hogan-Brun a Ramoniene pohlíží na neúspěch ruskojazyčných politických stran na Litvě ve srovnání s politickými stranami polské menšiny odlišně. Tuto situaci si vysvětlují tím, že podle nich je ruskojazyčná menšina na Litvě mnohem více integrovaná s většinovou titulární společností, a že tak ruskojazyčné obyvatelstvo necítí tolik potřebu volit podle etnického klíče jako Poláci.¹⁰⁸

Na základě výsledků voleb do Sejmu a obecních zastupitelstev vyplývá, že šance dostat se do výše zmíněných orgánů je mnohem vyšší u národnostní minority, která obývá kompaktně určité území nebo která je schopná zaktivizovat dostatek svých voličů v jednomandátových volebních obvodech v případě voleb do Sejmu (případ polské menšiny). Nic z toho, až na výjimky nesplňují politické strany ruské menšiny, proto musí hledat jiné prostředky jak se dostat k moci, např. v koalici

---

¹⁰⁸ Hogan-Brun, Gabrielle; Ramoniene, Meilute: Emerging Language and Education Policies in Lithuania, IN: Language Policy, vol. 2, 2003, str.38.

s litevskými sociálními demokraty, kteří dlouhodobě akcentují ve svém volebním programu i zájmy národnostních menšin.

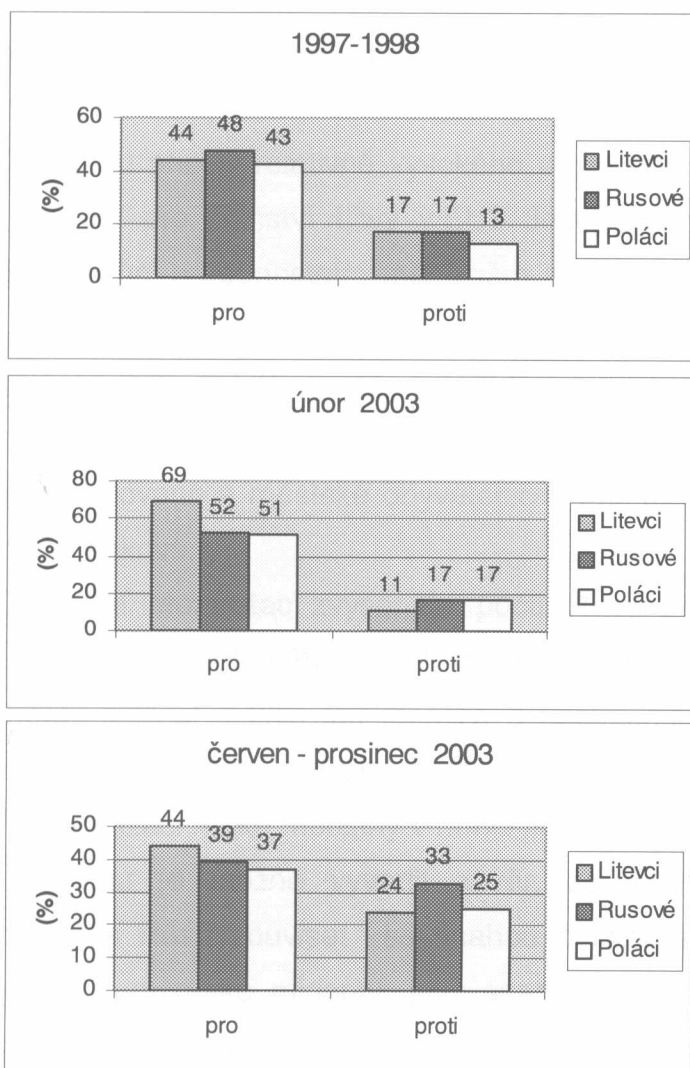
Nyní se zaměřím na zajímavý fenomén ruskojazyčné menšiny, a to jaké byly její postoje k evropské integraci.

Graf č.1

Výzkum podpory členství Litvy v EU mezi národnostními menšinami¹⁰⁹

„Pokud by se zítra konalo referendum o přistoupení Litvy do Evropské unie, jak by jste hlasovali: pro nebo proti členství?“ (%)

(Výsledky šetření agentury VILMORUS pro Evropskou komisi a Zastoupení Evropské komise v Litvě)

¹⁰⁹ Leončikas, Tadas, cit.d., str.114-115.

Vývoj postojů k otázce evropské integrace titulárního obyvatelstva a národnostních menšin na Litvě přehledně ilustruje dlouhodobý výzkum agentury Vilmorus. Z daného výzkumu vyplývá, že ruská menšina byla v letech 1997-1998 více proevropská než samotné litevské obyvatelstvo. Po roce 2000 se situace změnila a stabilně bylo nejvíce příznivců vstupu Litvy do EU mezi Litevci, na druhém místě mezi ruskou a nejméně mezi polskou menšinou.

Možných interpretací je několik. Jak píše etnosociolog T. Leončikas¹¹⁰, postoj k evropské integraci v 90. letech byl mnohem více založen na entuziasmu. Lidé ve vstupu do EU spatřovali převážně jen pozitiva. S blížícím se termínem vstupu se obyvatelstvo více seznamovalo i s možnými negativními dopady členství – zvýšily se obavy z růstu cen, nezaměstnanosti a nekonkurenceschopnosti litevského zemědělství.

Jaké jsou příčiny relativně vysokého počtu příslušníků ruské menšiny, kteří byly dlouhodobě pro členství Litvy v EU? Jedním z vysvětlení může být politika Evropské unie vůči národnostním menšinám a jejich jazykům. EU je v očích ruské menšiny určitou pojistkou v dodržování občanských a lidských práv ze strany pobaltských republik. Dalším faktorem je skutečnost, že příslušníci ruské menšiny jsou koncentrováni (na rozdíl od polské menšiny) ve velkých městech, tudíž obecně jako více kvalifikované a městské obyvatelstvo vnímají vstup do EU pozitivněji než obyvatelé na venkově.

Originální interpretaci zvýšeného počtu Rusů, podporující vstup Litvy do EU nabízí litevský etnosociolog T. Leončikas. Podle Leončikase výše zmíněné chování ruské minority souvisí s krizí její identity, s nespokojeností řady Rusů s osobním statutem a s fragmentací ruského společenství. Tyto faktory přispívají k celkové sociální marginalizaci ruské menšiny v rámci litevské společnosti a k jejímu odcizení. Z tohoto pohledu je možné vyvodit závěr, že v některých případech nemusí euroentuziasmus Rusů souviset se snahou o integraci, ale je spíše výsledkem celkového odcizení ruské minority, jejíž snahou je za pomoci ideje sjednocené Evropy uniknout od problému své účasti a úspěšné adaptace v litevském národním

---

¹¹⁰ Leončikas, Tadas, cit.d., str.116.

státě.¹¹¹

Detailnější analýzu názorů a postojů k evropské integraci mezi učiteli a studenty ruskojazyčných škol jeden rok před vstupem Litvy do Evropské unie přináší následující tabulka, z které je patrné, že převažují zastánci členství v EU a za největší problém při možném členství Litvy v tomto uskupení považují respondenti uzavření jaderné elektrárny Ignalina, jež zaměstnává převážně ruskojazyčné odborníky.

Tabulka č.20

Názory na vstup Litvy do EU mezi učiteli a studenty ruských škol

Vilniuské oblasti (v %) ¹¹²

Výsledky šetření, provedeného Litevskou asociací pro předcházení konfliktů společně se specialisty Katedry politologie a sociologie Pedagogické univerzity ve Vilniusu v roce 2003.

POSTOJE KE VSTUPU LITVY DO EU	UČITELE	STUDENTI
PRO VSTUP	52	32
PROTI VSTUPU	10	24
NEROZHODNUTÍ	38	42
VYHODY ČLENSTVÍ V EU		
MOŽNOST PRACOVAT V ZAHRANIČÍ	50	48
MOŽNOST STUDIA V ZAHRANIČÍ	48	63
ZLEPŠENÍ EKONOMICKÉ SITUACE NA LITVĚ	35	30
NEVYHODY ČLENSTVÍ V EU		
UZAVŘENÍM JADERNÉ ELEKTRÁRNY IGNALINA ZTRATÍ OBYVATELÉ VISAGINASU PRÁCI	69	69
LITVĚ ZAČNOU VLÁDNOU CIZINCI	32	45
ZKOMPLIKUJÍ SE VZTAHY S RUSKEM	30	42
OBAVY Z TOHO, ŽE SE STANOU LIDMI DRUHÉ KATEGORIE V EU	35	29

Dalším vyhoceným tématem, které rozdělovalo litevskou společnost před vstupem země do EU, byla otázka vízového režimu pro občany Ruské federace jedoucí přes litevské území do Kaliningradské oblasti. Následující tabulka znázorňuje rozdílné pohledy na toto politické téma mezi titulárním obyvatelstvem a příslušníky národnostních menšin.

¹¹¹ Leončikas, Tadas, cit.d., str. 122.

¹¹² Leončikas, Tadas, cit.d., str. 119.

Tabulka č.21

Myslíte si, že by Litva měla stanovit vízový režim pro občany Ruské federace jedoucí přes litevské území do Kaliningradské oblasti? (%)¹¹³

Výzkum proveden agenturou Spinter (4. –13. 4. 2003)

	LITEVCI	RUSOVÉ	POLÁCI	OSTATNÍ
ANO, LITVA BY NEMĚLA DĚLAT ÚSTUPKY A JSEM PRO VÍZOVÝ REŽIM	38	18	34	47
NE, JE NUTNĚ NAJÍT KOMPROMIS S RUSKOU FEDERACÍ A NABÍDNOUT ÚSTUPKY	8	28	6	8
O VÍZOVÉM REŽIMU SE MAJÍ DOHODNOUT BRUSEL A MOSKVA	37	40	42	19
NEVIM	17	14	18	26
CELKEM	100	100	100	100

Referendum o vstupu Litvy do Evropské unie a ruskojazyčná menšina

Samotného referenda o vstupu Litvy do Evropské unie se 10.-11. května 2003 zúčastnilo 63,37% voličů. Celkem bylo pro vstup do EU 91,07% a proti členství 8,93% platných hlasů. Ve všech regionech země a ve větších městech převažovali zastánci členství. Při analýze regionálních rozdílů v euroreferendu vyplynulo, že podpora členství byla nižší ve východních regionech Litvy s převahou polského a ruskojazyčného obyvatelstva. Nejvíce odpůrců vstupu do EU bylo v ruskojazyčném Visaginasu – 21,56% (hlavní příčinu je nutné dle mého názoru spatřovat v uzavření blízké zastaralé atomové elektrárny Ignalina, které si vynutila Evropská unie při vstupních rozhovorech), přesto i zde příznivci EU přesvědčivě vyhráli. Na druhém a třetím místě v počtu odevzdaných hlasů proti vstupu Litvy do EU byl region Salcininkai (20,60%) a region Vilnius (19,03%) s dominantní polskou menšinou.¹¹⁴

¹¹³ Leončikas, Tadas, cit.d., str. 125.

¹¹⁴ Zdroj: Litevský statistický úřad, http://www.vrk.lt/rinkimai/2003/referendumas/rezultatai/ref_rez_gal_e_16_33_1.htm.

Na závěr této kapitoly je třeba zmapovat situaci v zastoupení příslušníků ruskojazyčné menšiny v orgánech státní správy Litevské republiky. V současné době se nedá říci, že by zde byli zastoupeni v takovém počtu, který by koreloval se skutečným zastoupením ruskojazyčné minority v litevské společnosti.

Příčiny tohoto stavu je třeba hledat na obou dvou stranách. Velkým handicapem u velké části ruskojazyčného obyvatelstva je stále nedostatečná znalost státního jazyka. Na druhou stranu litevský stát zatím neuplatňuje v této oblasti zásady tzv. pozitivní diskriminace, předem daných kvót na počet státních zaměstnanců té které národnostní menšiny, které by mohli napomoci k řešení tohoto nedostatku v jinak liberální státní národnostní politice.

Vážným problémem zůstává organizační roztříštěnost ruské menšiny na Litvě. Na základě analýzy politoložky Polockovové vychází, že ruská menšina na Litvě postrádá masovou, akceschopnou organizaci, která by sjednocovala a zastřešovala velký počet malých národnostních sdružení¹¹⁵.

3.1.2 Ruskojazyčná menšina a média

Podmínky ruskojazyčného televizního a rádiového vysílání se v jednotlivých zemích Pobaltí značně liší. Litevském mediální prostředí je vzhledem k odlišné demografické situaci mnohem více liberální a více zohledňuje zájmy národnostních menšin ve srovnání s Lotyšskem a Estonskem, kde existují státem dané časové kvóty na vysílání v cizích jazycích, což se citelně dotýká ruskojazyčné menšiny¹¹⁶.

---

¹¹⁵ Polockovová, T.V., cit.d., str. 40.

¹¹⁶ V Lotyšsku došlo k nárůstu vysílacího času v ruštině na soukromých rádiích poté, co v červnu 2003 Ústavní soud přiznal, že mediální zákon, který omezoval cizojazyčné vysílání na max. 25% veškeré vysílací doby rádií, je v rozporu s ústavou Lotyšské republiky. Nicméně lotyšský státní rozhlas nijak výrazně nezvýšil svoji vysílací dobu v ruštině. Druhý program Státního Lotyšského rozhlasu vysílá denně 20% svých pořadů v ruštině. Mnohem důležitější pro ruské posluchače v Lotyšsku je celkem 34 soukromých rádií a 3 regionální rozhlasové společnosti, které denně 24hodin vysílají až 90% své vysílací doby právě v ruštině.

Druhý kanál Státní televize vysílá kolem 40% svých pořadů v ruském jazyce. Čtyři další soukromé televizní společnosti vysílají mezi 20-50% vysílacího času rusky a v pěti regionálních TV stanicích je možné ruskojazyčné programy sledovat v 10-80% vysílací doby. Ruská menšina v Lotyšsku má široký přístup ke kabelovým televizím z Ruské federace a některé lotyšské televize stále vysílají ruské filmy v originále nebo je doprovází ruskými titulky. Mnoho kin v Lotyšsku v zájmu vyšších tržeb nabízí často lotyšské i zahraniční filmy s ruskými titulky. Lotyšské mediální prostředí je charakteristické svojí rozštěpeností mezi lotyšský a ruský informační prostor. Podíl obyvatel, kteří sledují zároveň oba informační prostory je velice malý, názory ruských a lotyšských médií na konkrétní problémy společnosti jsou často diametrálně odlišné a proto tato dvoukolejnost mediálního prostoru patří k největším překážkám fungování multikulturní lotyšské společnosti.

Státní Litevské rádio vysílá každý den na svém prvním programu 30-minutovou zpravodajskou relaci v ruštině. Kromě státního rozhlasu, existuje na Litvě několik soukromých rozhlasových stanic vysílajících v národnostních jazycích. Russkoye radio vysílá 24hodin v ruském jazyce. Polské soukromé rádio Znad Wilii vysílá denně hodinový program v ruštině. Život ruské menšiny je rovněž často reflektován na rádiu Vaivorykšte(Duha). Rozhlasová společnost Hansa vysílá ruský své vlastní programy. Navíc Rádio Ruského kulturního centra (Radio T) převádí programy Ruského radia – Nostalgie.

V státní litevské televizi se denně vysílá desetiminutová zpravodajská relace v ruštině Vechernij Vestnik a jednou týdně pořad Russkaya ulitsa. Kromě toho v oblastech s kompaktním osílením vysílá řada soukromých lokálních TV stanic ruský (Channel 11, Vilsat a Sugardas), v hlavním městě vysílá Regionální televize Vilnius speciální pořad Nedelia pro ruskou minoritu. Další možností, jak sledovat ruské vysílání jsou televizní stanice z Ruské federace, jejichž vysílání je přenášeno na litevské území.¹¹⁷

V Litvě existuje v dnešní době jeden ruskojazyčný regionální deník Klaipeda, dále pět ruských týdeníků (Litovskij Kurjer, Obzor, Druzhba, Sugardas, V kazhdyj), tři ruské měsíčníky (Nasha kuchnia v Litve, Zhivonosnyj istochnik a Vilnius), dvě nepravidelné ruské publikace (Golos staroverov, Lad), navíc měsíčník rusko-litevský Peremena a odborný čtvrtletník v ruštině, litevštině a angličtině Jūra - More – Sea. Některé litevské noviny vydávají ještě speciální ruskou mutaci – Respublika, Lietuvos Rytas, Ekspres nedelia, Golos Litvy, Šalčia, Švenčionių kraštas a Žeimenos krantai.

V Estonsku nadále platí podobné kvóty na vysílání v ruštině. V Estonsku jedinou veřejnoprávní rozhlasovou stanicí, vysílající převážně rusky je Rádio 4, které navíc vysílá rovněž ukrajinsky a bělorusky. Ruskojazyčné soukromé rozhlasové stanice jsou Radio 100FM, Russkoe Radio, Tartuskoe Semeinoje Radio, a Radio 100 FM Narva. Státní ruskojazyčná rozhlasová stanice, která je financována ze státního rozpočtu existuje již delší dobu, soukromá rádia začala vznikat později. První ruskojazyčné soukromé rádio založilo jako svoji dceřinou společnost estonské Raadio Kuku. Dvoujazyčný program rádií Kuku a Radia 100FM Päevavargad/Zevaki je financován z Integrovaného fondu estonské vlády.

Estonská veřejnoprávní televize vysílá týdně pouze 4,7% pořadů v ruském jazyce. Soukromé televizní stanice zahrnuje Kanal 2 (2 hodiny v ruském jazyce týdně), TV 3, Narva TV (100% v ruském jazyce) a Pervoj Baltijski Kanal (též pouze ruský). Podle průzkumu 74,8% Rusů, žijících v Estonsku sleduje pouze ruskojazyčné kanály z Ruské federace dosažitelné díky kabelovému vysílání.

Zdroj: Oficiální server Evropské unie:

http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/languages/langmin/euromosaic/lat3_en.html

http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/languages/langmin/euromosaic/et1_en.html

¹¹⁷Zdroj: http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/languages/langmin/euromosaic/lith2_en.html

Reklamní agentury vydávají rovněž inzertní noviny a na Litvě funguje několik vydavatelství ruské literatury. Litevské ministerstvo školství dotuje vydávání speciálních učebnic pro ruské školy (Od získání nezávislosti bylo vydáno přes 185 nových ruskojazyčných učebnic).

Společně se Státním odborem pro národnostní menšiny a pro Litevce žijící v zahraničí, Státním fondem tisku, televize a rádia iniciovala ruská nevládní organizace tvorbu on-line Baltského archívu. Jeho cílem je za pomoci moderních technologií zvýšit přístup a všeobecnou informovanost o ruské menšině žijící v Pobaltí a Polsku v 19. a 20. století.¹¹⁸

3.1.3 Kultura a školství ruskojazyčné menšiny

Ruská kultura je nedílnou součástí života litevské společnosti a právě těsné propletení kultury ruské, litevské, polské a židovské vytváří unikátní kulturní svéráz této země.

V průběhu 90. let došlo k založení desítek různých zájmových organizací ruské menšiny. V dnešní době na Litvě existuje celkem 68 organizací reprezentující zájmy ruské diaspory. Většina z nich, celkem 44 organizací, sídlí v hlavním městě Vilnius.

Všechny organizace ruské minority je možné rozčlenit do tří základních skupin:

- etnokulturní sdružení pro děti a mládež
- vzdělávací a kulturní organizace
- pravoslavné spolky a organizace

Kromě výše zmíněných ruských organizací existuje na Litvě okolo 40 ruských amatérských uměleckých skupin. Některé z těchto skupin fungují při ruských školách i v litevských regionech a jsou tak často jediným prostorem, kde je možné rozvíjet ruské tradice, zvyky a kulturu. Kromě kulturních a výchovných organizací jsou na

---

¹¹⁸ http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/languages/langmin/euromosaic/lith2_en.html.

Litvě aktivní rovněž ruské profesní spolky učitelů, inženýrů a stavitelů.

Zachovávání a rozvoj ruské identity na Litvě stojí na třech základních pilířích: ruskojazyčném vzdělávání, kultuře a pravoslavné církvi.

Pravoslavná církev se po pádu Sovětského svazu snaží usilovně najít opětovně své místo v ruské společnosti jako náboženská instituce i uchovatel specifických ruských hodnot. Jak podotýká Tatjana Michneva, na Litvě se pravoslavné církvi podařilo vybudovat si opětovně svoji pevnou pozici mezi ruskojazyčnou menšinou. Navíc, dnešní pravoslavná církev neplní pouze svoji náboženskou úlohu, nýbrž se aktivně zapojuje formou organizování festivalů duchovní hudby a organizováním dětských táborů i do kulturního a tělovýchovného života ruské menšiny.

V současné době existuje na Litvě celkem 45 společností Ruské pravoslavné církve a 54 uskupení ruských Starověrců¹¹⁹.

Podmínky pro rozvoj ruské kultury na Litvě se nijak výrazně nezměnily po získání nezávislosti. Existují zde desítky národopisných sdružení, udržující ruský folklór, v hlavním městě Vilniusu existuje nadále stálá scéna Ruského dramatického divadla, činný je rovněž Památník A.S.Puškina a Dům ruské kultury. Na Litvě pravidelně hostují známé ruské divadelní soubory a orchestry, ruská klasická hudba a divadlo jsou oblíbené nejen mezi ruskojazyčnou menšinou a stává se tak dobrým prostředkem k popularizaci ruské kultury vůbec mezi litevskou společností.

Pro ruskojazyčnou menšinu na Litvě je dlouhodobě nejdůležitějším pilířem k udržení specifické národnostní identity systém ruského národnostního školství.

Příslušníci ruské menšiny na Litvě vnímají národnostní školy nejen jako centrum vzdělání, ale též jako vhodné místo k rozvoji ruské kultury. Rozdíl mezi školami v litevském a ruském jazyce spočívá pouze v tom, že na ruských školách existuje navíc ještě doplňkový program studia rodného ruského jazyka a literatury a též možnost studia některých předmětů v ruském jazyce. Co se týká učebních osnov

---

¹¹⁹ Hogan-Brun, Gabrielle; Ramoniene, Meilute: Emerging Language and Education Policies in Lithuania, IN: Language Policy, vol. 2, 2003, str.38.

pro základní a střední školy, neliší se podle toho, zda-li se jedná o školu litevskou či menšinovou.

Tabulka č.22

Rozdělení škol podle hlavního vyučovacího jazyka ve školním roce 2004-2005¹²⁰

Typ školy	Školní rok 2003-2004		Školní rok 2004-2005		Nárůst / pokles počtu škol	Nárůst / pokles počtu žáků
	Počet škol	Počet žáků	Počet škol	Počet žáků		
litevská	1616	495 552	1348	481 210	-268	-14 342
ruská	58	26 217	54	22 880	-4	-3 337
běloruská	1	159	1	138	-	-21
litevsko-ruská	17	6 476	16	5 498	-1	-978
rusko-polská	18	7 201	17	6 466	-1	-735
litevsko-rusko-polská	8	3941	6	2 919	-2	-1022

Podle pracovníků národnostně-menšinového školství, celková vzdělávací strategie na Litvě nezohledňuje specifické potřeby národnostního školství. Do velké míry nebere v potaz potřebu etnokulturní výchovy na ruskojazyčných školách, která by zahrnovala i výuku ruské historie, kultury a národních tradicí.

Během 90. let se ruští i polští pedagogové neúspěšně snažili přesvědčit litevskou vládu o nutnosti zavedení speciálních učebních plánů pro národnostní školství, které by reflektovaly zvýšenou potřebu etnokulturní výchovy. V roce 1994 byl sice schválen Vládní program přípravy pedagogů menšinového školství v oblasti etnokultury, nicméně nedošlo k jeho realizaci. Naopak z rozhodnutí litevské vlády byly v roce 1998 zavřeny na Vilniuské pedagogické univerzitě jediné studijní obory, které připravovali speciální pedagogy pro mateřské školky v menšinovém jazyce. V roce 2000 navíc došlo k uzavření i studijního oboru učitelství pro základní školy v menšinovém jazyce na univerzitě v Šiauliai. Jak upozorňuje Tatjana Michneva situace došla až tak daleko, že dnes v Litvě neexistuje jediná vysoká škola, která by připravovala budoucí pedagogy do ruskojazyčných mateřských a základních škol. Důsledkem tohoto nepříznivého stavu tak je, že podle statistik až 40% všech

¹²⁰ Zdroj: oficiální webové stránky Odboru národnostních menšin a Litevců žijících v zahraničí při úřadu vlády Litevské republiky <http://www.tmid.lt>.

pedagogů v ruskojazyčném školství na Litvě nepracuje ve specializaci, kterou vystudovali, což snižuje kvalitu výuky.

Pokračujícím trendem je neustálý pokles žáků a studentů navštěvující ruskojazyčné školy, který dokumentuje následující tabulka.

Tabulka č.23

**Rozdíly v počtu žáků a studentů navštěvující ruskojazyčné školy na Litvě
mezi lety 1990-2001¹²¹**

Školní rok	Počet studentů ruskojazyčných škol	Celkový počet studentů
1990/1991	76,038	501,740
1991/1992	72,762	499,692
1992/1993	67,506	497,359
1993/1994	58,743	496,387
1994/1995	57,655	508,887
1995/1996	55,237	519,659
1996/1997	52,315	531,480
1997/1998	49,347	545,042
1998/1999	46,325	558,160
1999/2000	44,058	574,486
2000/2001	41,162	586,294

Tento jev byl zapříčiněn jednak emigrační vlnou ruskojazyčné menšiny krátce po vyhlášení litevské nezávislosti, dále velkým přelivem původních studentů ruskojazyčných škol polského původu do školních zařízení s polským vyučovacím jazykem a v neposlední řadě tento jev rovněž souvisí s rostoucí asimilací ruskojazyčného obyvatelstva, které v zájmu vyšší konkurenceschopnosti na litevském trhu práce posílají své děti raději do škol s litevským vyučovacím jazykem a ruština se tak pro ně stává jen komunikačním jazykem v soukromí.

---

¹²¹ Motuzas, Remigijus: Education of National Minorities in Lithuania, str.20. IN: <http://www.lfpr.lt/017/10.doc>

3.2 Rozdílné postavení ruskojazyčné menšiny v Estonsku a Lotyšsku

Podle výsledků posledního sčítání lidu na území pobaltských republik v letech 2000-2001, žilo na území Lotyšska¹²² 720 000 etnických Rusů (29.6%), v Estonsku¹²³ 406 000 (25.6%) a na Litvě 220 000 (6.3%) příslušníků ruské minority. Společně s dalšími obyvateli, kteří uvedli jako rodný jazyk ruštinu, čítá celkové ruskojazyčná menšina v Pobaltí více než 1,5 miliónu obyvatel.¹²⁴

Situace ruskojazyčných populací je však v jednotlivých pobaltských republikách dosti odlišná. Je závislá na demografických faktorech konkrétní země a rovněž na přístupu jednotlivých vlád k národnostní politice. Zjednodušeně můžeme rozdělit podle přístupu k ruskojazyčné menšině státy Pobaltí do dvou kategorií:

1. kategorie – převládá liberální, multikulturální přístup k národnostním menšinám, státní občanství je uděleno velkoryse všem zájemcům v době vyhlášení nezávislosti (Litva),

2. kategorie – vzhledem k napjaté demografické situaci, kdy titulární obyvatelstvo se cítí být ohroženo početnými národnostními menšinami, je státní občanství přiděleno jednoduchou cestou exkluzivně jen příslušníkům titulárních národů, příslušníci národnostních menšin musí projít složitým naturalizačním procesem a prokázat znalost úředního jazyka. Důsledkem toho přístupu je značné množství obyvatel bez státního občanství tzv. apatridů (Lotyšsko, Estonsko).

---

¹²² V roce 1989 žilo v Lotyšsku celkem 902,000 Rusů, kteří tvořili 35% z celkové populace země. Po získání nezávislosti Lotyšsko opustila značná část ruskojazyčné menšiny, nicméně stále zůstává menšinou nejpočetnější. Zhruba 50% příslušníků ruskojazyčné menšiny žije v největších městech země (Riga – 43% obyvatelstva, 55% v Daugavpilsu, 32% v Jelgavě, 37% v Jurmale, 35% v Liepaji, 50% v Rezenkne a 32% ve Ventspilsu. Zbytek ruskojazyčné populace je rozprostřena po celém Lotyšsku. 30% z nich žije v malých městech (10-50,000 obyvatel), okolo 15% v semi-urbanisovaných oblastech (1,000 až 10,000 obyvatel) a 5% ve venkovských oblastech (vesnice do 1000 obyvatel).

Podle údajů Lotyšského Úřadu pro udělování občanství a záležitosti migrace žilo v roce 2004 v Lotyšsku 665000 osob ruské národnosti, což je 29% obyvatelstva země.

Zdroj: http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/languages/langmin/euromosaic/lat3_en.html

¹²³ Největší koncentrace ruskojazyčné menšiny v Estonsku je v hlavním městě Tallinn (146,208) a v regionu Ida-Viru (124,961), kde největšími městy jsou Narva (68,680 obyvatel z toho 3,331 Estonců, 58,702 Rusů, 1,774 Ukrajinců a 1,529 Bělorusů), Kohtla-Järve (47,679 obyvatel z toho 8,479 Estonců, 32,843 Rusů, 1,521 Ukrajinců a 2,152 Bělorusů) a Sillamäe (17,199 obyvatel z toho: 719 Estonců, 14,756 Rusů, 517 Ukrajinců a 479 Bělorusů); administrativní centrem regionu Ida-Viru je Jõhvi (12,112 obyvatel z toho: 4,022 Estonců, 6,482 Rusů, 395 Ukrajinců a 543 Bělorusů). Ve všech těchto estonských městech Rusové čítají více než 50% místní populace.

Zdroj: http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/languages/langmin/euromosaic/et1_en.html

¹²⁴ Kol.: On the rights of ethnic minorities in Latvia and Estonia (List of main claims and recommendations of international

Abychom správně pochopili ruskou menšinu jako specifickou skupinu je vhodné se zaměřit na její kolektivní hodnoty a srovnat je s kolektivními hodnotami titulárního obyvatelstva Pobaltí. Zajímavé empirické studie o problematice soužití titulárního obyvatelstva pobaltských republik s ruskou menšinou přináší renomovaná sociologická agentura New Baltic Barometer¹²⁵, která již více než 15 let provádí výzkum veřejného mínění ve všech třech státech Pobaltí - Litvě, Lotyšsku i Estonsku.

Podle výzkumů Baltic Barometru kolektivní identita ruské menšiny je založena na teritoriální a etnické charakteristice. „43% Estonských Rusů, 53% Lotyšských Rusů a 55% Litevských Rusů se identifikuje za obyvatele některého z pobaltských měst či regionů. Druhou nejrozšířenější kolektivní identitou je pocit etnické příslušnosti. 37% Estonských Rusů, 29% Lotyšských a Litevských Rusů za nejsilněji vnímanou kolektivní identitu uvedli pocit příslušnosti k ruskému národu.“¹²⁶

Další důležitou otázkou je, nakolik se pobaltská ruská menšina cítí být blízká/podobná titulárnímu obyvatelstvu a naopak. „V Estonsku 13%, v Lotyšsku 21% a v Litvě plných 36% netitulárních obyvatel cítí *mnoho společného* s původním místním etnikem. *Něco společného* s pobaltskými národy spojuje 45% Estonských Rusů, 57% Lotyšských a 44% Litevských Rusů.“¹²⁷ Ta samá otázka položená titulárnímu obyvatelstvu, zda-li shledávají něco společného s ruskou menšinou vyzněla méně optimisticky. „Pouze 4% Estonců, 4% Litevců a 14% Lotyšů cítí *mnoho společného* s ruskou menšinou.“¹²⁸

V pobaltských republikách je často diskutované téma loajality národnostních menšin vůči státu. Nedůvěra Pobalt'anů vůči ruskojazyčné menšině přetrvává i dnes. Zejména četná oficiální prohlášení Ruské federace v oblasti zahraniční a bezpečnostní politiky a krajně nepřátelský postoj ruských sdělovacích prostředků především vůči Lotyšsku a Estonsku jenom přispívají k obavám z opětné okupace. Ruskojazyčná menšina je pak v očích titulárních národů „pátou kolonou“.

---

organisations and NGO to Latvia and Estonia as regards rights of national minorities), Moscow 2004, str. 1.

¹²⁵ Oficiální stránky sociologické agentury New Baltic Barometer: <http://www.balticvoices.org/>.

¹²⁶ Pabriks, Artis: Ethno-political Dilemmas of the Balts, IN: Revue Baltique, Vilnius, 15/1999, str. 27.

¹²⁷ Pabriks, Artis, cit.d., str. 27.

¹²⁸ Pabriks, Artis, cit.d., str. 27.

Estonci, o trochu méně Lotyšů se obvykle drží stranou ruskojazyčné komunity a ani smíšená manželství se příliš často neobjevují. Na druhé straně je nutno říct, že si výše zmiňované národy velice cení Rusů, kteří se naučili jejich jazyk.

Většina ruskojazyčné diaspory nechápe obavy pobaltských národů, ani jejich vztahy k Rusům a Rusku. Sami sebe většinou považují za loajální obyvatele nových nezávislých republik. Lotyšská i estonská jazyková politika v příslušných ruskojazyčné minority vyvolává stejné pocity jako kdysi u titulárních národů Pobaltí vyvolávala násilná rusifikace. Neznalost úředních jazyků se stává vážnou překážkou pro dosažení určitého sociálního postavení a i z tohoto důvodu se ruskojazyčné obyvatelstvo považuje za občany druhého řádu. Tito lidé mají obavy z toho, že se jejich dětem nedostane náležitého vzdělání, protože v posledních letech vrcholí v Lotyšsku a Estonsku tlak na zavírání ruskojazyčných škol a transformaci na školy s vyučovacím jazykem titulárních národů. Stávající situaci a státní politiku pak přirozeně považují za diskriminující a dávají přednost životu v uzavřeném prostředí ruskojazyčné komunity.

„Podle výsledků šetření však více než 90% ruskojazyčné menšiny v Pobaltí souhlasí s tím, že obyvatelé by měli vždy nebo obvykle znát jazyk země, kde žijí.“¹²⁹ Je zajímavé porovnat závěry tohoto šetření s reakcemi ruskojazyčné menšiny na proces udělování státního občanství v Lotyšsku a Estonsku, kdy naopak právě často kritizují velice přísné jazykové testy.

Analýzou dat z jednotlivých zemí jsem dále došel k těmto závěrům:

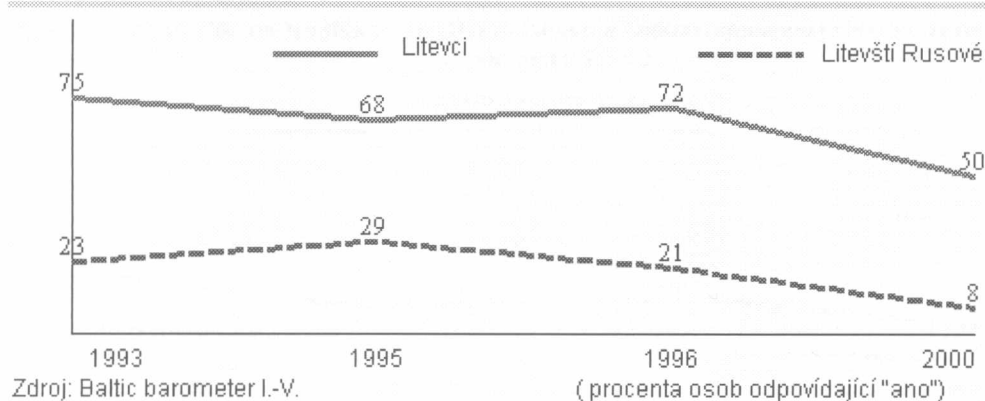
Ruská federace je vnímána jako hrozba národní bezpečnosti nejvíce z řad estonských respondentů, naopak nejméně se Ruské federace obávají lidé z Litvy. Je přirozené, že obavy z Ruska jsou mnohem více zastoupeny u titulárních národů než u příslušníků ruské menšiny. Za příznivý jev můžeme považovat skutečnost, že obavy z Ruské federace v průběhu 90. let postupně opadávaly, nejmarkantněji tento jev můžeme pozorovat u výsledků dat z Litvy. Tento nastartovaný trend byl umocněn přistoupením pobaltských států do NATO a EU v roce 2004, což výrazně posílilo pocit národní bezpečnosti u příslušníků titulárních národů.

---

¹²⁹ Pabriks, Artis, , cit.d., str. 27.

Graf č. 2

Myslíte si, že ruský stát představuje hrozbu pro mír a bezpečnost v Litvě?

Myslíte si, že ruský stát je hrozbou pro mír a bezpečnost ve vaší zemi?

	podzim 1993	jaro 1995	podzim 1996	jaro 2000
Estonci	84	81	81	78
Estonští Rusové	12	24	20	11
Lotyšši	73	70	68	66
Lotyšští Rusové	18	23	21	18
Litevci	75	68	72	50
Litevští Rusové	23	29	21	8

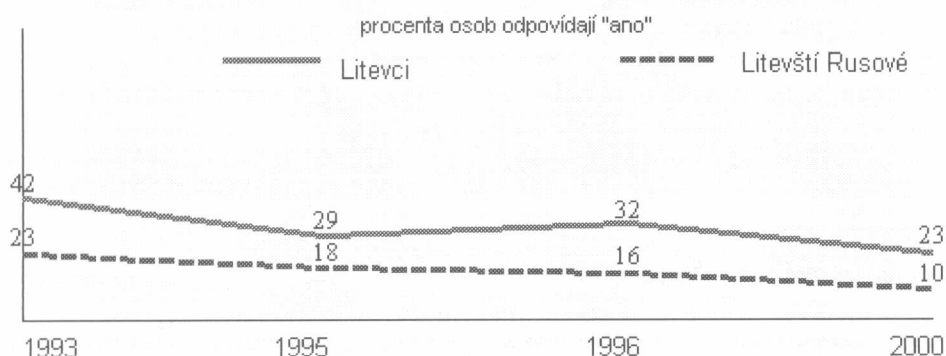
Zdroj: New Baltic barometers I-V.
(procenta osob odpovídající "ano")

Za velice přínosné pro tuto diplomovou práci považuji data z výzkumu New Baltic Barometru, ve kterém respondenti odpovídali na otázku „Myslíte si, že konflikt mezi většinovým obyvatelstvem a ruskou menšinou je hrozbou pro mír a bezpečnost ve vaší zemi?“ Na základě těchto dat totiž můžeme detailně sledovat, jak se v průběhu 90. let měnily postoje a nálady titulárních národů k ruské menšině a naopak. Odpovědi respondentů se značně liší v čase a rovněž mezi jednotlivými státy Pobaltí můžeme sledovat výrazné rozdíly. Litva je příkladem státu, kde díky relativně málo početné ruské menšině a též úspěšné integrační politice je vnímána hrozba z ruské menšiny dlouhodobě nejméně. Pravým opakem jsou zbylé státy Pobaltí - Estonsko a Lotyšsko, kde vzájemné soužití ruské menšiny a titulárních národů je mnohem více komplikovanější. Obavy z ruské menšiny v Lotyšsku a Estonsku tak podle výzkumu byly v 90. letech u dvakrát více respondentů ve srovnání s Litvou. Co je zajímavé,

největší obavy z ruské menšiny jsou v malém Estonsku, přestože nejvíce početná ruská menšina žije v Lotyšsku.

Graf č. 3

Myslíte si, že konflikt mezi většinovým obyvatelstvem a ruskou menšinou je hrozbou pro mír a bezpečnost v Litvě?

Zdroj: New Baltic barometers I.-V.

Myslíte si, že konflikt mezi většinovým obyvatelstvem a ruskou menšinou je hrozbou pro mír a bezpečnost ve vaší zemi?

	podzim 1993	jaro 1995	podzim 1996	jaro 2000
Estonci	69	50	57	53
Estonští Rusové	38	40	42	27
Lotyši	46	42	41	43
Lotyšští Rusové	34	33	23	27
Litevci	42	29	32	23
Litevští Rusové	23	18	16	10

Zdroj: New Baltic barometer I.-V.

(procenta osob odpovídající "ano")

Tabulka č.24

Je pro Vás důležitá "baltská identita" ?

	podzim 1993	jaro 1995	podzim 1996	podzim 2001	zmena
Estonci	84	82	82	78	-6
Estonští Rusové	4	3	5	2	-2
Lotyšši	84	84	88	81	-3
Lotyšští Rusové	3	4	3	5	2
Litevci	85	85	85	83	-2
Litevští Rusové	5	2	4	11	6

Zdroj : New Baltic Barometers I to V.

(procenta hlasů osob odpovídající "ano")

Z průzkumu týkajícího se „baltské identity“ vyšly poměrně vyrovnané výsledky u příslušníků titulárních národů Pobaltí, kdy se k baltské identitě dlouhodobě hlásí přes 4/5 obyvatelstva. V rámci estonského vzorku populace zaujme srovnání výsledků průzkumů v letech 1996 a 2001, z nichž vyplývá, že se Estonci v posledních letech přestávají tolik ztotožňovat se zbylými baltskými národy. Možná interpretace tohoto jevu, dle mého názoru, spočívá v lingvistické odlišnosti Estonců od Lotyšů a Litevců a v mnohem bližším vztahu s nordickými státy, především s Finskem. Jistou roli rovněž sehrává skutečnost, že Estonsko je ekonomicky silnější než zbylé země Pobaltí a tak se přirozeně snaží stylizovat se jako součást bohaté Skandinávie.

V rámci srovnání postojů k baltské identitě mezi ruskými menšinami v Pobaltí, které jsou dlouhodobě mnohem méně pevné než u titulárních národů, ostře vybočují výsledky šetření u vzorku litevských Rusů. Ti se paradoxně až dvakrát častěji hlásí k baltské identitě než Rusové lotyšští a estonští. Zdůvodnění je podle mého názoru nutné hledat v intenzivnějším začlenění ruské minority do litevské společnosti díky automatickému udělení státního občanství všem residentům v roce 1991 nehladě na národnost, určitou roli může také hrát skutečnost, že Litva na rozdíl od Estonska a Lotyšska nemá přímé hranice s Ruskou federací (nepočítám krátké hranice s Kaliningradskou oblastí, kde však ruské obyvatelstvo není původní). Zajímavé je, že samotné litevské obyvatelstvo se k baltské identitě nehlásí tak vřele jako sousední Lotyšši. Vysvětlení je možné nalézt v odlišné konfesijní příslušnosti - drtivá většina Litevců je římsko-katolického vyznání, v relativně omezeném přístupu k Baltskému moři ve srovnání se zbytkem Pobaltí a v poněkud odlišném historickém

vývoji (Dějiny Litvy byly po staletí ovlivňovány sousedním Polskem, tudíž právě na Litvě můžeme sledovat, jak se prolíná baltská a zároveň středoevropská identita).

Tabulka č.25

**Postoj obyvatel Pobaltí k novému postsovětskému politickému modelu
(100 bodů - nejlepší, 0 bodů nejhorší)**

	podzim 1993	jaro 1995	podzim 1996	jaro 2000	podzim 2001
Estonci	58	75	69	70	71
Estonští Rusové	50	57	49	62	65
Lotyšši	43	45	37	49	56
Lotyšští Rusové	39	40	30	39	49
Litevci	46	34	37	45	47
Litevští Rusové	58	37	42	42	42

Zdroj: New Baltic barometer I.-V.

Výzkum New Baltic Barometru se zaměřil rovněž na zjištění postojů obyvatelstva Pobaltí na politické změny související s rozpadem Sovětského svazu. Výsledky za celé Pobaltí prozrazují, že podpora nového režimu je přirozeně silnější u titulárních národů než u příslušníků ruské menšiny. Nejvíce titulárních respondentů je spokojeno se stávajícím politickým modelem v bohatém Estonsku, nejméně na Litvě. Při detailnější analýze dat je však možné dojít ke vskutku kurioznímu zjištění, a to, že v průběhu celých 90. let až do průzkumu v roce 2000, ruské obyvatelstvo na Litvě mnohem pozitivněji vnímalo nový politický model než samotné titulární obyvatelstvo. Příčiny tohoto jevu je možné hledat v odlišné národnostní politice litevské vlády ve srovnání se zbylými státy Pobaltí, v pocitu ruské menšiny, že nový litevský stát jim zaručuje plná občanská práva a svobody a rovněž v mnohem lepších životních podmínkách než v Ruské federaci. Samotní Litevci pohlíží na nový politický systém skeptičtěji z toho důvodu, že mnohem častěji se srovnávají s Lotyšskem, Estonskem a státy Západu, což je často usvědčuje v názoru, že se jejich celkové životní podmínky po získání nezávislosti spíše zhoršily.

Další data ze zdrojů New Baltic Barometer ukázala, že ruská menšina v Pobaltí není nijak výrazně více politicky roztržštěna v porovnání s politickou fragmentací titulárních národů. Přitom převládající názor, že ruská menšina podporuje do značné míry radikální levici se nepotvrdil. Např. v Lotyšsku, pouze

13% příslušníků ruské menšiny podporovalo v roce 1997 radikální Socialistickou stranu. Nicméně je pravdou, že ruská menšina je celkově o něco levicovější než společnosti Pobaltí jako celek.¹³⁰

V rámci rozsáhlého šetření Eurobarometru v roce 2005¹³¹ o znalosti cizích jazyků v zemích Evropské unie bylo zjištěno, že největší počet respondentů, kteří uvedli jako svůj mateřský jazyk jiný než úřední jazyk, pochází právě z pobaltských států. Celkem 28% respondentů v Lotyšsku, 19% v Estonsku a 8% v Litvě uvedlo jako svůj mateřský jazyk ruštinu. Zároveň však můžeme pozorovat v Pobaltí ve srovnání s výsledky téhož Eurobarometru z jara 2003 značný úbytek respondentů, kteří ruský jazyk jako svoji mateřštinu uvedli. V Lotyšsku jde o devítiprocentní a v Estonsku dokonce o čtrnáctiprocentní pokles za tak krátké časové období. Naopak za stejné sledované období došlo k nárůstu počtu respondentů uvádějící jako svůj mateřský jazyk lotyštinu nebo estonštinu (Lotyšsko +13 %, Estonsko +14%). Vzhledem k tomu, že za sledované období nedošlo k emigraci takového množství ruskojazyčného obyvatelstva z Estonska ani Lotyšska, je nutné hledat odpověď na tento zvláštní jev v ostré asimilační politice vlád v Tallinnu a Rize.

Tabulka č.26

Výzkum mateřského jazyka v Pobaltských zemích¹³²

ZEMĚ	ÚŘEDNÍ JAZYK	RUSKÝ JAZYK	JINÝ JAZYK EU
ESTONSKO	80%	20%	0%
LOTYŠSKO	70%	30%	1%
LITVA	87%	8%	4%

Při srovnání výsledků dat z výzkumu mateřského jazyka v Pobaltí s počtem příslušníků ruské menšiny, žijících v Litvě, Lotyšsku a Estonsku je možné dojít k závěru, že ruský jazyk jako svůj mateřský uvádí vyšší počet respondentů, než je počet samotných etnických Rusů v Pobaltí. Příčinou je skutečnost, že jistý počet příslušníků jiné národnosti uvádí ve výzkumu jako svoji mateřštinu právě ruský jazyk (Ukrajinci, Bělorusové, Poláci, Židé, Němci aj.)

¹³⁰ Artis Pabriks, cit.d., str. 28.

¹³¹ Zdroj: Oficiální server Evropské unie: <http://europa.eu.int/languages/cs/chapter/14>.

¹³² Zdroj: Oficiální server Evropské unie: <http://europa.eu.int/languages/cs/chapter/14>.

Tabulka č.27

Průzkum znalostí cizích jazyků mezi obyvateli Pobaltí¹³³

ZEMĚ	1.	2.	3.
ESTONSKO	RUSKÝ JAZYK 62%	ANGLICKÝ JAZYK 41%	FINSKÝ/NEMĚCKÝ JAZYK 18%
LOTYŠSKO	RUSKÝ JAZYK 67%	ANGLICKÝ JAZYK 34%	LOTYŠSKÝ JAZYK 24%
LITVA	RUSKÝ JAZYK 79%	ANGLICKÝ JAZYK 26%	POLSKÝ JAZYK 17%

Dlouhou dobu politiku v oblasti mezietských vztahů v Estonsku i Lotyšsku ovládaly dva principy – princip národního státu a princip restituce¹³⁴

Národní stát je chápán výlučně v etnickém slova smyslu. Podstatou myšlenky je především ochrana a zachování titulárního národa prostřednictvím politické nadvlády etnických Lotyšů a Estonců. Platné zákonodárství dělí obyvatelstvo na kategorie a omezující používání jakýchkoli jiných jazyků jen podtrhuje existující rozkol těchto společností.

Princip restituce sleduje stejný cíl. Jeho hlavní proklamovaná idea stimulace reemigrace však neobstála. Výsledkem této politiky se nakonec staly nikoli demografické změny, ale marginalizace jednotlivých částí společnosti, diskvalifikace lidí na základě určitých sociálních, politických nebo etnických ukazatelů. Namísto očekávané homogenizace společnosti se objevila další polarizace poněkud odporující původní představě stabilizovaného národního státu.

Cesta restituce národnostně homogenního státu se zdá být u konce s dechem a v konečném důsledku může hrozit otevřeným konfliktem. Namísto otevřené občanské společnosti, smíření, partnerství, konsensu a solidarity byly zvoleny konfrontace, uzavřenost a etnická diskriminace.

Dalším faktorem separace je občanství. Je-li jazykový problém považován za jakousi objektivní překážku, pak odepření občanství, které právně posiluje nerovný

¹³³ Zdroj: Oficiální server Evropské unie :<http://europa.eu.int/languages/cs/chapter/14>

společenský a politický status, se pociťuje již jako zjevná diskriminace. Přijetí tvrdých zákonů o občanství vede nejen k poklesu důvěry ve státní aparát, ale také k likvidaci jednoho z nejdůležitějších integrujících faktorů – chápání sama sebe jako „ruského obyvatele Pobaltí“ nebo jako „ruského Estonce či Lotyšše“.

Nejzjevnějším signálem nezdravého vývoje estonské i lotyšské společnosti je ekonomická a sociální nerovnost na základě etnického znaku. V důsledku tvrdých zákonů o jazyce a občanství byli Rusové prakticky vykázáni ze státní správy. Např. v Lotyšsku dnes ve státní správě pracuje přes 94% pracovníků lotyšské národnosti¹³⁵. O trochu lepší situace je v politickém zastoupení národnostních menšin v lotyšském zákonodárném sboru – po volbách v roce 2002 zasedlo v Saeimě celkem 18 ze 100 zákonodárců nelotyšského původu (15 Rusů, 1 Polák, 2 židé, 1 Karaim)¹³⁶.

V legislativě všech tří pobaltských republik jsou práva národnostních menšin definována, nicméně praktické naplnění těchto práv je problematické a potýká se tu s menšími (Litva), tu s většími problémy (Lotyšsko, Estonsko).

Všechny pobaltské země formálně podepsaly Rámcovou Úmluvu o ochraně národnostních menšin, nicméně Lotyšsko stále váhá s její ratifikací místním parlamentem. V současné době pouze v Litvě byl přijat adekvátní Zákon o národnostních menšinách, který je v souladu a zajišťuje plnou implementaci výše zmíněné Úmluvy v praxi. Doposud platné lotyšské zákony o lidských právech z počátku 90. let nevěnují zvláštní zřetel specifickým právům národnostních menšin. Navíc vládní programy pro sociální integraci v Estonsku a Lotyšsku, jež byly přijaty v roce 2000, nebyly dostatečně konzultovány s představiteli národnostních menšin, tudíž jejich efekt je menší.

---

¹³⁴ Kol.: Aktualnyje problemy sovremennoj Estonii, Aleksandra, Tallinn, 1997, str. 24-25.

¹³⁵ <http://www.vasaeuropa.sk/index.php?i=2214>, Článek: Lotyšská europoslankyňa Tatjana Ždanoka z frakcie Zelených vyzvala EÚ, aby sa zaangažovala v otázke občianskych práv obyvateľov Lotyšska, ktorí nehovoria lotyšsky, 23.04.2005

¹³⁶ http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/languages/langmin/euromosaic/lat3_en.html

Charakteristika hlavních problémů v soužití ruskojazyčné menšiny s titulárními národy pobaltských republik¹³⁷

1. *Problém velkého množství obyvatel bez státní příslušnosti v Lotyšsku a Estonsku* vznikl jako důsledek exklusivního přístupu udělování státního občanství, které získali pouze občané předválečného Estonska a Lotyšska spolu s jejich potomky.

V roce 2004 tak žilo v Lotyšsku 476 000 a v Estonsku 162 000 obyvatel bez jakékoliv státní příslušnosti, tj. apatridové.

Řízený proces tzv. naturalizace nenaplnil očekávání ruskojazyčné menšiny a dotýká se jen zlomku jejich příslušníků. V Lotyšsku bylo za rok 2000 naturalizováno, tedy získalo státní občanství pouze 15 000, v roce 2001 10 000, v roce 2002 9800 a v roce 2003 10 000 příslušníků ruskojazyčné menšiny. Počty naturalizovaných obyvatel v Estonsku jsou následující: rok 2000 ...3400, rok 2001 ... 3000, rok 2002 ...4000, rok 2003 ...3700 obyvatel.¹³⁸

Příčinou relativně nízkého počtu naturalizovaných jsou podle autorů studie vysoké nároky na znalost místního jazyka, historický test, jehož otázky jsou někdy v rozporu s přesvědčením žadatelů (otázky začlenění pobaltských zemí do SSSR) a v neposlední řadě též vyřazení těch žadatelů o státní občanství, kteří působili ve vojenských či ozbrojených složkách bývalého Sovětského svazu. V případě Lotyšska jsou z naturalizačního procesu rovněž vyřazeni ti, kteří se během srpna 1991 angažovali v hnutí Interfronty, Komunistické straně Sovětského svazu a v jiných, tehdy legálních organizacích.

V roce 2004, v důsledku vstupu pobaltských republik do EU, došlo v Lotyšsku k nárůstu žádostí o naturalizaci. V období od ledna do května 2004 podalo tuto žádost celkem 8042 obyvatel. Z nich však občanství získalo pouze 4241 lidí. Přitom již v roce 2001 vydalo Parlamentní shromáždění Rady Evropy resoluci č.

---

¹³⁷ Tato část kapitoly se týká především situace v Lotyšsku a Estonsku, situace na Litvě se dotýká jen okrajově. Charakteristika byla sestavena skupinou ruských politologů a zástupci nevládních organizací pro ochranu lidských práv. Zdroj: Kol.: On the rights of ethnic minorities in Latvia and Estonia (List of main claims and recommendations of international organisations and NGO to Latvia and Estonia as regards rights of national minorities), Moscow 2004, str. 2.

¹³⁸ Kol.: On the rights of ethnic minorities in Latvia and Estonia (List of main claims and recommendations of international organisations and NGO to Latvia and Estonia as regards rights of national minorities), Moscow 2004, str. 2.

1236 v níž Lotyšsko nabádalo k urychlení procesu naturalizace.¹³⁹

Výbor OSN pro Eliminaci rasové diskriminace (CERD) ve svých závěrech zveřejněných v srpnu 2003 vyjádřil znepokojení ohledně nesouladu lotyšské legislativy s podmínkami Mezinárodní konvence o eliminaci všech forem rasové diskriminace, odsoudil lotyšskou vládu, že neumožňuje účast obyvatel bez občanství, avšak s dlouhodobým pobytem v komunálních volbách (na rozdíl od Estonska) a rovněž poukázal na negativní důsledky reformy středního školství v Lotyšsku na národnostní menšiny.

V případě Estonska výše zmíněný Výbor pro Eliminaci rasové diskriminace upozornil na stále velký počet obyvatel bez státního občanství a na překážky ze strany úřadů, bránící bývalým příslušníkům Sovětské armády, žijícím trvale na území Estonska nové občanství získat. Estonské vládě bylo navíc doporučeno, aby přistoupila k uplatňování Mezinárodní konvence o snížení počtu osob bez státní příslušnosti (1961), Konvence o statusu osob bez státního občanství (1954) a Konvenci UNESCO proti diskriminaci ve vzdělání (1960).

2. Diskriminace ve volbách na základě politické minulosti

Bývalí stálí zaměstnanci Sovětských bezpečnostních služeb a rovněž ti, kteří po 13. lednu 1991 setrvali v Komunistické straně Sovětského svazu (Komunistické straně Lotyšska), hnutí Interfronty, Dělnických podnikových radách a v Všelotyšském Záchraném výboru nemohou kandidovat do žádných voleb v Lotyšsku. Na základě této skutečnosti pozorovatelské mise Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě a Parlamentního shromáždění Rady Evropy během lotyšských parlamentních voleb v roce 2002 znovu apelovaly na vládu v Rize, aby urychlila naturalizační proces, poskytla právo účastnit se komunálních voleb i neobčanům a přepracovala sporné části Zákona o volbách do parlamentu, které neumožňují osobám, kvůli jejich politické minulosti možnou nominaci do volebních kandidátek.¹⁴⁰

3. Diskriminace obyvatel bez státního občanství v Lotyšsku a Estonsku v sociální a ekonomické sféře

stále zatěžuje ruskojazyčnou menšinu např. v možnostech pobírání sociálních dávek, důchodů (zejména v případě veteránů

---

¹³⁹ Kol.: On the rights of ethnic minorities in Latvia and Estonia (List of main claims and recommendations of international organisations and NGO to Latvia and Estonia as regards rights of national minorities), Moscow 2004, str. 4.

¹⁴⁰ Lotyšský parlament se po mezinárodním tlaku rozhodl ve volbách do Evropského parlamentu povolit možnost kandidovat i těm osobám, jež byly členy Komunistické strany Lotyšska.

Sovětské armády) či koupi nemovitostí. Podle představitelů organizací na ochranu lidských práv je počet nerovností v přístupu k svým právům mezi apatridy a občany v Lotyšsku 62 a v Estonsku 45.

4. Diskriminace ruštiny jako jazyka národnostní menšiny se projevuje podle autorů studie v postupném zúžení prostoru, ve kterém může být ruský jazyk používán na veřejnosti. Navzdory skutečnosti, že Rusové a ti, kteří ruštinu uvádějí jako svůj mateřský jazyk čítají v Lotyšsku přes 40% populace, v Estonsku téměř 30 % a v Litvě zhruba 10% všech obyvatel země, je výše zmiňované skupině obyvatel bráněno ze strany úřadů v používání ruského jazyka při styku se státními orgány, a to i v místech kompaktního osídlení ruskou menšinou. Navíc v Lotyšsku i Estonsku je ze zákona vyžadována u všech zaměstnanců veřejného, ale i soukromého sektoru znalost úředního jazyka.

Vzdělávací systém v ruském jazyce je postupně utlumován. S odstraněním ruského jazyka ze státních vysokých škol (s výjimkou oboru ruské filologie) státní vzdělávání v ruském jazyce zůstalo v pobaltských zemích zachováno pouze na úrovni základních a středních škol.

Podle kontroverzního zákona o vzdělání z roku 1998 musí v Lotyšsku od 1. září 2004 všechny vyšší ročníky (10. až 12. třída) středních škol a učilišť přijmout lotyšský jazyk jako hlavní vyučovací jazyk. Na nátlak ruských zájmových organizací nakonec poslanci odhlasovali ke školskému zákonu dodatek, který stanovuje v ruských školách poměr mezi předměty vyučovanými v ruštině a v lotyštině 40% a 60%, navíc bylo stanoveno, že závěrečné zkoušky z klíčových předmětů budou přípustné pouze v lotyštině. Tento zákon je dle zástupci ruské minority dalším krokem k postupnému útlumu ruskojazyčného školství v Lotyšsku. Školská reforma se dotkla 166 ruskojazyčných a 124 bilingualních škol s celkově 40% studentů. Schválení sporného zákona zvedlo vlnu protestů ze strany ruských zájmových sdružení učitelů, studentů a jejich rodičů. Před četné připomínky vláda odmítla zmiňovanou reformu odložit a přistoupit na konstruktivní dialog s představiteli národnostních menšin. Těm nezbylo nic jiného, než v květnu 2003 vyrazit do ulic a hlasitě protestovat. Hlavními požadavky se stalo právo každé školy si svobodně zvolit svůj vyučovací jazyk, vykonávat závěrečné zkoušky v jazyce, ve kterém byl konkrétní předmět po celou dobu vyučován a zajistit dostatečné množství erudovaných učitelů lotyšského jazyka pro menšinové školství.

Lotyšská vláda nereagovala ani na zahraniční kritiku, která rovněž doporučovala stáhnout kontroverzní školskou reformu (např. Vysoký komisař pro národnostní menšiny OBSE R. Ekeus, komisař pro lidská práva Rady Evropy A. Gil-Robles aj.) a naopak zostrčila úřední i policejní postihy vůči protestujícím. V dubnu a květnu 2004, několik měsíců před realizací školské reformy přišlo do ulic Rigy a dalších velkých měst protestovat přes 50 000 nespokojených obyvatel.

V sousedním Estonsku byl nejprve schválen zákon, který měl do roku 2007 uzavřít veškeré ruskojazyčné školy v zemi, nicméně v březnu 2002 parlament schválil dodatek, který určuje, že o zrušení každé jednotlivé ruskojazyčné školy má rozhodovat vláda. Tak např. v roce 2003 bylo Puškinovu gymnáziu v Tartu úředními orgány odepřeno, bez udání důvodů, právo vyučovat v ruském jazyce a přikázáno přejít na estonský vyučovací jazyk.

Pokud shrneme následující výčet problémů ruskojazyčných menšin v Lotyšsku a Estonsku, vyplyne nám, že dvěma nejsilnějšími politickými požadavky ruskojazyčné menšiny je urychlení procesu naturalizace – udělení státního občanství apatridům a uznání ruského jazyka jako druhého oficiálního jazyka ve zmiňovaných pobaltských republikách¹⁴¹.

Na základě výše uvedeného kritického rozboru situace ruskojazyčné menšiny v Lotyšsku a Estonsku je možné konstatovat, že národnostní situace je zde mnohem vyostřenější než v Litvě a je velmi těžké najít kompromisní řešení, které by vyhovovalo jak titulárnímu obyvatelstvu, které má stále obavu (na rozdíl od Litvy) z „demografického převálcování“ ruskojazyčnou menšinou, tak ruskojazyčné menšině samotné, která přirozeně bojuje za udělení veškerých občanských i lidských práv v demokratických zemích, kde již 15let odvádějí její příslušníci do státní pokladny stejně vysoké daně jako titulární obyvatelstvo, ale kde za to zároveň nezískávají rovnoprávné postavení.

Litva na jedné straně a Lotyšsko spolu s Estonskem na straně druhé představují v dnešní době dva odlišné modely přístupu k ruskojazyčné menšině

---

¹⁴¹ Zastánci udělení statusu oficiálního jazyka i ruštině v Lotyšsku a Estonsku často argumentují podobným politickým řešením, kterým se urovnala etnicky napjatá situace v Makedonii, kde podíl Albánců v zemi je podobný podílu ruskojazyčné menšiny v Lotyšsku a Estonsku.

v postsovětském prostoru. Litevský model soužití národnostních menšin je více liberální a harmonický, nicméně si nejsem jistý, že ho lze kopírovat v lotyšském či estonském kontextu. Je však možné si z něho vzít určitou inspiraci při hledání efektivnějšího modelu soužití v národnostně rozdělených společnostech Lotyšska a Estonska.

3.3 Dopad vstupu států Pobaltí do euroatlantických struktur na ruskojazyčnou menšinu

Eurointegrační proces, který byl v pobaltských státech završen v roce 2004 vstupem Litvy, Lotyšska a Estonska do Evropské unie, ovlivnil chování i zástupců ruskojazyčné menšiny v tomto regionu. Ve volbách do Evropského parlamentu v červnu 2004 kandidovalo několik zástupců ruskojazyčné menšiny ve všech pobaltských zemích, nicméně křeslo europoslance se podařilo získat pouze Tatjaně Ždanok z Lotyšska.

Europoslankyně Ždanok¹⁴² jako místopředsedkyně strany „Za lidská práva ve sjednoceném Lotyšsku“ (PCTVL)¹⁴³ vedla razantní volební kampaň do EP pod heslem „Russkie idut“ (Rusové přicházejí) a zaměřila se především na problém s naturalizací ruskojazyčného obyvatelstva a na dopady kontroverzní školské reformy, která nařizuje, aby i v ruskojazyčných středních školách bylo během posledních tří ročníků vyučováno 60% předmětů ve státním lotyšském jazyku. Strana

---

¹⁴² **Europoslankyně Tatjana Ždanoka** je členkou Skupiny Zelených/Evropské svobodné aliance. V Evropském parlamentu zasedá ve Výboru pro občanské svobody, spravedlnost a vnitřní věci a v Delegaci ve Výboru pro parlamentní spolupráci EU-Rusko. T. Ždanoka se narodila v roce 1950 v Rize, kde následně vystudovala matematiku na místní univerzitě. Po získání diplomu setrvala jako vyučující na Rižské univerzitě. Koncem 80. let vstoupila do politiky jako jeden z lídrů prosovětského hnutí Interfront a členka Komunistické strany Lotyšska. V březnu 1990 byla T. Ždanoka zvolena do Nejvyššího sovětu Lotyšské SSR. Po znovuzískání nezávislosti Lotyšský stát odepřel dle nového zákona T. Ždanoco možnost znovu kandidovat ve volbách. Podle platných pravidel je totiž ve volbách zakázána účast těch kandidátů, kteří byli členy komunistické strany Lotyšska i po 13. lednu 1991, kdy se její vedení pokusilo násilně svrhnout demokraticky zvolenou vládu Lotyšské SSR nebo osob spolupracujících s KGB. T. Ždanoka tento postup považuje za diskriminaci a proto podala žalobu k Evropskému soudu pro lidská práva ve Štrasburku. V lednu 2004 však lotyšský parlament odhlasoval pro volby do Evropského parlamentu výjimku, a tak mohli kandidovat i bývalí komunisté. V létě 2004 Evropský soud pro lidská práva vynesl rozsudek ve prospěch europoslankyně T. Ždanoky, nicméně Lotyšský stát se odvolal a konečný výsledek z března 2006 zní, že občanská práva T. Ždanoky nebyla porušena vzhledem k přihlídnutí k minulosti pobaltských republik v době násilné okupace Sovětským svazem. Zdroj: <http://www.europarl.eu.int/members/public/geoSearch/view.do;jsessionid=4F06F27F26C98133C547C5B31D513D9B.node2?country=LV&partNumber=1&id=28619&language=CS>,

¹⁴³ Název politické strany v originálu: „Par cilveka tiesibam vienota Latvija”.

„Za lidská práva ve sjednoceném Lotyšsku” (PCTVL) získala ve volbách do Evropského parlamentu celkem 10.7% odevzdaných hlasů a skončila jako třetí v pořadí. Po svém zvolení Tatjana Ždanok prohlásila, že se bude snažit na půdě Evropského parlamentu najít frakci hájící zájmy národnostních menšin a zahájí spolupráci s europoslanci např. z Katalánska, Baskicka či Walesu.¹⁴⁴

Ruská menšina v celé Evropské unii nyní čítá zhruba 5 miliónů osob, z čehož 2,3 miliónu Rusů žije v Německu a 1,5 milionu v Pobaltských zemích.¹⁴⁵ Této skutečnosti si byla velmi dobře vědoma právě lotyšská europoslankyně Tatjana Ždanok a její dva kolegové ze sousedních zemí – poslanec Sejmu a bývalý předseda Svazu Rusů na Litvě Sergej Dmitrijev a starosta estonského města Maardu Georgij Bystrov, kteří oba neúspěšně kandidovali do EP, když společně 4. června 2004 na zakládající konferenci v Praze založili Ruskou stranu Evropské unie. Setkání se zúčastnili zástupci západoevropských ruských politických i společenských organizací¹⁴⁶ a rovněž ruskojazyčná masmédia.

Všichni tři zakladatelé Ruské strany Evropské unie byli v minulosti členy komunistických stran. Tatjana Ždanok se navíc účastnila aktivit prosovětského hnutí Interfront, které se stavělo proti nezávislosti Lotyšska.

Cílem nově založené strany je hájit zájmy ruskojazyčné menšiny po celé Evropě včetně práva na získání státního občanství, přispět k rozvoji ruské kultury a jazyka, usilovat o rozvoj ruskojazyčného školství a zlepšit vzájemné vztahy mezi Evropskou unií a Ruskou federací.

Žádný oficiální představitel Ruské federace se zakládající konference nezúčastnil. Konstantin Kosačev, člen zahraničního výboru ruské Státní Dumy v rozhovoru pro deník Izvestija prohlásil, že ruští politici z pobaltských zemí mají sice právo založit takovou to stranu, nicméně její existence může zkomplikovat ruské vztahy s Evropským parlamentem. „Antiruské síly totiž mohou interpretovat tuto akci

---

¹⁴⁴ Mereu, Francesca: Baltic Russians Form Party to Represent Them in EU, Friday, June 18, 2004, IN: St.Petersburg Times, http://www.sptimes.ru/index.php?action_id=2&story_id=788.

¹⁴⁵ Mereu, Francesca: Baltic Russians Form Party to Represent Them in EU, Friday, June 18, 2004, IN: St.Petersburg Times, http://www.sptimes.ru/index.php?action_id=2&story_id=788.

¹⁴⁶ Zakládající konference v Praze se zúčastnili: Tatjana Ždanok, Miroslav Mitrofanov, Jurij Sokolovskij (**Lotyšsko**), Georgij Bystrov, Gennadij Afanasjev, Dmitrij Linter, Andrej Zarenkov (**Estonsko**), Sergej Dmitrijev a Natalija Blinova (**Litva**), Tatjana Reersen (**Norsko**), Natalija Kardaš (**Kypr**), Kirill Ščelkov, Libor Kukal, Denis Jastrebov, Viktoria Slovakova (**Česká republika**), Alexandr Čumakov (**Slovensko**) a Modžalan Orbi (**Turecko**).

jako snahu Ruska dostat se za zdi Evropského parlamentu.”¹⁴⁷ Naopak ruská státní televize NTV Mir, která vysílá i do zemí Pobaltí a západní Evropy komentovala založení Ruské strany Evropské unie pozitivně.

Snahou nově založené strany je dostat se do Evropského parlamentu. To zatím nebude nikterak snadné. Podle kritérií Evropského Parlamentu, aby mohla být vytvořena politická strana na evropské úrovni, je nutné, aby byla složena ze spřízněných politických subjektů (v tomto případě stran ruskojazyčných menšin), které působí na státní úrovni alespoň v jedné čtvrtině členských států Evropské unie (dnes tedy nejméně v 7 zemích). Navíc všechny tyto strany musí mít své zástupce v místních parlamentech nebo alespoň na komunální úrovni. Tato kritéria zatím splňují pouze politické strany ruskojazyčné menšiny ve třech pobaltských zemích, což je však nedostatečné.¹⁴⁸ Nicméně do budoucna je tento pokus zajímavým precedentem v tvorbě politických stran národnostních menšin na celoevropské úrovni (v úvahu přichází např. Turci a muslimové vůbec, kteří v Evropě již dnes představují několika milionovou národnostní menšinu).

S mírným odstupem je možné konstatovat, že Pražská konference v roce 2004 byla pouhým startem ve snaze o integraci ruskojazyčných menšin Evropské unie. V dalších letech následovala podobná setkání v Bruselu a estonské Narvě.

Nakonec se 17. června 2005 34 představitelů různých ruskojazyčných nevládních organizací z 21 evropských zemí¹⁴⁹ rozhodlo založit společenskou organizaci „Evropskou ruskou aliancí“/ „The EU Russian-Speakers Alliance“¹⁵⁰. Paralelně byla vytvořena čtyřmi politickými subjekty – Stranou „Za lidská práva ve sjednoceném Lotyšsku“ , Svazem Rusů na Litvě, Ruskou stranou Estonska a Stranou pro záštitu rusofonie ve Francii („Rassemblement pour la Russophonie“) nová Federace ruských stran Evropské unie, která nahradila Ruskou stranu Evropské unie. Členství ve Federaci je kolektivní, zatímco v Evropské ruské alianci je individuální.

---

¹⁴⁷ Socor, Vladimir: Russian Leftists launch European Party, IN: Eurasia Daily Monitor, Volume 1, Issue 26 (June 08, 2004), http://www.jamestown.org/print_friendly.php?volume_id=401&issue_id=2977&article_id=2368061.

¹⁴⁸ Socor, Vladimir: Russian Leftists launch European Party, IN: Eurasia Daily Monitor, Volume 1, Issue 26 (June 08, 2004) , http://www.jamestown.org/print_friendly.php?volume_id=401&issue_id=2977&article_id=2368061.

¹⁴⁹ Rakousko, Belgie, Velká Británie, Maďarsko, Německo, Nizozemí, Řecko, Dánsko, Irsko, Španělsko, Itálie, Kypr, Lotyšsko, Litva, Norsko, Polsko, Portugalsko, Finsko, Francie, Švédsko, Estonsko. Zdroj: <http://www.eursa.org>.

¹⁵⁰ <http://www.eursa.org>.

Prezidentkou Federace ruských stran EU se stala europoslankyně Tatjana Ždanok a viceprezidentem Petr Petrovič Šeremetev, ředitel pařížské Ruské konzervatoře Rachmaninova. V čele Evropské ruské aliance stojí lotyšský občan a spolupracovník T. Ždanoky Miroslav Mitrofanov.

Europoslankyně T. Ždanoka v osobním interview shrnuje celý proces nastartované spolupráce ruskojazyčných menšin v EU následovně: „Dva roky diskusí ukázaly, že samostatná existence Ruské strany Evropské unie nemá smysl, pokud na ni pohlížíme z perspektivy sociální a politické integrace ruskojazyčné populace v zemích EU. Naopak je mnohem přínosnější ve většině případů spolupracovat s již existujícími politickými uskupeními, hájící zájmy národnostních menšin, na evropské i národní úrovni.“¹⁵¹

3.4 Ruskojazyčná menšina jako významný faktor v tvorbě zahraničních politik států Pobaltí a Ruské Federace

Situace a problémy ruskojazyčné menšiny v pobaltských zemích nejsou jen otázkou vnitropolitickou, ale přirozeně ovlivňují i vzájemné vztahy mezi Litvou, Lotyšskem a Estonskem na straně jedné a Ruskou federací na straně druhé. Obyvatelé Pobaltí ruského původu vždy pohlíželi na Rusko jako na svoji druhou vlast¹⁵², jako na zemi svým „soukmenovců“, která se v případě nouze vždy zastane svých krajanů a nabídne jim svoji pomoc.

Je třeba otevřeně říci, že následnický stát Sovětského svazu Ruská federace nebyla připravena na jeho rozpad a na množství s tím spojených nových důsledků, mimo jiné též na vznik početné ruskojazyčné diaspory. Ruská federace musela začít hledat cestu, jak se postavit ke svým „soukmenovcům“ (sootečestvenikům) v zahraničí.

Politická a hospodářská situace v Rusku do konce 90. let byla natolik vážná, chaotická a nepřehledná, že vládní činitelé skutečně nepokládali otázku ruskojazyčné menšiny v zahraničí za svoji prioritu a nepřikládali jí tak velký význam,

---

¹⁵¹ Zdroj: Emailová korespondence s poslankyní Evropského parlamentu pí. Tatjanou Ždanoka, 3.5.2006.

¹⁵² Podobně jako židovská diaspora z celého světa pohlíží na stát Izrael jako na svoji původní domovinu.

s výjimkou radikálních stran ruských nacionalistů, které v nespokojené ruskojazyčné menšině v blízkém zahraničí vycítili prostředek pro možnou realizaci svých neoimperialistických snah. Nicméně politický vliv těchto radikálů zůstal omezen.

Zástupci ruskojazyčné diaspory si po celá 90. léta stěžovali v Moskvě na nezáměr vládních složek řešit jejich problémy. Nutno podotknout, že Pobaltští Rusové byli a jsou v ruských krajanských organizacích velice aktivní a to především zástupci z Lotyšska a Estonska.

Mnohem více pozornosti problémům ruskojazyčné menšiny v Pobaltí věnují dlouhodobě ruská masmédia. Právě vzhledem k tomu, že je vždy pozornost ve zpravodajství z Pobaltských zemí věnována především otázkám soužití titulárního obyvatelstva s ruskojazyčnými menšinami, vyznívá velmi často mediální obraz pobaltských zemí v Rusku negativně nebo při nejmenším neutrálně.

Při opačné analýze, jak pobaltská masmédia informují o dění v Ruské federaci je možné dojít ke stejnému závěru – převažují negativně laděné informace.

Situace v komunikaci mezi vládními orgány Ruské federace a krajanskými ruskými organizacemi se diametrálně změnila po nástupu V.V. Putina do prezidentského úřadu. Prezident Putin se začal aktivně zajímat o problémy ruskojazyčné menšiny v zahraničí, což je to možné pozorovat i v častých zmínkách o ruské diaspoře v každoročních „Zprávách o stavu Federace“.

Velká pozornost je věnována v této souvislosti právě i pobaltským zemím proto, že tak Ruská federace může vznášet otázku postavení ruskojazyčných menšin v Pobaltí při svých jednáních s Evropskou unií a NATO.

V roce 2002 byla z iniciativy Vladimira Putina založena Mezinárodní rada ruských krajanů „Международный Совет российских соотечественников“ (МСРС)¹⁵³, která sdružuje desítky ruskojazyčných společenských organizací z celého světa. Výkonným předsedou МСРС je P.P. Šeremetev a čestným předsedou byl zvolen primátor Moskvy Jurij Lužkov. Nutno podotknout, že v МСРС je velice aktivní celá řada politiků z ruskojazyčných politických stran v Pobaltských zemích.

---

¹⁵³ <http://www.msrs.ru> - Mezinárodní rada ruských krajanů „Международный Совет российских соотечественников“ (МСРС).

Z dalších sdružení, které hájí zájmy ruských krajanů v Ruské federaci bych zmínil Ruské mezinárodní centrum vědecké a kulturní spolupráce při Ministerstvu zahraničních věcí Ruské federace „РОСЗАРУБЕЖЦЕНТР¹⁵⁴“, konkrétně jeho „krajanskou sekci“, či Moskevský krajanský dům „Дом соотечественника (МДС)¹⁵⁵“, projekt vzniklý v roce 2004 z iniciativy Magistrátu hlavního města Moskvy.

Je možné tedy konstatovat, že institucionální rámec pro vedení státní politiky Ruské federace vůči svým krajanům byl nastaven. Největším dnešním problémem podle zástupců krajanských sdružení je tak nedostatek finančních prostředků ze státního rozpočtu RF věnovaných na činnost a podporu jejich sdružení.

---

¹⁵⁴ <http://www.rusintercenter.ru> Ruské mezinárodní centrum vědecké a kulturní spolupráce při Ministerstvu zahraničních věcí Ruské federace „РОСЗАРУБЕЖЦЕНТР“.

¹⁵⁵ <http://www.moskvaimir.mos.ru/dms/activity/mds/> Moskevský krajanský dům „Дом соотечественника (МДС)“.

III. Závěr

V diplomové práci jsem se snažil charakterizovat specifika a problémy ruskojazyčné menšiny na Litvě, která se svojí početností a mírou integrace do většinové společnosti výrazně odlišuje od ruskojazyčných komunit v Estonsku a Lotyšsku.

Skutečnost, že ruskojazyčné obyvatelstvo není příliš početné, byla hlavní příčinou toho, že Litva po získání nezávislosti přistoupila při udělení občanství k tzv. nulové variantě, kdy litevské občanství získali všichni zájemci, kteří o ně projeví zájem a měli trvalý pobyt na území Litevské SSR. Toto politické rozhodnutí značně omezilo možnou eskalaci národnostního(etnického) konfliktu. Zároveň však nízké procento ruskojazyčné populace objektivně přispívá k rychlejší asimilaci s titulární – litevskou společností.

I přestože ruskojazyčná menšina představuje dnes na Litvě méně než desetinu všeho obyvatelstva, nelze ji marginalizovat a považovat ji všeobecně v pobaltských zemích za cizorodý prvek. Naopak, historie Litvy je důkazem toho, že slovanské národy, jmenovitě ruský národ, sehrály v průběhu staletí aktivní roli ve formování novodobého litevského národa, jazyka i kultury. Důsledkem násilného přičlenění pobaltských republik k Sovětskému svazu byla mohutná vlna imigrace ruskojazyčného obyvatelstva spojená s rusifikací a sovětizací, které dalekosáhle změnily národnostní poměry ve sledovaných zemích.

Titulární obyvatelstvo především v Lotyšsku a Estonsku mělo oprávněné obavy, že se ve své vlastní zemi brzo stanou národnostní menšinou. Znovu nabitá nezávislost znamenala přelomové změny nejen pro titulární obyvatelstvo pobaltských republik, ale výrazně zasáhla i příslušníky všech národnostních menšin, které se v momentu rozpadu Sovětského svazu nacházely na teritoriu bývalých svazových republik. Zvláště ruskojazyčná populace Pobaltí se musela vnitřně vypořádat se skutečností, že se ze dne na den stala z privilegované skupiny národnostní menšinou s nejistou budoucností.

Část ruskojazyčné populace, především zástupci sovětského establishmentu a vojáci sovětské armády po uznání nezávislosti Pobaltí odešli zpět do Ruska nicméně většina příslušníků ruskojazyčné menšiny již v pobaltských zemích zakořenila, neměla a nechtěla se nikam vracet. Tuto skutečnost braly v úvahu

zákonodárné sbory Litvy, Lotyšska a Estonska, když v prvních letech nezávislosti začaly budovat své legislativní rámce národnostních politik.

Je třeba konstatovat, že každá země použila, v závislosti na své konkrétní demografické situaci, z které vycházela, odlišný „model soužití většiny s menšinou“.

I sám o sobě složitý proces přechodu postkomunistických zemí k demokracii tak byl v Pobaltí navíc ztížen o národnostní aspekt. Bylo a stále je zde možné setkat se s nacionalismem většiny i menšiny. To, jak která země přistoupila a přistupuje ke svým obyvatelům menšinové národnosti je skutečně prubířským kamenem úspěšnosti demokratické tranzice.

Mohu konstatovat, že nejdále pokročila v této oblasti Litva, která si díky své relativně příznivé demografické situaci mohla dovolit udělit velkoryse státní občanství všem zájemcům – tedy i příslušníkům ruskojazyčné menšiny, udělat svým způsobem „tlustou čáru za minulostí“, oprostít se od revanšistických choutek a zajistit tak správné podmínky pro úspěšné fungování pluralitní demokratické společnosti.

Na litevském příkladu jsem se snažil demonstrovat úspěšný integrační proces začlenění ruskojazyčné menšiny do většinové společnosti, která se může úspěšně rozvíjet v oblasti kulturní, politické i osvětové, jak dokládají kapitoly z mé diplomové práce. Při celkovém hodnocení pomíjím drobné neshody a rozepře (zákon o státním jazyce, spory ohledně osnov v ruskojazyčných školách, nízké zastoupení příslušníků ruskojazyčné menšiny ve státní správě aj.), které však na rozdíl od zbylých zemí Pobaltí nepřevažují.

Lotyšsko a Estonsko se vydaly odlišnou cestou. V zájmu ochrany titulárních národů a v obavě z politického vlivu odepřeli automaticky udělit státní občanství těm residentům, kteří ve zmiňovaných státech nežili před rokem 1940, což se nejvíce dotýká sledované ruskojazyčné menšiny. Naturalizační procesy, které měli být cestou k získání státního občanství nenaplnily očekávání jak ruskojazyčné menšiny tak Evropské unie a nevládních organizací. Důsledkem, podle mého názoru, chybné národnostní politiky Rigy a Tallinu jsou dnes (15 let po vyhlášení nezávislosti a dva roky po vstupu Pobaltí do EU) statisíce osob bez jakékoliv státní příslušnosti s omezenými politickými a občanskými právy, kteří se zcela právem cítí být občany druhé kategorie.

Na příkladu Litvy vidíme, že aby mohla dlouhodobě multietnická společnost zdravě fungovat, musí k tomu být nejprve postaveny kvalitní a pevné základy. Tyto základy – předpoklady pro harmonické soužití většiny a menšiny v Estonsku a Lotyšsku nebyli postaveny správně a nyní, když jsou země Pobaltí plnoprávními členy Evropské unie se jako bumerang Estoncům a Lotyšům vrací neřešené problémy ruskojazyčné diaspory, která již své zájmy společnými silami hájí v Evropském parlamentu a u Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku.

Jaká tedy doporučit řešení? Litevský příklad státní národnostní politiky je vysoce vhodný pro inspiraci, nemyslím si však, že by měl být určen pro aplikaci ze dne na den v lotyšském a estonském kontextu, vzhledem k odlišné etnické struktuře těchto společností. Vlády Estonska a Lotyšska by spíše měli na základě litevského případu, ale rovněž i ze zkušeností předválečného Československa s řešením národnostního problému a aktuálně též z příkladu soužití Makedonců a Albánců v Makedonii vyvodit závěry, které by vedly k více vstřícné národnostní politice především vůči mnou sledované ruskojazyčné menšině.

IV. Resumé

Předkládaná diplomová práce se zabývá současným postavením a aktuálními problémy ruskojazyčné menšiny na Litvě, snaží se je zasadit do kontextu současné litevské společnosti a srovnat se situací ruskojazyčných menšin ve zbylých pobaltských republikách.

Na rozdíl od zbylých pobaltských zemí, Litva po získání nezávislosti přistoupila při udělení občanství k tzv. nulové variantě, kdy litevské občanství získali všichni zájemci, kteří o ně projevili zájem a měli trvalý pobyt na území Litevské SSR. Toto politické rozhodnutí značně omezilo možnou eskalaci národnostního(etnického) konfliktu.

Diplomová práce je strukturovaná do tří bloků – částí. V první části se snažím uvést čtenáře obecně do problematiky národnostních menšin a seznámit je se základy teorie etnicity. Druhá část se týká historie osídlení ruskojazyčné menšiny v pobaltských zemích od středověkých dob až do roku 1991. Větší důraz je kladen na specifickou situaci v Litevské republice a historický vývoj ruskojazyčné menšiny v ostatních zemích je zmíněn jen okrajově. Jsem přesvědčen, že tento historický exkurs je nezbytný ke správné analýze současného postavení ruskojazyčných menšin Pobaltí. Třetí, stěžejní část diplomové práce se plně věnuje situaci a problémům litevské ruskojazyčné menšiny po rozpadu Sovětského svazu, tedy v letech 1991-2005 ve srovnání s více vyostřenou situací v sousedním Lotyšsku a Estonsku, jenž je dána odlišnými demografickými faktory a jinou státní politikou vůči národnostním menšinám. Poslední kapitola se věnuje ruskojazyčnám menšině jako významnému faktoru v tvorbě zahraničních politik států Pobaltí a Ruské Federace.

Pokud bych měl stručně shrnout výsledky mého bádání, mohu konstatovat, že litevský model státní národnostní politiky, přes drobné nedostatky, je vysoce vhodný pro inspiraci. Nejsem však přesvědčen o tom, že by měl být určen pro aplikaci ze dne na den v lotyšském a estonském kontextu, vzhledem k odlišné etnické struktuře těchto společností.

V. Резюме

Переводимая дипломная работа посвящена современной ситуации и актуальным проблемам русскоязычного меньшинства в Литве, пытается рассмотреть их в контексте современного литовского общества и сравнить с положением русскоязычных меньшинств в двух других балтийских республиках.

В отличие о других балтийских стран Литва после обретения независимости использовала так называемый нулевой вариант наделения гражданством, при котором литовское гражданство получили все желающие, которые имели вид на жительство на территории Литовской ССР. Это политическое решение существенно ограничило возможность эскалации национального (этнического) конфликта.

По своей структуре дипломная работа разделена на три блока – части. В первой части я пытаюсь ввести читателя в общую проблематику этнических меньшинств и познакомить его с основами теории этнической принадлежности. Вторая часть затрагивает проблемы истории заселения территории Прибалтики со средних веков до 1991 года. Упор делается на специфической ситуации в Литовской Республике, а историческое развитие русскоязычного меньшинства в остальных странах упоминается только в малой степени. Убежден, что такой исторический экскурс необходим для корректного анализа современного положения русскоязычных меньшинств Прибалтики. Третья, основная часть дипломной работы полностью посвящается ситуации и проблемам литовского русскоязычного меньшинства после распада Советского Союза, т.е. в 1991-2005 годах, в сравнении с более острой ситуацией в соседних Латвии и Эстонии, которая отличается как демографическими факторами, так и отличной государственной политикой по отношению к национальным меньшинствам. Последняя глава посвящена русскоязычному меньшинству как существенному фактору формирования внешней политики балтийских государств и Российской Федерации.

Подводя итог своего исследования, могу констатировать, что литовская модель государственной национальной политики, несмотря на мелкие недостатки, может вдохновлять. Однако, я не думаю, что она должна быть непременно применена в латвийском и эстонском контексте с их отличной этнической структурой общества.

V. Summary

This Diploma paper "*Postavení ruskojazyčných menšin v Pobaltí se zvláštní zřetelem na situaci v Litevské republice*" (*The Position of Russian-speakers minorities in The Baltic states with the accent on the situation in Lithuania*) concerns about the position and actual problems of Russian-speakers minority in Lithuania and I try to compare it with different situation of Russian-speakers minorities in neighbouring Latvia and Estonia.

When The Baltic states proclaimed the independence at the beginning of 1990`s, after The collapse of The Soviet Union, only Lithuania decided to grant its citizenship to all applicants. This political decision has helped a lot to decrease a possibility of interethnic conflict.

Diploma paper consists of three parts. In the first part you can find introduction to The ethnic minorities question and the theory of ethnicity.

The second part is about the history of The Russian-speakers minority in The Baltic states, especially in Lithuania from the medieval ages to the end of The Soviet Union.

The third part of my Diploma paper is fully concerning about the situation and actual problems of Russian-speakers minority in Lithuania and I try to compare it with much more complicated situation in Latvia and Estonia thanks to different demographic structure of societies and state national minorities policies. The last chapter describes the influence of The Russian-speakers minority issue on the Foreign Policy of Russian Federation and The Baltic states.

As the result of my scientific research I can tell that Lithuanian type of the state policy on the national minorities, with some exceptions, is suitable for inspiration in common, but I am not sure that we can use this type in the case of Latvia and Estonia, because of different demographic structure of societies.

VI. Přílohy

Příloha č. 1

Litevská republika (Lietuvos Respublika)

Rozloha: 65,200 km²

Počet obyvatel: 3,585,906 (květen 2006 odhad)

Národnostní složení: Litevci 83.4%, Poláci 6.7%, Rusové 6.3%, ostatní 3.6% (sčítání lidu 2001)

Vyznání: římskokatolické 79%, pravoslavné 4.1%, protestantské 1.9%, jiné 5.5%, žádné 9.5% (sčítání lidu 2001)

Jazyky: litevština (úřední jazyk) 82%, ruština 8%, polština 5.6%, ostatní 4.4% (sčítání lidu 2001)

Hlavní město: Vilnius

Správní rozdělení: 10 regionů (apskritys, singular - apskritis); Alytaus, Kauno, Klaipėdos, Marijampolės, Panevezio, Siauliu, Taurages, Telsiu, Utenos, Vilniaus

Získání nezávislosti: 11. březen 1990 (vyhlášení nezávislosti na Sovětském svazu), 6. září 1991 (SSSR uznal litevskou nezávislost)

Zákonodárná moc: jednokomorový parlament Seimas (141 členů, 71 mandátů je voleno jednokolovým většinovým volebním systémem, 70 mandátů je voleno podle proporcčního volebního systému na čtyřleté funkční období)

Politické strany ruskojazyčné menšiny: Svaz Rusů na Litvě (předsedkyně Tatjana Strokun)

Lotyšská republika (Latvijas Republika)

Rozloha: 64,589 km²

Počet obyvatel: 2,274,735 (květen 2006 odhad)

Národnostní složení: Lotyši 57.7%, Rusové 29.6%, Bělorusové 4.1%, Ukrajinci 2.7%, Poláci 2.5%, Litevci 1.4%, ostatní (2002)

Vyznání: luteránské, římskokatolické, pravoslavné

Jazyky: lotyšština (úřední jazyk), 58.2%, ruština 37.5%, litevština a jiné 4.3% (sčítání lidu 2000)

Hlavní město: Riga

Správní rozdělení: 26 rajonů a 7 měst*: Aizkraukles Rajons, Aluksnes Rajons, Balvu Rajons, Bauskas Rajons, Cesu Rajons, Daugavpils*, Daugavpils Rajons, Dobeles Rajons, Gulbenes Rajons, Jekabpils Rajons, Jelgava*, Jelgavas Rajons, Jurmala*, Kraslavas Rajons, Kuldīgas Rajons, Liepāja*, Liepājas Rajons, Limbazu Rajons, Ludzas Rajons, Madonas Rajons, Ogres Rajons, Preiļu Rajons, Rezekne*, Rezeknes Rajons, Rīga*, Rīgas Rajons, Saldus Rajons, Talsu Rajons, Tukuma Rajons, Valkas Rajons, Valmieras Rajons, Ventspils*, Ventspils Rajons

Získání nezávislosti: 21. srpna 1991

Zákonodárná moc: jednokomorový parlament Saeima (100 členů voleno podle proporcčního volebního systému na čtyřleté funkční období)

Politické strany ruskojazyčné menšiny: Strana "Za lidská práva ve sjednoceném Lotyšsku" (předsedové Tatjana Ždanoka a Jakovs Pliners) 6 mandátů v Saeimě a 1 v Evropském parlamentu.

Estonská republika (Eesti Vabariik)

Rozloha: 45,226 km²

Počet obyvatel: 1,324,333 (červen 2006 odhad)

Národnostní složení: Estonci 67.9%, Rusové 25.6%, Ukrajinci 2.1%, Bělorusové 1.3%, Finové 0.9%, ostatní 2.2% (sčítání lidu 2000)

Vyznání: luteránské 13.6%, pravoslavné 12.8%, jiné křesťanské 1.4%, bez vyznání 34.1%, jiné 32%, žádné 6.1% (sčítání lidu 2000)

Jazyky: estonština (úřední jazyk) 67.3%, ruština 29.7%, jiný 2.3%, nezjištěný 0.7% (sčítání lidu 2000)

Hlavní město: Tallinn

Správní rozdělení: 15 regionů (maakonnad, singular - maakond): Harjumaa (Tallinn), Hiiu (Kardla), Ida-Virumaa (Johvi), Jarvamaa (Paide), Jõgevamaa (Jõgeva), Laanemaa (Haapsalu), Laane-Virumaa (Rakvere), Parnumaa (Parnu), Polvamaa (Polva), Raplamaa (Rapla), Saaremaa (Kuressaare), Tartumaa (Tartu), Valgamaa (Valga), Viljandimaa (Viljandi), Vorumaa (Voru)

Získání nezávislosti: 20. srpna 1991

Zákonodárná moc: jednokomorový parlament Riigikogu (101 členů voleno podle proporcčního volebního systému na čtyřleté funkční období)

Politické strany ruskojazyčné menšiny: Ruská strana Estonska, Sjednocená ruská lidová strana

Příloha č. 2

Složení obyvatelstva podle národnosti v litevských regionech a významných městech

Zdroj: Sčítání lidu 2001, Litevský statistický úřad <http://www.std.lt>

	NÁRODNOST			
	LITEVSKÁ	RUSKÁ	BĚLORUSKÁ	UKRAJINSKÁ
Region Alytus	178919	2358	832	393
Alytus	69390	835	118	139
Druskininkai	22953	785	372	123
Rajón Alytus	31742	167	26	44
Rajón Lazdijai	26671	233	14	25
Rajón Varena	28163	338	302	62
Region Kaunas	658596	26304	1942	3008
Kaunas	352051	16622	1142	1906
Birstonas	5355	37	5	11
Rajón Jonava	45094	4940	348	431
Rajón Kasiadorys	35862	1027	100	104
Rajón Kaunas	78710	1652	98	223
Rajón Kedainiai	62746	1531	188	236
Rajón Prienai	35110	251	27	55
Rajón Raseiniai	43668	244	34	42
Region Klaipeda	324798	44082	3882	5024
Klaipeda	137557	41110	3606	4652
Palanga	16574	480	53	104
Neringa	2206	124	14	17
Rajón Klaipeda	44830	802	87	94
Rajón Kretinga	45066	326	42	58
Rajón Skuodas	25286	162	9	12
Rajón Silutė	53279	1078	71	87
Region Marijampole	185791	1146	222	247
Marijampole	69512	545	85	113
Kalvarija	13690	93	14	16
Kazlu Ruda	14650	124	41	36

Rajón Sakiai	38371	130	38	36
Rajón Vilkaviskis	49568	254	44	46
Region Panevezys	288851	7579	501	816
Panevezys	114585	3443	241	427
Rajón Birzai	34785	306	47	62
Rajón Kupiskis	23965	430	38	49
Rajón Panevezys	41826	562	58	98
Rajón Pasvalys	34493	198	31	61
Rajón Rokiskis	39197	2640	86	119
Region Siauliai	352981	10926	891	1429
Siauliai	124263	6391	502	875
Rajón Akmenė	28610	820	89	129
Rajón Joniskis	31092	367	61	60
Rajón Kelme	40015	623	12	21
Rajón Pakruojis	29002	190	16	70
Rajón Radviliskis	49922	1540	156	161
Rajón Siauliai	50077	995	55	113
Region Taurage	132479	857	106	185
Rajón Jurbarkas	37286	186	20	53
Pagegiai	11881	177	32	17
Rajón Silalė	31432	76	6	9
Rajón Taurage	51880	418	48	106
Region Telsiai	175242	2785	331	349
Rajón Mazeikiai	64530	1587	239	186
Rajón Plunge	43631	277	27	81
Rietavas	10592	48	3	9
Rajón Telsiai	56489	873	62	73
Region Utena	143340	24962	3668	1982
Visaginas	4419	15491	2862	1583
Rajón Anykščiai	33810	918	38	55
Rajón Ignalina	18214	2106	455	117
Rajón Moletai	22413	717	59	32

Rajón Utena	48169	1230	58	104
Rajón Zarasai	16315	4500	196	91
Region Vilnius	466296	98790	30491	9055
Vilnius	318510	77698	22555	7159
Vilnius- mēsto	313424	75850	21484	7012
Elektrenai	23740	1906	367	276
Rajón Salcininkai	4086	1948	1139	253
Rajón Sirvintos	17507	387	93	73
Rajón Svencionys	16899	4392	1453	230
Rajón Trakai	19798	3188	880	255
Rajón Ukmerge	45901	1841	135	190
Rajón Vilnius	19855	7430	3869	619

VII. Seznam zkratek

CERD - Výbor OSN pro Eliminaci rasové diskriminace

EP - Evropský parlament

EU - Evropská unie

KBSE – Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě

KGB – sovětská tajná služba (Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti)

LITEVSKÁ SSR – Litevská sovětská socialistická republika

MCPC - Mezinárodní rada ruských krajanů („Международный Совет российских соотечественников“)

МДС - Moskevský krajanův dům („Дом соотечественника“)

NATO – Severoatlantická aliance

OBSE – Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě

OSN – Organizace spojených národů

PCTVL – politická strana „Za lidská práva v sjednoceném Lotyšsku“

RF – Ruská federace

RKC – Ruské kulturní centrum

SAJUDIS - Litevské reformní hnutí

SRL – Svaz Rusů na Litvě

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

UNESCO – Výbor pro vědu, vzdělání a kulturu Organizace spojených národů
(United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)

VIII. Seznam literatury

Základní obecná:

- Barša, Pavel, Maxmilián Strmiska: *Národní stát a etnický konflikt*, CDK, Brno 1999;
- Brubaker, R.: *Nationalism Reframed. Nationhood and the National Question in the New Europe*, Cambridge University Press, Cambridge 1999;
- Dančák, Břetislav, Fiala, Petr: *Národnostní politika v postkomunistických zemích*, Mezinárodní politický ústav, Brno 2000;
- Hagendoorn, Csepeli, Dekker, Farnen (ed.): *European Nations and Nationalism. Theoretical and Historical Perspectives*. Ashgate Publishing, London 2000;
- Hubinger, V., Honzák, F., Polišenský, J.: *Národy celého světa*. Mladá Fronta, Praha 1985;
- Isakovič, Z.: *Democracy, Human Rights and Ethnic Conflicts in the Process of Globalisation*, Working Papers 3/2002. Copenhagen Peace Research Institute, Kingston/Canada 2001;
- Gelner, Ernest: *Národy a nacionalismus*, Praha 1995;
- Gabal, Ivan: *Etnické menšiny ve střední Evropě: Konflikt nebo integrace*, Praha G plus G, 1999;
- Lijphart, A.: *Democracy in Plural Societies: A comparative Exploration*, Yale University, New Heaven 1977;
- Sartori, Giovanni: *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci, esej o multietnické společnosti*, Dokořád, Praha 2005;
- Šatava, Leoš: *Národnostní menšiny v Evropě*, Praha, Ivo Železný, 1994;
- Švec, Luboš: *Dějiny pobaltských zemí*, Lidové noviny, Praha 1996.

Základní monografická - neperiodická:

- Aleksandravičius, Egidius; Kulakauskas, Antanas: *Pod władza carów – Litwa w XIX wieku*, Universitas, Kraków 2003;
- Blaszczyk, Gregorz: *Litwa współczesna*, Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 1992;

- Ciesielski, Stanislaw: *Przemiany narodowosciowe na kresach wschodnich II Rzeczypospolitej 1931 – 1948*, Wydawnictwo Adam Marszalek, Toruń 2004;
- Frejute, Monika : *Političeskie partii etničeskich menšinstv v kontexte sovremennoj politiki Litvy*, IN: Kol.: Nacionalnye menšinstva v period stanovlenia graždanskogo obščestva, Dom Nacionalnych menšinstv, Vilnius 2003;
- Juozaitis, Arvydas: *The Lithuanian Independence Movement and National minorities*, Peace Research Institute, Frankfurt am Main, 1992;
- Kasatkina, Natalija: *Osobennosti nacionalnoj identifikacii ruskoj inteligencii Litvy v mežvojennyj period*, Vilnius 1999;
- Kaubrys, Saulius: *National minorities in Lithuania*, Vaga, Vilnius 2002;
- Kol.: *Aktualnyje problemy sovremennoj Estonii*, Aleksandra, Tallinn, 1997;
- Kol.: *On the rights of ethnic minorities in Latvia and Estonia* (List of main claims and recommendations of international organisations and NGO to Latvia and Estonia as regards rights of national minorities), Moscow;
- Kolstoe, Paul: *Russians in the Former Soviet Republics*, London, Hurst, 1995;
- Kovtun, Asia: *Russkij mir Kaunasa, kulturnoe obščestvo v 1918-1940 gg.*, Dairbai ir Dienos, Vilnius 2003;
- Leončikas, Tadas: *Ocenka etničeskimi menšinstvami integracii Litvy v ES* IN: Kol.: Nacionalnye menšinstva v period stanovlenia graždanskogo obščestva, Dom Nacionalnych menšinstv, Vilnius 2003;
- Mandelbaum, Michael: *The new European diaspora, National Minorities and Conflict in Eastern Europe*, ,New York : Council on Foreign Relations, 2000;
- Michneva, Tatjana: *Russkye Litvy cegodnia*, IN: Kol.: Nacionalnye menšinstva v period stanovlenia graždanskogo obščestva, Dom Nacionalnych menšinstv, Vilnius 2003;
- Simonjan, R.Ch., *Rossija i strany Baltii*, Rossijskaja akademija nauk, Institut sociologii, Moskva, 2003;
- Sokolskij, A.A.: *Russkie v Litve/ Rodnye i čužie berega*, Florida 1984.

Základní periodická:

- Hogan-Brun, Gabrielle; Ramoniene, Meilute: *Emerging Language and Education Policies in Lithuania*, IN: Language Policy, vol. 2, 2003;

- Motuzas, Remigijus: Education of National Minorities in Lithuania, str.20. IN: <http://www.lfpr.lt/017/10.doc> Lithuanian Foreign Policy Review Online.
- Ozolins, Uldis: *The impact of European accession upon language policy in the Baltic states*, IN: Language Policy, vol. 2, 2003;
- Pabriks, Artis: *Ethno-political dilemmas of the Balts*, IN: Revue Baltique, 15/1999;
- Polockovová, T.V.: *Russkye v Litve*, IN: Diplomaticeskij vestnik, Moskva 1996;
- Mereu, Francesca: *Baltic Russians Form Party to Represent Them in EU*, Friday, June 18, 2004, IN: St.Petersburg Times, http://www.sptimes.ru/index.php?action_id=2&story_id=788;
- Socor, Vladimir: *Russian Leftists launch European Party*, IN: Eurasia Daily Monitor, Volume 1, Issue 26 (June 08, 2004), http://www.jamestown.org/print_friendly.php?volume_id=401&issue_id=2977&article_id=2368061;
- Článek: *Lotyšská europoslankyňa Tatjana Ždanoka z frakcie Zelených vyzvala EÚ, aby sa zaangažovala v otázke občianskych práv obyvateľov Lotyšska, ktorí nehovoria lotyšsky*, 23.04.2005, <http://www.vasaeuropa.sk/index.php?i=2214>.
- *Evrosojuz ne budet pomogat ruskojazyčnomu dviženiu v Litve*, rozhovor s Tatjanou Strokun, IN: http://kreml.org/interview/105511083?user_session=dedce22d07a7cfe0f51ca45c626 (19.12.2005).

Ostatní zdroje:

Internet:

<http://www.eursa.org> Oficiální stránky Federace ruských stran Evropské unie

<http://www.sojuz-russkih.lt/> Oficiální stránky Svazu Rusů na Litvě

<http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/tu.html> CIA World Factbook

<http://www.std.lt> Litevský statistický úřad

http://www.vrk.lt/rinkimai/2003/referendumas/rezultatai/ref_rez_gal_e_16_33_1.htm. Oficiální výsledky referenda o vstupu Litvy do Evropské unie, Litevský statistický úřad

<http://www.tmid.lt> Oficiální webové stránky Odboru národnostních menšin a Litevců žijících v zahraničí při úřadu vlády Litevské republiky

<http://www.balticvoices.org/> Oficiální stránky sociologické agentury New Baltic Barometer

http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/languages/langmin/euromosaic/lat3_en.html, oficiální server Evropské unie

<http://www.europarl.eu.int/members/public/geoSearch/view.do;jsessionid=4F06F27F26C98133C547C5B31D513D9B.node2?country=LV&partNumber=1&id=28619&language=CS>, oficiální stránky Evropského parlamentu

<http://www.msrs.ru> Mezinárodní rada ruských krajanů „Международный Совет российских соотечественников“ (МСРС)

<http://compatriot.su/> - webové stránky krajauského sdružení „Sootečestvennik“ („Соотечественник“)

<http://www.rusintercenter.ru> - Ruské mezinárodní centrum vědecké a kulturní spolupráce při Ministerstvu zahraničních věcí Ruské federace „РОСЗАРУБЕЖЦЕНТР“

<http://www.moskvaimir.mos.ru/dms/activity/mds/> - Moskevský krajauský dům „Дом соотечественника (МДС)“

www.baltictimes.com - týdeník The Baltic Times

www.elta.lt – Litevská zpravodajská kancelář Elta

Projekt diplomové práce

Název práce:

Postavení ruskojazyčných menšin v Pobaltí

Se zvláštním zřetelem na situaci v Litevské republice

autor: Tomáš Vaško, Institut politologických studií, Fakulta sociálních věd UK

vedoucí práce: Doc. PhDr. Bořek Hnízdo

Cíl práce:

Hlavním cílem mé diplomové práce je popsání a zhodnocení postavení ruskojazyčných menšin v Litvě, Lotyšsku a Estonsku především v období po znovuzískání nezávislosti na Sovětském svazu do současnosti, tedy po roce 1990. Pokusím se nalézt příčiny specifického postavení ruské menšiny v Pobaltí, které dle mého názoru tkví v historických a geopolitických souvislostech sledovaného regionu. Nespornou výhodou při tvorbě diplomové práce bude skutečnost, že v příštím akademickém roce budu na půlroční studijní výměně na Univerzitě Vilnius v rámci programu Erasmus/Socrates. Získám tak přístup k mnoha unikátním knižním titulům, vztahující se k tématu. Velmi cennou pro mě bude možnost přímého kontaktu s ruskojazyčnou menšinou na Litvě, případně jejími spolky a organizacemi. Ku podivu i v českých knihovnách je dostatek studijních materiálů vztahujících se k danému tématu, tudíž po svém návratu mohu plynule navázat na místní zdroje. Analýzu postavení ruskojazyčných menšin v Pobaltí jsem si vybral proto, že toto téma je silně aktuální, neustále se vyvíjí a patří mezi citlivé otázky vnitřní i zahraniční politiky pobaltských republik. Věřím, že fakt, že nejsem příslušníkem žádné ze sledovaných národnostních skupin, může přispět k větší míře objektivity a vyváženosti.

Při zpracování diplomové práce se budu řídit historicko-analytickou metodou a použiji chronologické řazení kapitol. Ve výběru odborné literatury se rovněž snažím docílit co největší možné objektivity. Proto budu čerpat informace jak od místních – pobaltských autorů, tak i od autorů ze západní Evropy a Ruské federace.

1) ÚVOD

- 1.1 Teoretické vymezení problematiky národnostních menšin;
- 1.2 Historické kořeny ruskojazyčné menšiny v Pobaltí;
- 1.3 Období carského Ruska;
- 1.4 Meziválečné Pobaltí;
- 1.5 pakt Molotov-Ribbentrop, Období druhé světové války;
- 1.6 Období SSSR.

2) STAŤ

- 2.1 Znovuobnovení nezávislosti pobaltských států a dopad na ruskou menšinu;
- 2.2 Situace na Litvě;
- 2.3 Situace v Estonsku;
- 2.4 Situace v Lotyšsku;
- 2.5 Dopad vstupu států Pobaltí do euroatlantických struktur na ruskou menšinu.

3) ZÁVĚR

- 3.1 Komparace postavení ruské menšiny v jednotlivých pobaltských zemích;
- 3.2 Ruská menšina jako významný faktor v tvorbě zahraničních politik států Pobaltí a Ruské federace;
- 3.3 Celkové zhodnocení postavení ruskojazyčných menšin v Pobaltí, výhled do budoucna, možnosti její integrace nebo koexistence s většinovou společností.

SEZNAM ODBORNÉ LITERATURY

Základní obecná:

- Gellner, Ernest: *Národy a nacionalismus*, Praha 1995
- Švec, Luboš: *Dějiny pobaltských zemí*, Lidové noviny, Praha 1996
- Švankmajer, Véber, Sládek: *Dějiny Ruska*, Lidové noviny, Praha 1995
- Břetislav Dančák, Petr Fiala, Autoři textu Filip Tesař aj. : *Národnostní politika v postkomunistických zemích* 1. vyd. -- Brno : Masarykova univerzita ; Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2000.
- GABAL, Ivan: *Etnické menšiny ve střední Evropě : Konflikt nebo integrace* - Praha : G plus G, 1999.
- Evropská Charta pro regionální a menšinové jazyky*. Štrasburk : Rada Evropy, 1992.
- ŠATAVA, Leoš: *Národnostní menšiny v Evropě : Encyklopedická příručka*. -- Praha : Železný, 1994.
- PREECE, Jennifer Jackson: *National Minorities and the European Nation-States System*. -- Oxford : Oxford University, 1998.
- BARŠA, Pavel: *Politická teorie multikulturalismu*. -- Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999.
- Will Kymlicka: *The Rights of Minority Cultures*. Oxford : Oxford University, 1995.
- ČANĚK, David: *Národ, národnost, menšiny a rasismus*. -- Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1996.
- Will Kymlicka: *Multicultural citizenship: a liberal theory of minority rights*, Oxford : Clarendon Press, 2004
- *Language and minority rights : ethnicity, nationalism and the politics of language* / Stephen May Harlow : Longman, 2001
- *The rights of minority cultures* / edited by Will Kymlicka Oxford : Oxford University Press, 2000
- *Minority and group rights in the new millenium* / edited by Deirdre Fottrell and Bill Bowring The Hague : M. Nijhoff, 1999

Základní monografická - neperiodická:

KNIHOVNA FSV UK PRAHA

- František Novotný ; ved. práce Bořivoj Hnízdo: *Ruské menšiny v Pobaltí, Bělorusku, Ukrajině a Moldávii*, Univerzita Karlova. Fakulta sociálních věd. Institut politologických studií, Praha, Česko,1998;
- Saulius Kaubrys: *National minorities in Lithuania : an outline*, Vaga,Vilnius, Litva, 2002;
- Arkady Moshes: *Overcoming unfriendly stability : Russian-Latvian relations at the end of 1990s*, Ulkopoliittinen instituutti Helsinki, Finsko,1999;
- Jiří Koubek: *Politická transformace Litvy*, Univerzita Karlova. Fakulta humanitních studií Praha ,Česko, 2003;
- S.I. Ryžakova: *Romuva : etničeskaja religioznost' v Litve*, Rossijskaja akademija nauk, Moskva, Rusko, 2000;
- Anatol Lieven: *The Baltic revolution : Estonia, Latvia, Lithuania and the path to independence*, New Haven ; London, Spojené státy americké, 1997;
- *Commission opinion on Lithuania's application for membership of the European Union : document drawn up on the basis of COM(97) 2007 final* Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg ,Lucembursko 1997;
- Litanus,A.: *Lithuania Juodokas*, Litva,1994 (demografická příručka);
- Thomas Lane: *Lithuania : stepping westward*, London ,Velká Británie ,2001;
- Morkus, Pranas: *Resistance to the occupation of Lithuania : 1944-1990* Committee Frankfurt – Vilnius, Litva, 2002;
- Alfred Erich Senn: *Lithuania awakening*, Mokslo ir enciklopediju leidybos institutas,Vilnius, Litva,2002;
- Anušauskas, Arvydas: *The anti-soviet resistance in the Baltic states Genocide and Resistance*, Research Centre of Lithuania, Akreta, Vilnius, Litva, 2002;
- David Kirby: *The Baltic world : Europe's Northern periphery in an age of change*, London ; New York, Spojené státy americké, 1995;
- David Přichystal: *Bezpečnostní situace Litvy a její aspirace na členství v NATO*, Univerzita Karlova. Fakulta sociálních věd. Institut politologických studií. Katedra mezinárodních vztahů ,Praha ,2000;
- Hans Mouritzen Ashgate: *Bordering Russia : theory and prospects for Europe's baltic rim*, Aldershot, Spojené státy americké ,1998;

- Krasin, B. : *Ekonomika i politika Rossiji i gosudarstv bližnego zarubež'ja : analitičeskij obzor* ,IMEMO RAN, Moskva, Rusko, 2000;

- Medijainen, Eero: *Estonian foreign policy at the cross-roads*, Kikumora, Helsinki, Finsko, 2002;

- Teichmann, Eufemia: *Nowe pogranicze Europy : Litwa, Łotwa, Estonia*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, Polsko, 2003;

- Vratislav Košťál: *Zahraničněpolitická orientace Estonské republiky a její determinanty*, Univerzita Karlova. Fakulta sociálních věd. Institut politologických studií. Katedra mezinárodních vztahů ,1999;

- Calka, Marek J.: *Rusko, Polsko, střední Evropa : dědictví minulosti a současnost* , Ústav mezinárodních vztahů,Praha,1998;

Antoni Czubiński: *Rusko-polská válka v letech 1918-1921 : první sovětský útok na Evropu*, Bonus A, Brno, 1996;

Yury Polsky: *Russia during the period of radical change, 1992-2002*, Mellen Press, Lewiston, Spojené státy americké, 2003;

KNIOVNA ÚSTAVU MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ V PRAZE

JUOZAITIS, Arvydas: *The Lithuanian Independence Movement and National Minorities*, 1992 ; Frankfurt am Main : Peace Research Institute.

Baltic-Russian Relations in the New Geopolitical Framework : Novgorod, Russia May 15-16, 1998. -- 1 st ed. -- Princeton : [International Research and Exchanges Board], 1998.

Jaroslav Jakš: *Kandidátské země z pohledu Evropského parlamentu : Přípravenost kandidátů na vstup do EU očima rezolucí a z pozic frakcí EP* /. -- 1. vyd. -- Praha : Friedrich-Ebert-Stiftung, 2002.

Břetislav Dančák, Ivo Pospíšil, Adam Rakovský: *Pobaltí v transformaci : Politický vývoj Estonska, Litvy a Lotyšska* /. -- 1. vyd. -- Brno : Masarykova univerzita ; Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 1999.

Arkady Moshes: *The Double Enlargement, Russia and the Baltic States* /. -- 1 st ed. -- Kobenhavn : Dansk Udenrigspolitisk Institut, 2002.

Sven Arnswald: *EU Enlargement and the Baltic States : The Incremental Making of New Members* - 1st ed. -- Helsinki : Finnish Institute of International Affairs ; Berlin : Institut für Europäische Politik, 2000.

Bohuslav Litera, Luboš Švec, Jan Wanner, Bohdan Zilynskyj: *Vzájemné vztahy postsovětských republik* 1. vyd. -- Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 1998. -- 162 s.

- Airat Aklaev: *From Confrontation to Integration : The Evolution of Ethnopolitics in the Baltic States* - 1st ed. -- Frankfurt am Main : Peace Research Institute, 2001.
- Aleksei Semjonov: *Estonia: Nation Building and Integration : Political and Legal Aspects.* 1st ed. -- Copenhagen : Copenhagen Peace Research Institute, 2000.
- SMITH, Graham: *Nation-building in the Post-Soviet Borderlands : The Politics of National Identities.* -- Cambridge : Cambridge University, 1998.
- Michael Mandelbaum: *The New European Diasporas : National Minorities and Conflict in Eastern Europe* 1st ed. -- New York : Council on Foreign Relations, 2000.
- KOLSTOE, Paul: *Russians in the Former Soviet Republics.* London : Hurst, 1995.
- Jevgenij Trojickij: *Russkaja nacija i gosudarstvo.* 1. vyp. -- Moskva : Granica, 2002.
- Wim P. van Meurs: *Die Transformation in den baltischen Staaten: Baltische Wirtschaft und russische Diaspora* . -- Köln : BIOst, 1999
- Aleksandr Sevast'janov: *Vremja byt' russkim : Tret'ja sila. Russkij nacionalizm na avanscene istoriji* 1. vyd. -- Moskva : EKSMO ; Ruza, 2004.
- Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Markku Lonkila: *Beyond Post-Soviet Transition : Micro Perspectives on Challenge and Survival in Russia and Estonia* , Tallin, Estonsko 2001.
- Joan Loefgren and Graeme P. Herd: *Estonia and the EU : Integration and Societal Security in the Baltic Context* 1st ed. Tampere : Tampere Peace Research Institute, 2000.
- GLATZ, Ferenc: *Minorities in East-Central Europe : Historical Analysis and a Policy Proposal.* -- Budapest : Europa Institut, 1993.
- Gabriela Sokolová, Ol'ga Šrajzerová : *Národnostní menšiny a majoritní společnost v České republice a v zemích střední Evropy v 90. letech 20. století : Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 13. a 14.10.1998 ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea* -- 1. vyd. -- Opava : Slezské zemské muzeum, 1998.

KNIHOVNA VILNIUSKÉ UNIVERZITY

- Marju Lauristin, Mati Heidmets: *The challenge of the Russian minority: emerging multicultural democracy in Estonia*, Tartu Univ. Press, Estonsko, 2002;
- Šleivyte, Janina: *The Russian factor in the present Security policy of Lithuania: on the basis of MSC in global security*, Vilnius : Krašto apsaugos m-ja, 2002;
- *Changes of identity in modern Lithuania / Institute of Philosophy and Sociology Republic of Lithuania ... [et al.] ; edited by Meilutė Taljunaitė* Vilnius : Lithuanian Institute of Philosophy and Sociology, 1996

- Minority protection and the enlarged European Union: the way forward / edited by Gabriel N. Toggenburg Budapest : Open Society Institute, 2004
- Nationality problems and minority conflicts in Eastern Europe : strategies for Europe / Georg Brunner Gütersloh : Bertelsmann Foundation Publ., 1996
- Europos regioninių arba mažumų kalbų chartija = European Charter for Regional or Minority Languages / Council of Europe / red. D. Kupčikas, R. Garnelis ; vertė E. Bernotas Vilnius : Valst. leidybos centras, 1995
- Monitoring the EU accession process : minority protection / Open Society Institute, EU Accession Monitoring Program Budapest New York : Open Society Inst.
- Россия и Прибалтика : культурный диалог : вторая половина XIX - начало XX века / Э.П. Федосова ; Российская академия наук. Институт российской истории Москва : Издательский центр Ин-та российской истории РАН, 1999

Ostatní zdroje:

www.baltictimes.com

www.elta.lt – Litevská zpravodajská kancelář Elta

www.std.lt – Department of Statistics (Statistický úřad)